

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI

ARAP BAHARI'NDAN GÜNÜMÜZE
MISIR' IN DEĞİŞİM SÜRECİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazım SERBEST

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz TEZCAN

İstanbul-2017

T.C.
İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi HAZIM SERBEST “ARAP BAHARINDAN GÜNÜMÜZE MİSİR’İN DEĞİŞİM SÜRECİ” adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22/03/2017 tarih ve 2017/09 -08 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 25/04/2017

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı		İmzası
1.	Tez Danışmanı Yrd. Doç. Dr. Yılmaz TEZCAN	
2.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN	
3.	Jüri Üyesi Yrd. Doç. Dr. Tülay YILDIRIM	

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET, RİKİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışımında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

25/06/2017..

Adı-Soyadı
Hozim SERBEST

İmzası
Hozim

ÖZET

SERBEST, Hazım. Arap Baharı'ndan Günümüze Mısır'ın Değişim Süreci, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2017.

Bu tezin amacı; Arap Baharı'nın başladığı günden günümüze Mısır'daki değişim sürecini ortaya koyarak yorumlamak olarak belirlenmiştir. Arap baharından günümüze Mısır'ın değişim süreci ile literatürde çok çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışma büyük önem taşımaktadır. Yapılan bu çalışma ile Mısır'ın şu an ki durumu göz önüne alınmış olacaktır.

Bu tezin temel önermesi; Mısır'da darbeye giden süreçte ABD etkin rol oynamıştır.

Tezin yöntemi olarak; literatür taraması kullanılmıştır. Literatür taraması, araştırmada ele alınan konu ve alt konuların ilgili bilgi ve araştırma sonuçları belirlenerek araştırma probleminin tanımlanması sürecinde başlamaktadır. Araştırma konusu ve alt konularına ilişkin bilgi ve çalışma konuları kapsamlı olarak taranmaktadır.

Mısır, köklü geçmişi olan, çeşitli dini ve etnik gruplardan oluşan bir nüfusu barındıran ülkedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte şekillenmeye başlayan Orta Doğu, İkinci Dünya Savaşı'nı takiben bölgede bulunan ülkelerin bağımsızlık kazanması, İsrail'in kurulması, SSCB'nin yıkılması ile birlikte iki kutuplu düzenden tek kutuplu düzene dönülmesi tüm dünya düzeni için ve aynı zamanda Orta Doğu için kırılma anının yaşanmasına neden olmuştur. Son olarak 2010 yılında Tunus'ta başlayarak işsizlik ve ekonomik sorunlardan dolayı pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Buazizi isimli gencin kendini yakmasıyla başlayan isyan ve değişim talebi bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiştir. Arap Baharı olarak adlandırılan bu ayaklanmanın ardından Mısır'ın değişimini daha iyi anlamak için Hüsnü Mübarek rejimine karşı gerçekleştirilen halk ayaklanmasında ve darbe sürecinde etkin rol alan aktörler iyi incelenmelidir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Mısır, Orta Doğu, Darbe, ABD.

ABSTRACT

SERBEST, Hazım. Egyptian the process of change from Arab Spring to the day, Master Thesis, İstanbul, 2017.

The purpose of this thesis is; The day of the beginning of the Arab Spring has been determined to reveal and interpret the process of change in Egypt on a day-to-day basis. There is not much work in the literature with the Egyptian change process of Arabian spring day to day. For this reason, this study is of great importance. This study will take into account the current state of Egypt.

The basic proposal of this thesis is; In the process of going to the coup in Egypt, USA played an active role.

As a method of dissertation; Literature search was used. Literature search starts with the identification of the research problem by determining the relevant information and research results of the topics and sub topics covered in the research. The information and study subjects related to the research topic and sub-topics are thoroughly searched.

Egypt is a country with a long history and a population of various religious and ethnic groups. The Middle East, which began to shape together with the collapse of the Ottoman Empire, the independence of the countries in the region following the Second World War, the establishment of Israel, the demolition of the USSR and the bipolar planar unipolar planetary transformation for the whole world order, Has caused the moment of breaking for. Lastly, Muhammed Buazizi, a university graduate in Tunisia who was doing a marketing campaign in Tunisia for unemployment and economic problems, influenced most of the countries in the region that demanded rebellion and change of the name genocide. After this uprising, called the Arab Spring, the actors who played an active role in the popular uprising and the coup process against the Husnu Mubarak regime in order to better understand the Egyptian change should be well studied.

Key words: Arab Spring, Egypt, Middle East, Impact, USA.

ÖNSÖZ

2010 yılında Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan dolayı pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Buazizi isimli gencin kendini yakmasıyla başlayan isyan ve değişim talebi bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiştir. Arap Baharı olarak adlandırılan bu ayaklanmanın ardından Mısır'ın değişimini daha iyi anlamak için Hüsnü Mübarek rejimine karşı gerçekleştirilen halk ayaklanmasında ve darbe sürecinde etkin rol alan aktörler iyi incelenmelidir. Arap Baharı Orta Doğu için kırılma anlarından biridir. Yapılan bu çalışma ile Mısır'ın şu an ki durumu göz önüne alınmıştır.

Yüksek Lisans Eğitimim ve Tez çalışmam süresince benden yardımını esirgemeyen, tezin hazırlanış aşamasında ve her zaman bana destek olan Meleşime ve aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tez danışmanım Yeni Yüzyıl Üniversitesi Öğretim Üyesi Sayın Yrd. Doç. Dr. Yılmaz TEZCAN'a ve tezimi hazırlamamda katkısı olan herkese çok teşekkür ederim.

Hazım SERBEST

İstanbul-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	x

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU VE ARAP BAHARI

1.1.ORTA DOĞU KAVRAMI VE ORTA DOĞU'YA GENEL BAKIŞ

1.1.1.Orta Doğu Kavramı	1
1.1.2.Orta Doğu'nun Tarihi	2
1.1.3.Uluslararası Politikalarda Orta Doğu	6
1.1.4.ABD'nin Orta Doğu ve Enerji Politikası	8
1.1.5.AB'nin Orta Doğu ve Enerji Politikası	15
1.1.6.Rusya'nın Orta Doğu ve Enerji Politikası	18

1.2.ARAP BAHARI VE YANSIMALARI

1.2.1.Arap Baharı Tanımlamasının Anlamı	20
1.2.2.Arap Baharı'nın Nedenleri	20
1.2.2.1.Tarihsel Nedenler	21
1.2.2.2.Sosyal Nedenler	21
1.2.2.3.Ekonomik Nedenler	22
1.2.2.4.Siyasi Nedenler	22
1.2.2.5.Yönetsel Nedenler	23
1.2.2.6.Diğer Nedenler	24

1.2.3.Arap Baharı'nın Ekonomiye Etkileri	24
1.2.4.Arap Baharı'nın Yansımaları	25
1.2.5.Körfez Ülkelerinin Arap Baharı'na Karşı Tutumları	26

1.3.ARAP BAHARI'NIN NEDENLERİ, BAŞLAMASI VE YAYILMASI

1.3.1.Tunus'ta Arap Baharı Süreci	28
1.3.2.Libya'da Arap Baharı Süreci	30
1.3.3.Suriye'de Arap Baharı Süreci	31
1.3.4.Mısır'da Arap Baharı Süreci	34
1.3.5.Fas'daki Arap Baharı Süreci	35

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR SİYASİ TARİHİ

2.1.MISIR'IN TARİHİ

2.1.1.Mısır ve Siyasi Tarihi	36
2.1.2.Monarşi dönemi	38
2.1.3.Cemal Abdül Nasır Dönemi	42
2.1.4.Enver Sedat Dönemi	46
2.1.5.Hüsnü Mübarek Dönemi	49

2.2.ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU VE MISIR'IN GÖRÜNÜMÜ

2.2.1.Mısır'ın Arap Baharı Öncesi Orta Doğu Politikaları	55
2.2.2.Körfez Ülkelerinin Arap Baharı Öncesi Orta Doğu Politikaları.....	56
2.2.3.Mısır'da Halk Ayaklanmalarının Geçmişi	59
2.2.4.25 Ocak Devrimi ve Mısır'daki Gelişmeler	61
2.2.4.1.Mısır' da Halk Devrimi' ne Giden Süreç	61
2.2.4.2.Müslüman Kardeşler	62
2.2.4.3.Kifaye Hareketi	67
2.2.4.4.6 Nisan Gençlik Hareketi	70
2.2.5.Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Süreci	72
2.2.6.Devrim Süreci ve Yeni Anayasa Hazırlıkları	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI SONRASI MISIR' IN DEĞİŞİM SÜRECİ

3.1.ARAP BAHARI SONRASI MISIR' IN DURUMU

3.1.1.Arap Baharı Sonrası Mısır'ın Dış Politikasını Şekillendiren Unsurlar	79
3.1.2.Arap Baharı Sonrası Mısır'ın Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikaları	81
3.1.2.1.Siyasi İlişkiler	81
3.1.2.2.Ekonomi Politikaları	84
3.1.2.3.Enerji Politikaları	85
3.1.3.Arap Baharı Sonrası Yeni Mısır ve Türkiye	90
3.1.4.Arap Baharı Sonrası Orta Doğu' da Oluşan Yeni Güç Dengeleri	93
SONUÇ	96
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Avrupa Komşuluk Politikası
ASB	: Arap Sosyalistler Birliği
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BOP	: Büyük Orta Doğu Projesi
CAIR	: Amerikan İslam İlişkileri Konseyi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
GOKAP	: Geniş Orta Doğu ve Kuzey Afrika Projesi
GOP	: Genişletilmiş Ortadoğu Projesi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IRA	: İrlanda Cumhuriyet Ordusu
IŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
MK	: Müslüman Kardeşler
M.Ö.	: Milattan Önce
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ÖAP	: Özgürlük ve Adalet Partisi
s.	: Sayfa
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
YAK	: Yüksek Askeri Konsey
YY	: Yüz Yıl

GİRİŞ

Arap coğrafyasında 2010 yılı sonunda başlayan yönetim karşıtı halk hareketleri 21. YY'ın en önemli tarihi olaylarından birisi olarak kabul edilmektedir. Yıllardır baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen Arap halkları, 2010 Yılı Aralık ayında, Tunus'ta başlayan isyan dalgası ile birlikte çeşitli değişimlere sürüklenmiştir. Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan ötürü pazarcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Buazizi isimli gencin kendini yakmasıyla başlayan isyan ve değişim talebi bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiş, Tunus, Mısır, Libya ve Yemen' de yönetim değişiklikleri ile sonuçlanmış, bir çok Arap ülkesinde de halkın yönetime karşı protestolar başlatmasına sebep olmuştur.

Arap Baharı'nın arkasında; ekonomik zorluklar ve halkların demokrasi talepleri yer almaktadır. Bu ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlikler, yaygın fakirlik, yolsuzluklar, yozlaşmış yönetim sistemleri, kayırmacılık, yönetimin babadan oğula geçmesi ve halkın ülke yönetiminde söz sahibi olmaması sorunun diğer nedenlerini oluşturmaktadır. Özellikle eğitilmiş gençler arasındaki yüksek işsizlik oranı, Tunus ve Mısır'da toplumsal gerilimlere neden olmuştur. Mısır, Yemen, Tunus, Suriye ve Fas doğal kaynak yönünden, görece olarak fakir ülkelerdir. 2008 küresel ekonomik krizinin de etkisiyle önemli ölçüde gelir kaybına uğrayan bu ülkelerde, 2010 yılında, gıda ve enerji fiyatlarının önemli ölçüde yükselmesi, huzursuzluğu arttırmıştır.

Arap Baharı sonrasında yaşanan gelişmeler incelenecek olursa; 2010 yılında Tunus'ta başlayarak doğuya doğru yayılan toplumsal gösteriler Libya, Mısır ve sonrasında Suriye'ye kadar uzanmıştır. Önce Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali 2011 yılı Ocak ayında ülkeyi terk etmiş, bir ay sonra Mısır'da son 30 yıldır Devlet Başkanlığı yapan Hüsnü Mübarek koltuğunu askeri idareye devrettiğini açıklamıştır. Gelişmeler sonrası en demokratik gelişmeler Tunus ve Mısır'da gerçekleşmiştir. Otoriter liderlerin devrilmesinden sonraki ara dönemde her iki ülkede bağımsız seçimler yapılmıştır. Tunus'ta 2011 yılında yapılan ilk parlamento seçimlerini Müslüman Kardeşler'e yakınlığı ile bilinen Ennahda Hareketi kazanmıştır. Mısır'da 2011 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen parlamento seçimlerini

ise Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı olan ÖAP %50'ye yakın sandalye sayısı ile kazanmıştır. Yine Mısır'da 2012 yılında gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi az bir farkla %52 gibi bir oy alarak kazanmıştır. Yeni anayasa hazırlıkları esnasında artan siyasi gerilim ve Muhammed Mursi'nin hayata geçirdiği ve kendisine aşırı yetkiler veren bir dizi kanun sonrası ülkede kutuplaşmalar baş göstermiştir. Artan şiddet olayları sonrası Savunma Bakanı ve Ordu Komutanı olan Abdulfettah el-Sisi tarafından verilen ultimatomun ardından gerçekleşen darbe ile Cumhurbaşkanı Muahammed Mursi koltuğundan olmuştur.

Diğer yandan benzer demokratik süreçlerden geçen Tunus'ta Ennahda Hareketi'nin başarısı ve Mısır'da yaşanan olaylar siyasi gerginliğe dönüşmüş, 2013 yılında sol kesimin önemli bir lideri olan Şükrü Belayid'e düzenlenen siyasi suikast tansiyonu doruk noktasına çıkarmıştır. Özellikle Mısır'daki darbe sonrası Ennahda hükümetinin istifa etmesi ülkedeki gerginliği bir nebze düşürmüştür. 2014 yılında yapılan seçimler sonrası ise yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan seküler Nida Partisi'nin seçimleri Ennahda'nın önünde kazanması Arap Baharı sonrası yaşanan dönüşümün daha demokratik olmasını sağlamıştır. Burada dikkat çeken en önemli durum ise Mısır'da Müslüman Mardeşler iktidarının yaşadığı sıkıntılar sonrası benzer ideolojiye sahip olan Ennahda Hareketi'nin geri adım atarak tansiyonu düşürmesi olmuştur.

Bu tezin amacı; Arap Baharı'nın başladığı günden günümüze Mısır'daki değişim sürecini ortaya koyarak yorumlamak olarak belirlenmiştir.

Birinci bölümde; Orta Doğu kavramı, Orta Doğu'nun tarihi, Uluslararası politikalarda Orta Doğu, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu'nun önemi, ABD'nin, Avrupa Birliği'nin ve Rusya'nın Orta Doğu ve enerji politikaları incelenmiştir.

İkinci bölümde; Arap Baharı'nın nedenleri, başlaması ve yayılması, Tunus' ta Libya'da, Suriye'de, Mısır'da, Fas'da Arap Baharı süreçleri incelenmiştir.

Üçüncü bölümde; Mısır'ın tarihi, monarşi dönemi, Cemal Abdül Nasır dönemi, Enver Sedat dönemi, Hüsnü Mübarek dönemi, adı geçenlerin özellikle ABD, İngiltere ve SSCB(Rusya) ile olan ilişkileri ele alınarak Hüsnü Mübarek' in istifa sürecine kadar olan süreç incelenmiştir.

Dördüncü bölümde; Mısır ve Körfez ülkelerinin Arap Baharı öncesi Orta Doğu Politikaları, Mısır' da halk devrimine giden süreç, Müslüman Kardeşler, Kifaye Hareketi, 6 Nisan Gençlik Hareketi, Cumhurbaşkanı'nın seçilme süreci, Devrim süreci ve yeni anayasa hazırlıkları incelenmiştir.

Beşinci bölümde; Arap Baharı tanımlaması, Arap Baharının tarihsel, sosyal, ekonomik, siyasi, yönetsel ve diğer nedenleri ele alınmıştır. Arap Baharının ekonomiye etkileri ve Körfez ülkelerinin Arap Baharına karşı tutumları incelenmiştir.

Altıncı bölümde; Arap Baharı sonrası Mısır' ın durumu, Arap Baharı sonrası Mısır' ın dış politikasını şekillendiren unsurlar, Arap Baharı sonrası Mısır' ın Orta Doğu'ya yönelik dış politikaları(siyasi ilişkiler, ekonomi politikaları, enerji politikaları), Arap Baharı sonrası yeni Mısır ve Türkiye, Arap Baharı sonrası Orta Doğu'da oluşan yeni güç dengeleri incelenmiştir.

Tezin Önemi; 2011 yılıyla birlikte büyük umutlarla başlayan değişim hareketi demokratik olarak ilk seçilen Cumhurbaşkanı'na darbe ile sonra ermiştir. Darbeden öncesine geldiğimiz zaman Mısır diğer Arap ülkeleri gibi halkın en çok şikâyet ettiği unsur fakirlik olarak görülmektedir. Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in ailesi zenginlik içerisinde rejim ile işbirliği içerisinde ki bürokratlar ve işadamlarının gelir düzeyi yüksekti. Tunus'ta başlayan ayaklanmanın muhaliflerin lehine dönmesi ve başarılı bir süreç içerisine girmesi, Mısır halkına umut vermiştir. Mısır halkının geneli Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek' e karşı bir ayaklanma içerisine girdikten sonra, kısa süre içerisinde halk reform taleplerini Mısır yönetimine iletmiştir. İlk başlarda yapılan reformların yetersiz kalması ile halk kesin olarak Mübarek'in ülkenin yönetiminden gitmesi amacıyla isyan etmiştir. Mısır'ın geleceğini belirleyen en önemli nedenlerden birisi ABD'dir. ABD'nin Mısır ordusu üzerindeki etkisi ve Mısır'ın yeniden şekillenmesini düşünmesi daha doğrusu Ortadoğu'nun yeni bir strateji içerisinde yönetilmesi amacıyla otoriter yönetimlerin yerine yeni aktörlerin sahne almasını istemesiyle beraber, muhalif gruplara verdiği destek ile mübarek yönetimi kısa süre içerisinde devrilmiştir. Sonuçta, Mübarek sonrası dönemde, Parlamento feshedildi, teknokratlar hükümeti kuruldu ve anayasa komisyonu oluşturuldu.

Mısır da askeri yönetimin her ne kadar sivillere iktidarı bırakmak istememesine rağmen, halkın sivil yönetimler arasında güvendiği Müslüman kardeşler ön plana çıkmaktaydı. Ancak bu noktada askerlerle beraber aynı şekilde düşünen liberaller ve Hıristiyan bir azınlık Mısır'da söz konusu idi. Bu gruplarda yönetimin İhvan-ı Muslim hareketine bırakılmasından yana değildi. Ancak bunun aksine demokratik olarak halkın iradesi ile seçilen ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi olmuştur. Bu seçim Mısır için bir dönüm noktası iken, Mısır' da ki muhalefetin tekrardan oluşması ve dışarıdan destek alması ile de Mursi yönetimine karşı ittifaklar yapılmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin göreve gelmesinden bu yana daha da belirginleşen muhalefet safları genel hatlarıyla liberal ve seküler devrimci gruplar, Mübarek döneminden kalma ve özellikle yargı gibi devlet bürokrasisinde kümelenen aktörler ve Kıpti gruplardan oluşmaktadır.

Devrim sürecinden darbeye geçiş aşaması bu noktadan itibaren başlamıştı. Mursi yönetiminin suçlanması önemli zayıflıklar yaşamaktaydı, zira Cumhurbaşkanı Mursi'nin halkın tamamını temsil etmediği suçlamasıydı, ancak hiçbir sistemde bir Cumhurbaşkanı toplumun bütün kesimini temsil edemezdi. Bu gibi daha derin sebepler ile Ordu darbesi ile Mısır tekrardan karanlık günlerine geri dönmüştür.

Arap Baharı'ndan günümüze Mısır'ın değişim süreci ile literatürde çok çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışma büyük önem taşımaktadır. Yapılan bu çalışma ile Mısır'ın şu an ki durumu göz önüne alınmış olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU VE ARAP BAHARI

1.1.ORTA DOĞU KAVRAMI VE ORTA DOĞU'YA GENEL BAKIŞ

1.1.1.Orta Doğu Kavramı

Ortadoğu kavramı Avrupa merkez kabul edilerek, dünyanın diğer bölgelerini bu merkeze uzaklıklarına göre; yakın, orta ve uzak şeklinde kategorize etmektedir. Coğrafi bir kavramdan ziyade siyasi bir içeriğe sahip olan Ortadoğu kavramını ilk defa 1902 yılında Amerikan deniz tarihçisi Alfred Thayer Mahan, Arabistan ile Hindistan arasındaki bölgeyi ifade etmek için kullanmıştır.

Bölge haritada incelendiği zaman Alfred Thayer Mahan'ın, bu kavram ile Süveyş'ten Singapur'a kadar uzanan deniz yolunun bir bölümünü kapsayan ve sınırlarını kesin şekilde belirtmediği bir bölge karşımıza çıkmaktadır.

Ortadoğu sınırlarının tanımlaması üzerine farklı pek çok görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerin farklı olmasının temel sebebi ise çeşitli sosyal bilim dallarında uzmanlaşma farkının etkileridir. Bu farklı uzmanlaşma alanları kendilerine özgü şekillerde bölgeyi birbirlerinden farklı şekilde tanımlamaktadır. Coğrafyacılar coğrafi görüş açısı ile bakmakta meseleye bölgesel coğrafya yönünden değerlendirmekte ve Asya kıtasının bütününü temel alarak Ortadoğu'yu Güneybatı Asya olarak tanımlamayı uygun bulmaktadırlar (Gözenç, 1999, s. 5).

Bölgeyi siyasi açıdan tanımlayan Cemal Zehir, İngiltere ve Fransa gibi geçen yüzyılın ortalarından beri yeni sömürgeler elde etmek ve yayılcı politikalar izleyen Avrupa devletlerinin, Avrupa'yı merkez kabul ederek buranın doğusunda kalan dünyayı üçe ayırmışlardır (Zehir, 2014, s. 278) değerlendirmesini yapmıştır. Akdeniz kıyısındaki Türkiye, Suriye, Mısır, İsrail, Lübnan devletleri ile Arabistan, Irak ve İran'ı kapsayan alan Ortadoğu içerisine alınmakta ve Ortadoğu terimi çoğunlukla Yakındoğu adıyla ifade edilen bölgenin tamamı için kullanılmaktadır (Kocaoğlu, 1995 s. 5).

Ortadoğu tabir edilen bölgeyi farklı kaynaklardan incelediğimiz zaman, coğrafi bölge sınırlarının, kaynaklara göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin Ahmet Davutoğlu Ortadoğu'yu; Hindistan'ın batısından başlayarak Kuzey

Afrika'da Mısır'ı da içine alan bir hattaki bölgeleri kapsayan alanlar için güncel alanda kullanılan bir kavram şeklinde tanımlamaktadır (Davutoğlu, 2004, s. 119). Başka bir kaynağa göre ise Ortadoğu, batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Sudan ve Mısır'dan başlayarak, doğuda, körfez ülkeleri, kuzeyde, Türkiye, Kafkasya, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, İran, Afganistan ve Pakistan'ın güneyde, ise Suudi Arabistan ve Yemen'in de dahil edildiği coğrafya olarak tanımlamaktadır (Arı, 2007, s. 25).

Bu tanımlamalar ışığında Orta Doğu coğrafyasının geniş tanımı: Türkiye, Afganistan, Suriye, Lübnan çizgisinden başlayıp Kuzey Afrika devletlerini de kapsayarak Uzakdoğu sınırına dayanan ve Arap Yarımadası'nı içine alan bölgelerdir. Dar tanımı: Kuzey Afrika ülkeleri, Afganistan ve Pakistan'ı içine almayan Bahreyn, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Umman, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Birleşik Arap Emirlikleri, Yemen, Filistin ve Mısır olmak üzere (Arı, 2007, s. 26) Arap ülkesi ile İsrail'i esas alan bölgedir (Dedeoğlu, 2002, s. 1).

1.1.2.Orta Doğu'nun Tarihi

Orta Doğu bölgesi dünya üzerinde çok özel bir önem ve konuma sahiptir. Bu bölge coğrafi konumu ve kültürel özellikleriyle tarihe yön vermiş ve medeniyetlere beşiklik yapmıştır. İlk yerleşik hayat, ilk yazı, ilk tarım faaliyetleri, ilk yazılı kanunlar ve ilk dinler hep bu bölgede ortaya çıkmış ve zenginleşmiştir.

Orta Doğu'nun stratejik öneminin tam olarak anlaşılabilmesi için bölgenin tarihi sürecine kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Yeryüzünde ilk yerleşik hayatın başladığı bölge olan Orta Doğu'da düzenli hayatın izleri M.Ö. 6000 yılına kadar gitmektedir. İlk çağlarda yerleşim alanlarını belirleyen ana unsur olan coğrafi yapının yerleşik yaşam için elverişli olması gerekliliği bu bölge üzerinde de benzer bir tesir göstermiştir. Bölgenin Nil, Fırat ve Dicle gibi nehirlerle ve bereketli topraklara sahip olması ilk insanların yerleşim alanları olarak bu bölgeyi tercih etmesini sağlamıştır. Nil nehri Mısırlılara, Fırat ve Dicle ise Babil, Sümer ve Asurlulara yerleşim imkânı sunmuştur. Söz konusu medeniyetler M.Ö. 3500-2500 yılları arasında bölgeye hâkim olmuşlar, M.Ö. 2500'lü yıllardan sonra ise Akkadlar büyük bir imparatorluk kurarak bölgeye hâkim olmuşlardır (Memiş, 2002, s. 17-18).

Antik çağda en görkemli uygarlıklardan olan Sümerler, Asurlular ve Babiller bölgenin medeniyetleri arasındadır. Tarıma dayalı bir yaşam süren Sümerler bölgede M.Ö. 3500 yıllarında yaşamışlar ve yaptıkları sulama kanalları ve tekerleği icat etmeleri ile dünya tarihinde devrim yapmışlardır. Bilinen en eski yazı da Sümerlilerin yazıdır (Turan, 2003, s. 18-19).

Orta Doğu'da yaşayan diğer bir uygarlık da Babillilerdir. M.Ö. 1786 yılında Hammurabi döneminde Babilliler, en parlak dönemini yaşamış ve Mezopotamya'ya yayılmış dönemin en büyük imparatorluklarından biri olmuştur. Medeni hayatın geliştiğinin en somut örneği olarak Hammurabilerin ilk yazılı kanunları kullanmaları gösterilebilir. Bu dönem sonunda imparatorluk büyük güç kaybetmiş ve Hitit'lerin saldırısıyla yıkılmıştır (Memiş, 2002, s. 21). Bölge üzerinde varlık gösteren bu uygarlıklara ilave olarak, Fenikeliler gibi deniz uygarlıkları da kurulmuştur. Fenikeliler M.Ö. 1200 yılında Mısır'lıların egemenliğinden kurtulmuş ve Akdeniz'de kurduğu zengin limanlar aracılığıyla önemli ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Ticaretlerini kolay kılmak amacı ile kendi aralarında 22 harflik bir alfabe kullanmışlar ve bu alfabe ilerleyen dönemlerde Yunanlılar tarafından benimsenerek günümüz Batı uygarlığı alfabesinin temelini teşkil etmiştir (Turan, 2003, s. 44).

Orta Doğu tarihinde önemli unsurlardan bir diğeri de bölge üzerinde doğmuş ve günümüze kadar süregelmiş dinlerdir. Bilinen üç büyük semavi din Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık bu bölge kökenli olup bölgenin dini ve kültürel zenginliğinin bir göstergesidir. İsrail devleti Musevilik dini temelleri üzerine inşa edilmiş ve bölgede önemli siyasi değişikliklere sebebiyet vermiştir. İsa Peygamber'in yaydığı din olan Hristiyanlık da bu bölgeden yayılmaya başlayıp Büyük Roma İmparatorluğu'nu tamamen Hristiyanlaştırmıştır. Yine bu bölgede 6. yüzyılda son semavi din olan İslamiyet zuhur etmiş ve bugüne kadar bölge insanlarının çoğunun dini haline gelmiştir. Bu manada bölgenin dünya üzerindeki etkisi ve önemi geçmişten günümüze etkisini sürdürmektedir. Orta Doğu, derin tarihi gelişimine bölge üzerinde kurulan devletlerin kendi kültürel çeşitliliklerini de katması ile çok farklı ve zengin kültüre sahip olmuştur. Bölge üzerinden sayısız devletler ve imparatorluklar gelip geçmiştir. Dünya üzerinde son iki bin yıl içerisinde hüküm sürmüş olan Cermen, Slav, Anglo-Sakson, Türk ve Arap unsurların son üçü Orta Doğu bölgesinde de hâkimiyet kurmuşlardır (Cöhce, 2000, s. 67).

Bu kültür zenginliği bölgeyi dil, din, birey, aile ve devlet gibi değerler açısından dünyada batı diye bilinen bölgelerden ayırmış ve Orta Doğu bölgesi doğu-batı savaşlarının çoğu zaman merkez noktasında yer almıştır. Batının temsilcisi eski Yunanlılar Orta Doğu'nun hâkimi ve doğunun temsilcisi olan İranlılar ile uzun süre mücadele etmiş, ardından batıdan Büyük İskender Orta Doğu'ya hâkim zamanın devletlerini alt ederek M.Ö. 300'l yıllarda bölgeye hâkim olmuştur. Daha sonra bölge üzerinde yüzlerce yıl sürecek Roma ve Pers/Sasani mücadelesi yaşanmıştır (Cöhce, 2000, s. 68).

İslamiyet'in ortaya çıkışı ile Müslüman Araplar ve Selçuklular bölgeye hâkim olmuş ve bu devletler dönemlerinde batıdan gelen haçlı seferleri ile mücadele etmişlerdir (Beyatlı, 2016). Ardından bölgeye hâkim olan Osmanlı Devleti ise asıl düşmanını batı olarak belirlemiş ve savaşlarını daha çok batıya karşı vermiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti Arapların İngiliz desteği ile ayaklanmaları sonucunda bölge üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir. İngilizler savaşın ilk dönemlerinde Arapları ayaklandırmak amacı ile şerif Hüseyin ile temasa geçmiş, savaş başlayınca da bu yöndeki çabaları artış göstermiş ve şerif Hüseyin ile anlaşıldıktan sonra Araplar Osmanlı aleyhine saldırıya geçmiştir (Altuğ, 1970, s. 262).

İngiltere'nin şerif Hüseyin ile yaptığı görüşmelerden haberdar olan Fransa Orta Doğu'yu paylaşma girişimini hızlandırmış ve buna müteakip Fransa ve İngiltere arasında Sykes-Picot Planı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bu plana göre bölge iki ülke arasında büyük oranda paylaşılmış olmasına rağmen Fransa sahiplendiği bazı bölgelerdeki direnişi kıramamış ve bu bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Diğer bir taraftan, İngilizlerin savaş sonrası Orta Doğu'ya bu denli tutunabilmelerinin sebebi uyguladığı siyaset ve Arapların Osmanlı ile mücadele içine girmesine sebebiyet vermesi olmuştur. Fakat Araplar savaş sonrası kendi içerindeki kaotik ortam yüzünden bağımsızlık yerine bu iki ülkenin egemenliğini tanımak zorunda kalmışlardır (Memiş, 2002, s. 33).

İngiltere ve Fransa savaş sırasında Ortadoğu hakkında ortak bir bildirge yayınlamıştır. Bildirgede "Uzun zamandan beri Türk zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşlarına yardım etmek için savaştıklarını" belirten bu iki devlet "Ortadoğu

halklarının bu iki devlet kaderini tayin hakkını” uygulayacaklarını ve Ortadoğu ülkelerinde kendi serbest seçimlerine dayanan ulusal hükümetler kuracaklarını bildirmişlerdir (Dedeoğlu, 2002, s. 16-17).

Ancak İngiltere ve Fransa söylediklerinin aksine bölgedeki çıkarlarını korumak ve sömürgelerini sürdürebilmek için bölgenin geçmişten gelen tarihsel yapısını değiştirebilecek boyutlarda bölge ülkelerinin siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarına müdahalelerde bulunmuşlardır. Bölgenin siyasal bütünlüğünü parçalara ayırarak bölge devletleri arasındaki dinsel ve mezhepsel ayrılıkları derinleştirmiş, küçük birimler oluşturmuş, dar bölgeci zihniyetleri aşılıyarak kökleştirip parçalamaya yeni boyutlar kazandırmışlardır. Bu böl ve yönet taktiği ile bölgeyi İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar kontrolleri altında tutmayı başarmışlardır (Taşlı, 1986, s. 9).

İkinci Dünya Savaşından sonra dünyadaki güç dengeleri yeniden şekillenmeye başlamış, eski güçlü devletler Fransa, İngiltere, Almanya ve Japonya'nın yerini SSCB ve ABD almıştır. Almanya'yı savaşta yenmek için ABD'den silah ve teknolojik destek alan SSCB bu sayede ABD'ye denk bir süper güç olmuş ve dünya iki kutuplu bir hal almıştır. Savaş nedeniyle askeri ve ekonomik olarak güç kaybeden İngiltere ve Fransa'nın egemenliği altındaki Ortadoğu devletleri sırayla bağımsız olmaya ve İngiltere ve Fransa'nın egemenliğinden kurtulmaya başladılar. 1948 yılında İsrail Devleti'nin Filistin'de kurulması, sömürge devletlerinin Araplar arasında pekiştirdiği ayrışmaları unutturmuş ve Ortadoğu'daki devletleri birleştirici etki yapmıştır. Bu savaşta İsrail kazançlı çıkmış, günümüze kadar sürecek olan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Sander, 2002, s. 300).

İsrail'in kurulması ile birlikte Filistin'de Araplar örgütlenmeye başlamış, Filistin mücadelesini kontrol altında tutmak isteyen Arap devletlerinin oluşturduğu Filistin Ulusal Konseyi, Kudüs'te Filistin Kurtuluş Örgütü'nü kurmuştur.

1967'deki Altı Gün Savaşları ile İsrail büyük başarı sağlamış ve artık bölgeye tamamen yerleştiğini ve bir daha ayrılmayacağını göstermiştir. Bu savaşta ABD, İsrail'i desteklemiş ve Arap devletleri ABD ile ilişkilerini kesmiş, SSCB ise Arap

devletlerini desteklemiştir. Arapların İsrail ile “çözüm, görüşme ve barış yok” sloganını netleştirmiştir (Sander, 2002, s. 537).

Takip eden yıllarda Araplar arasında ve uluslararası arenada Filistin halkının tek ve meşru temsilcisi kabul edilen FKÖ, Arap-İsrail çatışmasına son vermek amacıyla teklif edilen fakat Filistin ulusal özelemlerini tatmin etmeyen her türlü çözüm teklifini engellemeye çalıştı (Lockman, 2010, s. 238-239).

İran-İrak Savaşı, Soğuk Savaşın sonlarında yaşanan savaşların en önemlisiydi. Saddam Hüseyin’in nedeni pek anlaşılamayan şekilde İran’a saldırması ile savaş başlamış ve tam sekiz sene sürmüştür. Savaşta ABD, Irak’ı desteklemiş, Irak müttefiklerinden aldığı kimyasal silahlarla Halepçe’de binlerce sivil insanı katletmiştir. 1988’e kadar karşılıklı füze atışlarıyla devam eden savaşta iki devlette hiçbir şey kazanamamıştır (Arı, 2004, s. 552).

İrak savaştan uğradığı zararları gidermek için Kuveyt’i işgal etmiş, bu hareketi karşısında büyük tepkiler almıştır. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi işbirliği ile Kuveyt’ ten çekilmesini istemiş ancak Irak çekilmeyince ABD öncülüğünde hareket başlamıştır. Harekat sonucunda Kuveyt işgalden kurtulmuş, Irak’a ise ağır ambargo ve çevreleme politikası uygulanmıştır. 11 Eylül 2011 günü ABD’de gerçekleştirilen terör saldırılarından sonra dünya yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde ABD Afganistan ve Irak’a müdahalede bulunmuştur.

1.1.3.Uluslararası Politikalarda Orta Doğu

Ortadoğu, yaklaşık iki yüz yıldan beri dünyanın en önemli çatışma bölgelerinden biri olma özelliğini korumaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nun 19. yüzyılda çöküş süreciyle beraber dış güçler Ortadoğu’da etkinlik kazanmaya başlamıştır. Bu yüzden modern Ortadoğu’yu anlamak için Osmanlı’nın parçalanma ve paylaşılma sürecinin iyi bilinmesi gerekmektedir (Gerges, 1994, s. 1).

Yaklaşık dört yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nun hakimiyetinde kalan Ortadoğu, 16. ve 18. yüzyıllar arası “Millet Sistemi” ile bölgesel bir siyasi düzene sahipti ve toplumsal yapılanma, dini aidiyete göre gerçekleşmekteydi. İmparatorluktaki Hristiyan ve Yahudiler, Millet Statüsü adı altında kendi başına

topluluklar olarak tanınmakta ve kendi idari, hukuki ve dini işlerinde geniş ölçüde özerk durumdaydılar. İmparatorluğun 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ortadoğu'da gittikçe kontrolünü kaybetmeye başlamasıyla, Millet Sistemi bölgede artık çözülmüş ve Avrupalı büyük güçlerin hakimiyeti etkin bir şekilde tezahür etmiştir (Brown, 1984, s. 21).

Bu tarihi çerçeve içinde dini azınlıklar, Avrupalı devletler için Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine karışmada giriş kapısı haline gelmiştir. Dini meşruiyete dayanan Millet Sistemi, böylece Avrupa nüfuzu için bir imkan sunmuştur (Jung, 2003, s. 257). Avrupalı kolonyal güçler himaye amacıyla dini azınlıkları korumaya başlarken aynı zamanda yıkılmaya başlayan Osmanlı'nın paylaşılması nedeniyle, aralarında uluslararası ilişkilerde Doğu Sorunu (Malcolm, 1987, s. 47) olarak da adlandırılan bir anlaşmazlık yaşamışlardır.

I. Dünya Savaşı'ndan önce Osmanlı'nın eski hakimiyet alanı olan Ortadoğu'da, İngiliz ve Fransız idarelerince oluşturulan "Manda Politikası" ile Arap devletleri oluşturulmuştur. Yeni devletlerin hepsi, gerek teritoryal gerekse siyasi olarak suni yapılarıdır. Modern devlet konsepti, İslami geleneğe sahip Ortadoğu siyasi kültürü için yabancı idi (Klaff, 1993, s. 28). Çünkü Dar-ül İslam ve Ümmet esaslarına dayanan İslami devlet düşüncesi, modern devlet kavramı ile bağıntılı değildi.

İslam'ın devlet politikası ile ilgili fonksiyonu, böylece Avrupa'dan ithal edilen ulus devlet düşüncesi ile ikame edilmiştir. Ancak, modern devletselliğe ait iç politik yapı ve prensipler tam olarak yerine getirilmeden devlet hakimiyetinin uluslararası sistemin normları tarafından garanti altına alınması, vatandaşların yeni devletlerine aidiyetlerini sağlayamamalarını da beraberinde getirmiştir. Böylece, Ortadoğu'da meşruiyet sorunu olan devlet hakimiyetleri ortaya çıkarken, buna bağlı siyasi problemler, bölge devletleri arasındaki ilişkileri günümüze kadar etkilemeye devam etmektedir (Jung, 2003, s. 207).

Ortadoğu'nun uluslararası politikada merkezi öneme sahip bir bölge olması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. Savaştan sonra Amerika ve Sovyetler Birliği, Avrupalı kolonyal güçleri belirleyici dış aktör olarak bölgeden silerken, Ortadoğu, her iki süper güç için de jeo-stratejik nedenler ve global rekabetten dolayı önemli bir

coğrafi konuma gelmiştir. Bölge devletleri, bu siyasi gelişmelere ve iki kutuplu uluslararası sistemin yeni koordinatlarına uyum sağlamışlardır. Böylece, bir taraftan uluslararası sisteme bağlı diğer taraftan da bölgesel dinamiklere sahip kendine özgü bir yapı oluşmuştur (Tibi, 1989, s. 31).

Ortadoğu'da 80'li yılların sonuna kadar yukarıda dile getirilen bölgesel süreklilik, uluslararası politikada devam etmiştir. 90'lı yılların başından itibaren Sovyetler Birliği'nin çöküşü sadece uluslararası sistemi değil, aynı zamanda Ortadoğu'yu da derinden etkilemiştir (Hubel, 1995). Özellikle eski Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri bulunan Irak, Suriye, Libya, Cezayir ve Güney Yemen uluslararası alanda önemli bir ortağını kaybetmiştir. Uluslararası ilişkilerde iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla, Amerika bölgede siyasi aktör olarak rakipsiz bir güç konumuna gelmiştir. 90'lı yıllarda Doğu-Batı çatışmasının ortadan kalkması ve II. Körfez Savaşı'ndan sonra Amerika, Ortadoğu'da vazgeçilemeyen arabulucu (Hubel vd., 2000, s. 45) ve tek düzenleyici faktör (Hubel, 1995, s. 23) konumuna gelmiştir. Nitekim Eylül 2000'deki El-Aksa İntifadası'na kadar Amerika, ilk kez farklı süreç ve görüşmelerle karşılıklı tanıma ve siyasi işbirliğine dayalı görece istikrarlı bir bölgesel düzen kurmuştur.

11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Ortadoğu'da yeni bir dönem başlamıştır. George W. Bush idaresi, terörle savaş (war on terror) adı altında global bir mücadeleye girişerek 7 Ekim 2001'de Afganistan'da Taliban Rejimi ve El Kaide'ye saldırırken, yine bu çerçevede 20 Mart 2003'te Irak'a girerek Saddam Hüseyin rejimini devirmiştir. Bush yönetiminden sonra iktidara gelen Barack H. Obama, 4 Temmuz 2009 tarihinde Kahire Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında ise, Amerika ile İslam dünyası arasında yeni bir dönem açacağını belirtmiştir. Sonuç olarak 90'lı yıllarda iki kutuplu dünyanın sona ermesi, Amerika'ya Ortadoğu'da büyük bir hareket alanı sağlamış ve bölgesel sistemin de en etkin harici bir gücü olmasına yol açmıştır (Hubel, 1995, s. 41).

1.1.4.ABD'nin Orta Doğu ve Enerji Politikası

1991'de Sovyetler Birliği'nin çökmesi bir dönüm noktasıdır. Bu çöküş, yoğun ideolojik rekabetin damgasını vurduğu uzun dönemi kapamış ve devletlerarası ilişkilerin yeniden düzenlenmesini gündeme getirmiştir. Eski devletlerarası yapıların

yıkılması benzer jeopolitik yapıları da çözmüştür. Kitle iletişiminin yeni aygıtlarıyla dikkatleri üzerine çekilen dünya çapındaki belirsizlikleri körükledi ve toptan üretiminin küresel araçları kadar dünyadaki kitle imha araçlarının gelişimini de derinden etkilemiştir. Öncü güç olarak Birleşik Devletler'in yer aldığı Batı, bu mücadelenin galibiydi. Pek çok Batılı, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesini büyük bir sevinçle karşılamıştır.

1990'da uluslararası gelişmeleri izleyen Batılı gözlemciler, liberal-demokratik Batı'nın zaferini ilan ederek silahların önemli ölçüde azaltılacağı, barış ve refah dönemi yolunun açıldığı iddiasında bulundular ve ütopyacı teorileri gündeme getirmişlerdir. Bu çerçevede Birleşik Devletler dünyadaki gelişmelerde daha bencilce bir rol oynamaya başlamıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali, Yugoslavya'nın şiddetli bir şekilde çözülüşü, Kafkasya ve Ruanda'da kaos ve savaşların patlak vermesi, Soğuk Savaş sonrası iyimser cenahta yer alanları düş kırıklığına ve belirsizliğe sevk etmiştir. Bu gelişmeler acı evren sürprizlerdi ve Soğuk Savaş sonrası siyaseti, sahip olduğu ütopyik fikirlerden arındırdı. Söz konusu gelişmeler, Birleşik Devletler'in hala dünyadaki gelişmelerde öncü bir rol oynadığını kanıtlamış ve Soğuk Savaş sonrası dünyasında düzenin sağlanmasında Amerikan liderliğine ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Bu itiraf, Amerika'nın eski etkisini yitirmekte olduğu yolundaki görüşleri boşa çıkardı ki bu görüşler, 1970'lerin ortalarından beri pek çok uluslararası ilişkiler uzmanınca dillendiriliyordu. Bu durum, barış, demokrasi ve insan hakları adına uluslararası işbirliği ve Birleşmiş Milletler'in müdahalelerinin (Kamboçya, Somali ve Bosna'da) lehine işleyen yeni bir siyasi ortamın var olduğunu ileri süren yeni bir siyasal duyarlılık oluşturmuştur (Knutsen, 2006, s. 349-352).

Şüphesiz Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile başlayan yeni dünya düzeninin en önemli olayı, Irak'ın Kuveyt'i işgali olmuştur. İran-İrak Savaşı bittikten iki yıl sonra, 1 Ağustos 1990'da, Saddam, Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir eyaleti olduğu ve kaçak olarak Irak petrolünü çıkardığı gerekçeleriyle bu devleti işgal etmiştir. Saddam'ı harekete geçiren asıl etken Körfez petrollerine egemen olmaktı ve 1990 yılına gelindiğinde Körfez, saldırısına her zamankinden daha açıldı. Üstelik Saddam, İran'a karşı başarısından cesaretlenmişti ve o başarının dış destekle sağlanan sığı bir zafer olduğunu düşünecek kafa yapısına da sahip değildi. Irak'ın Kuveyt'i işgali

ABD Başkanı Bush'u ve başta Suudi Arabistan olmak üzere bölgedeki müttefiklerini harekete geçirmiştir. Bosna-Hersek bunalımından farklı olmak üzere, Kuveyt'in işgali yalnız bölgeyi değil, petrol kaynaklarının denetimi dolayısıyla tüm uluslararası sistemi tehdit etmekteydi. ABD hiç zaman kaybetmeksizin, NATO ve çeşitli Arap devletlerinin katıldığı çokuluslu bir ittifak kurdu ve bölgede askeri yığınak yapılmaya başlandı. Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi, aldığı bir kararla, 15 Ocak 1991 tarihine kadar Kuveyt'ten çekilmediği takdirde Irak'a karşı silahlı harekate girişileceğini açıkladı. Saddam ültimatoma uymayı reddedip Kuveyt'ten birliklerini çekmeyince, 17 Ocak'ta savaş başladı. 23 Şubatta Kuveyt'i kurtarmaya yönelik kara harekatı başlatıldı ve önemli bir direnme göstermeyen Irak, 4 gün içinde yenildi ve 27 Şubatta ateşkes anlaşmasına varıldı (Sander, 2002, s. 508-510).

Körfez Savaşı'nın önemli sonuçlarından biri, şüphesiz, Irak'ın esaslı bir şekilde ezilerek, bölgede sivrilme ve başkaldırmak isteyen diğer devletler için bir "örnek" haline getirilmesidir. Tabii, aynı zamanda, Amerika'nın Ortadoğu'da fakat özellikle petrol kaynağı olan Basra Körfezi'nde tam ve tartışmasız bir kontrol kurmasıdır. Sovyetler Birliği dağılmamış olsaydı, Amerika Basra Körfezi'nde bu üstünlüğü ele geçirebilir veya devam ettirebilir miydi, tabii çok tartışılabilir. Körfez Savaşı'nın sonunda Amerika'nın bölgede kazandığı üstünlüğün bir diğer belirtisi de, şimdi Amerika'nın Ortadoğu'ya yeni bir düzen getirmek istemesiydi. Başkan Bush, 6 Mart 1991 günü, Amerikan Kongresi'nin ortak toplantısında yaptığı konuşmada, Ortadoğu'nun barış ve istikrarı için şu dört ilkeyi ortaya attı:

i) Amerika'nın hayati çıkarlarının müstakar ve güvenli bir Körfez'e bağlı olması dolayısıyla, Ortadoğu'da bir güvenlik sisteminin kurulması. Bu güvenlik sistemi bölge ülkeleri tarafından gerçekleştirilmeli fakat Amerika da buna yardımcı olmalıdır.

ii) Bölgede kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve buna önce Irak'tan başlanması.

iii) Ortadoğu'nun istikrarı bakımından, İsrail ile komşuları arasında, 242 ve 338 sayılı kararlara dayanan kapsamlı bir barışın gerçekleştirilmesi.

iv) Ortadoğu doğal kaynaklar bakımından zengindir. Bu zenginlik (yani petrol ve su) bütün bölge ülkelerinin refahı için kullanılmalıdır.

Diğer taraftan, Amerikan Savunma Bakanı Dick Cheney de 1991 Nisan'ında yaptığı bir konuşmada, Ortadoğu'nun, petrol kaynaklarının, Amerikan çıkarlarına ters düşen herhangi bir devletin kontrolü altında olmasına, Amerika'nın izin vermeyeceğini söylemiştir. Görülüyor ki, Körfez Savaşı ile Amerika ağırlığını Ortadoğu'ya koyarken, ortaya attığı ilkelerle de, Ortadoğu yeni bir yapılanmada yol almaya başlıyordu (Armaoğlu, 2012, s. 1054-1055).

Körfez Savaşı aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD'nin dünya üzerindeki hegemon gücünün de bir kanıtıdır. Şöyle ki; Amerika, dünyanın stratejik olarak önemi bulunan her tarafındaki donanmaları, hava üsleri ve kara kuvvetleriyle yer kürenin her yerine gerçekten "erişebilme" kapasitesine; ayrıca da acil bir tehlike durumu karşısında bu pozisyonları takviye edebilme yeteneğine sahip olan tek ülkedir. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaline verdiği karşılık bu yeteneklerinin esnekliğini ve kapsamını ortaya koymuştur; birkaç ay zarfında Suudi Arabistan'a 1.500 uçak ile 500.000 asker (ağır zırhlı birlikler dahil) gönderip, Akdeniz'i Basra Körfezi'ni ve Hint Okyanusu'nu uçak gemileriyle doldurarak bu son zamanlarda eşî emsali görülmemiş bir askeri güç sergilemiştir (Kennedy, 1999, s. 377).

Körfez Savaşı'nın en önemli ve uzun vadeli sonuçlarından bir diğeri ise tüm Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da köktenci akımların güçlenmesidir. Bölgede 1945'den beri üzerinde en çok konuşulan ve tüm siyasal partilerin programlarının başında yer verdikleri konu olan Arap Birliği büyük bir darbe yemiştir. Körfez Savaşı'nda Arapların ayrı ayrı saflarda kümelenmeleri ve kendi ulusal devletlerinin olduğu kadar Batı'nın çıkarlarını da korumak için aralarında savaşmaları, Arap Birliği düşüncesini de ortadan kaldırdı. Ayrıca Körfez Savaşı, bölgenin kabileler, mezhepler ve yerel asiler arasındaki çatışmalara ve yeni yeni bölünmelere ve kaosa sürüklenmesi olasılığını da artırdı. Bölgede "ulus-devlete" ortak ve tam bir bağlılık hemen hemen yok gibidir. Üstelik bölge devletlerinin çoğunun sınırları yerel dinamikler, etnik ve dinsel yapı dikkate alınmaksızın, emperyalist devletler tarafından ve onların geçici çıkarları doğrultusunda çizilmiştir. Dolayısıyla Irak'ın Kuveyt'i işgali ve büyük ölçüde bölge dışı güçler tarafından yenilgiye uğratılması, bu "Lübnanlaşma" sürecini hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Savaşın bir başka önemli sonucu ise, İran'ın bölgede kazandığı yeni ağırlıktır. Her şeyden önce, Körfez'in en güçlü iki devletinden birinin

1991’de uğradığı ağır yenilgi ve sonrasında Irak’a uygulanan ekonomik ambargo, ötekini görel olarak üstün duruma getirmiştir (Sander, 2002, s. 512-513).

Körfez Savaşı nedeniyle bölgeye yönelik ABD müdahalesinin, özellikle, bölgedeki kökten dinciliği, Amerikan karşıtlığını desteklemesiyle birlikte adım adım 11 Eylül olaylarına gelinirken Clinton’la beraber başlayan barış içinde bir dünya atmosferi beklentisi George W. Bush dönemiyle birlikte tarihe karıştı. İRA silah bırakmaya girişirken, Barak-Arafat görüşmesinin ucunda Nobel Barış Ödülü beklenmeye başlanmışken önce İsrail’deki seçimlerde Şaron’un kazanması ve hemen onu takip eden 11 Eylül şoku ABD’nin bütün savunma algısını değiştirmiştir (Erol, 2010).

Genellikle 11 Eylül 2001, dünya düzeninin oluşumunda 1945 veya 1990’a eşdeğerde belirleyici bir nokta olarak ele alınır. Gerçekten de bazı yorumcular, 11 Eylül’ün Soğuk Savaş sonrası dönemin gerçek doğasının ortaya çıktığı, eşi görülmemiş küresel karışıklıklar ve istikrarsızlıklar döneminin başlangıcı olan bir nokta olduğunu savunmaktadır (Heywood, 2013, s. 271).

2011 yılı Ocak ayında göreve başlayan George W. Bush yönetimi başarısız olarak gördüğü Clinton yönetiminin Orta Doğu politikasını kökten değiştirme politikası ile göreve gelmişti. Bush yönetiminin Orta Doğu politikalarına önem vermesinin nedenleri arasında Orta Doğu’nun dünya petrol rezervlerinin % 60’ına sahip olması, İsrail’in güvenliği ve ABD’nin hegemonya projesine temel direnişin Arap/Müslüman dünyasından gelmesi sayılabilir.

Bush yönetimin politikasının bir diğer özelliği, yine Clinton döneminin aksine, Arap-İsrail uyuşmazlığının çözümünü bölgesel güvenlik ve istikrar açısından önemli görmemesiydi. Bush yönetimi İsrail’deki Sharon hükümetinin Filistin sorununu büyük ölçüde bir terör sorunu olarak gören yaklaşımını kabul etti. Bu çerçevede ağırlığı Filistin’de reform ve İsrail’in güvenliği konularına verdi. Öte yandan Clinton döneminden farklı olarak Barış Süreci’nin İsrail Suriye ayağını yeniden canlandırmak için hiç çaba göstermedi. Tam tersine yukarıda da değinildiği gibi Suriye’yi izole etme politikası güttü. Suriye rejimini terörist örgüt olarak nitelediği Hizbullah ve Hamas’ı desteklemekle, Irak’ta direnişçilere destek olmakla suçladı. ABD Suriye’nin Lübnan’daki vesayetine daha önce göz yumarken, Bush

döneminde Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesi için baskı yaptı. Bush yönetiminin Ortadoğu politikasının son ayağını Büyük Ortadoğu Projesi olarak adlandırılan Ortadoğu'da gerekirse askeri güç kullanarak demokratikleşme ve ekonomik reformları gerçekleştirme oluşturdu (Altunışık, 2009, s. 76).

Bu amaçla, Bush'un paradigmasında Arap yarımadasını, Kuzey Afrika'yı ve Pakistan'a kadar uzanan hattı bir bütün olarak ele almak ve mecburi demokratikleştirme sürecine sokmak bir hedef olarak belirmişti. BOP, GOP, GOKAP gibi kısaltılmış isimlerle tanımlanan projenin hedefi, bölgeyi demokratikleştirme yoluyla güvenli hale getirmek ve teröre kaynaklık eder durumdan çıkarmaktı (Arıboğan, 2013, s.81-82).

Esasen Clinton döneminde de siyasi ve ekonomik reformların desteklenmesi fikri mevcuttu. Aslında bu politikanın temelleri 1980'lerde uluslararası sistemde başat hale gelen liberal söylemle bir devamlılık arz ediyordu. Uluslararası barış ve refah için liberal demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisinin yaygınlaşması gerektiğine inanan liberal uluslararası siyaset anlayışı özellikle SSCB'nin zayıflaması ve daha sonra iki-kutuplu dünyanın sona ermesi ile liberal müdahalecilik doktrinini de geliştirmişti. Bu dönemde uluslararası kuruluşlara da hâkim olan bu anlayış otoriter ve totaliter rejimlerin ezdiği bireyi korumak için "insani müdahalenin" meşru ve haklı olduğu fikrini ileri sürmüştü. Bush yönetimi bu söylemi daha da geliştirdi ve 11 Eylül'den sonra başlatılan "terörle savaş" stratejisinin bir parçası haline getirdi. Böylece Bush yönetiminde yeni-muhafazakârlık ve liberal müdahalecilik ideolojileri bir araya geldi. Bu doktrin Ortadoğu'da ABD'nin yıllarca istikrarı demokratikleşmenin önünde tutmasını eleştiriyor ve bu politika yüzünden bölgede güçlenen otoriter rejimlerden zarar gören halkların ve sosyal hareketlerin ABD karşıtlığının oluştuğu iddia ediliyordu. Bu görüş demokrasi ve özgürlüklerin terörizmin panzehiri olduğu fikrine inanıyor, dolayısıyla Ortadoğu'da rejim değişikliğini savunuyordu. Bush yönetiminin yeni Ortadoğu stratejisinin ilk ve en önemli uygulama alanı Irak oldu. Gerçekten Irak'a savaş açmak Bush yönetiminin yukarıda tartışılan temel Ortadoğu politikalarını gerçekleştirmek açısından anlamlı görünüyordu. ABD bir taraftan Irak üzerinden Ortadoğu'da zayıflayan itibarını onaracak, gücünü ve azmini dosta düşmana gösterecek ve başat rolünü yeniden tesis edecekti. Öte yandan Saddam sonrası

oluşacak “özgür ve demokratik Irak” tüm Ortadoğu’ya örnek teşkil edecek ve bir domino etkisi yaratılacak, dünyada yaşanan liberal dönüşüme en dirençli bölge olan Ortadoğu’da dönüşümün fitilini ateşleyecekti (Altunışık, 2009, s. 74-76).

Bunun sonucunda, ABD ve “gönüllüler koalisyonu” tarafından yürütülen 2003 Irak Savaşı çıktı. Irak Savaşı’nı tartışmalı yapan şey, Afganistan’a saldırının genel olarak bir meşru müdafaa şeklinde yorumlanmasına (Afganistan El Kaide’ye ülkesel bir üs sağlamıştı ve El Kaide’yle Taliban arasında güçlü siyasal ve ideolojik bağlantılar vardı) rağmen Irak’a karşı savaşın önleyici saldırı doktrini çerçevesinde gerçekleştirilmesiydi. Bush yönetimi, Saddam rejimiyle El Kaide arasında bağlantılar bulunduğunu (somutlaştırmadan) ifade etmesine ve (daha önceki kanıtlarla çelişen bir biçimde) Irak’ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu iddia etmesine rağmen, temel gerekçe, Saddam’ın gibi ‘haydut’ rejimlerin aktif bir biçimde kitle imha silahları arayışı içerisinde olması veya hali hazırda elde etmiş olmasının 21. yüzyılda hoş görülemez olmasıdır. Başlangıçtaki etkileyici başarıya (Taliban ve Saddam’ın Baas rejiminin devrilmesi) rağmen ABD ve müttefikleri, hem Afganistan hem de Irak’ta, kendilerini beklediklerinden daha sorunlu ve uzun olduğu ortaya çıkan savaşların içinde buldular. Her iki savaş da, gerilla savaşı, terörizm ve intihar bombalaması taktikleri kullanan düşmanlara karşı karmaşık bir karşı isyan savaşlarına dönüştü ve üstün Amerikan gücünün sınırlarına dikkat çekti. “Teröre karşı savaşın” yürütülüş temelleri, taktik başarısızlıklar ve stratejik zorluklarla oyuldu (Heywood, 2013, s. 272-273).

Bu çerçeveden bakılınca Bush yönetiminin politikalarının, Clinton dönemindekiler gibi, ABD açısından büyük ölçüde başarısızlıkla sonuçlandığı söylenebilir. Başka bir deyişle bu politikalar ne Bush yönetiminin amaçladığı gibi bölgede ABD’nin başat pozisyonunu sağlamlaştırmış, ne İran’ı etkisizleştirmiş, ne de bölgede ABD’nin istediği dönüşümü sağlamıştır. ABD açısından tek başarı amaçlandığı şekilde Irak’ta Saddam rejiminin yıkılması olmuştur. Ancak bu başarı da çok büyük bedeller karşılığında elde edilmiştir (Altunışık, 2009, s. 77).

Öncelikle Irak’ta savaş bittikten sonra ABD, denetimi tamamen elinden kayırarak aciz kaldı. Başta Şiiiler tarafından olmak üzere yapılan bitmez tükenmez saldırılar, ABD/Koalisyon ordusunu tam anlamıyla acizleştirdi. Bu ordu Irak’ı işgal

etti, fakat Bağdat'ı bile denetim altına alamadı. Tek yapabildiği, ABD askerlerinden ziyade, "Irak sivil yönetimi" asker ve polislerinin ölmesine yol açmak oldu. Bütün bunların etkisiyle, 2004'e gelindiğinde, yani işgalden bir yıl sonra, ABD'nin koalisyon ortakları sembolik kontenjanlarını çekmeye başladılar. Ovalık Irak, ormanlık Vietnam'ın veya dağlık Afganistan'ın istisnai örnekler olmadığını göstererek, hegemon gücün prestijine büyük bir darbe indirmiş oldu. BBC'ye demeç veren BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Irak işgalini, "BM antlaşmasını ihlal eden gayrimeşru bir eylem" olarak nitelendirdi. Ayrıca, ABD, işkence yapan ve hukuku/uluslararası hukuku tanımayan bir ülke olarak tescil edildi. Ebu Gureyb cezaevinde patlayan ve seksüel aşırılıklarıyla iyice ayağa düşen işkence ortamının simgelediği, ama orada da kalmayan skandallar, ABD'nin uluslararası prestijini dibe vurdurdu. Küba'daki ABD askeri üssü Guantanamo'da yapılanlar, Ebu Gureyb'i fazlasıyla aştı. Diğer taraftan işgal özellikle ham petrol fiyatlarının hiç hesapta olmayan bir biçimde 77 Dolar'ı aşmasıyla, ABD'ye ekonomik olarak da yansıdı. Amerikan bütçe açığı baş edilemez bir hal aldı. İlaveten, belki de en önemlisi, anti-Amerikanizm bütün dünyada, özellikle Arap ve Müslüman ülkelerinde bir tsunami gibi yükseldi ve muhtemelen, terörün gelecek kuşaklarda artarak devam etmesinin beşiğini hazırladı. İşgalden en kazançlı çıkan taraf Iraklı Kürtler oldu. ABD'ye dayanan bir Kürdistan, hukuken olmasa bile fiilen kuruldu. Kürtlerin yanı sıra İran da kazançlı çıktı. Şii İran dünyası ile Sünni Arap dünyası arasında tampon görev yapan Irak üzerinde İran etkisi arttı, ülke, İran ve molla etkisine açık hale geldi. Sonuçta, Şii-Sünni gerginliği ve Şiiliğin genel yükselişi hızlandı. Arap ülkelerinde Filistin sorununda yaşanan çıkmaz nedeniyle tırmanan ABD düşmanlığı körüklendi (Ünsal, 2013, s. 25-26).

Yukarıda bahsi geçen nedenlerle, demokratikleşme projesi kısa sürede rafa kaldırıldı. Irak'ta yaşanan sorunlar bu ülkenin Bush yönetiminin iddia ettiği gibi demokratikleşmesinin önündeki zorlukları ortaya koyarken, bir kez daha istikrarın öncelenmesine yol açtı. Diğer Arap ülkelerindeki bir demokratik açılımın siyasi İslamcı partileri iktidara taşıyacağına bir kez daha anlaşılması ile Bush yönetimi özellikle ikinci döneminde demokratikleşme söyleminden tamamen uzaklaştı (Altunışık, 2009, s. 77-78).

1.1.5.AB'nin Orta Doğu ve Enerji Politikası

Ortadoğu, tarihsel olarak sürekli istikrarsızlıkların yaşandığı, askeri darbelerin olduğu ve ayaklanmaların görüldüğü bir bölge görünümüne sahiptir. Sürekli olarak kaos ortamının mevcut olduğu Ortadoğu, 2001 yılından sonra Avrupa Birliği'nin demokratikleştirme politikaları ile karşı karşıya kalmıştı. Bu sayede Avrupa Birliği, kendi güvenliğini garanti altına almaya çalışmaktadır (Tocci, 2008). Fakat Avrupa Birliği bu politikasını hayata geçirmek isterken hem kendi içerisinde yaşamış olduğu sorunlarından dolayı, hem de bölge ülkelerinden kaynaklanan problemlerden dolayı başarısız olmaktadır.

Orta Doğu AB için her zaman önemini koruyan bir bölgedir. Avrupa Birliği'nin Orta Doğu'yu sürekli ilgi alanında tutmasının nedenleri arasında; Orta Doğu'nun coğrafik ve stratejik öneme sahip olması, enerji kaynakları, tarihsel bağlar ve güvenlik anlayışı gibi nedenler sayılabilir. Diğer bir neden olarak 2004 yılında Avrupa Birliği'ne katılan ülkeler ile birlik sınırlarının genişlemesi sayılabilir. Bu genişleme ile yeni bir süreç başlamış ve yeni stratejiler izlenmeye başlamıştır.

Avrupa Birliği'nin bölgeye ilgi göstermesinin temel parametreleri genel olarak şunlardır;

- Stratejik ve coğrafi konumu,
- Enerji güvenliği,
- Ortadoğu' nun enerji kaynakları konusundaki zenginliği,
- AB sınırları içerisinde çok sayıda Afrika kökenli Müslüman nüfusunun olması,
- Ortadoğu ülkelerinden Avrupa'ya resmi ve gayri resmi yollarla olan göç.

AB'nin 2004 yılında sınırlarında ve komşularında yaşamış olduğu değişiklik, beraberinde güvenlik politikalarını da gündeme getirmiş ayrıca yeni komşularıyla güçlü ilişkiler kurmak isteyen AB'nin yeni politikalar üretmesini de zorunlu hale getirmiştir. Bu ise beraberinde yeni fırsatlar sunarken, aynı zamanda bazı zorlukları da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği Ortadoğu politikasına yön verebilmek amacı ile 12 Mayıs 2004 tarihinde komşuluk politikasının temel belgesi niteliğinde olan “Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi” yayımlanmıştır.

Avrupa Komşuluk Politikası (AKP)'nin temelleri 1990'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Bu dönemde Belarus, Moldova, Rusya ve Ukrayna ile Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmaları yapılmıştır. Devam eden etapta ise Barcelona süreci ile AB, Avro-Akdeniz Ortaklığı oluşturma, bunun yanı sıra Avrupa'nın güvenliği sağlanırken aynı zamanda Akdeniz ülkelerinin kalkınmalarına da destek sağlanması öngörülmüştür. Fakat birlik üyeleri ile bölge ülkeleri arasındaki kalkınma seviye farkının fazla olması, AB'nin her ülkeye eşit şekilde yaklaşmayıp ayrıcalıklı ülkeleri ön plana çıkarması, bölgede barış ortamı yerine istikrarsız ortamların devam etmesine sebep olmuştur.

Ortadoğu'da oluşan her türlü olumsuz bir hareketlenme Avrupa'yı yakından ilgilendirmektedir. Çünkü Avrupa Birliği üye ülkeleri enerji kaynaklarının neredeyse yarısını Ortadoğu ülkelerinden ithal etmektedir. Bölgede oluşacak istikrarsızlık ise enerji hatlarının güvenliğini de tehlike altına sokacaktır ki, bu da Avrupa için “ hayat damarının tehlike altına girmesi” anlamına gelmektedir (Youngs, 2007). Bunun yanı sıra bölge ülkeleri ile sıkı bir ticaret trafiği olan AB, bölgedeki gelişmeleri de yakından izlemek zorundadır.

Tüm bunları göz önünde bulunduran AB, Akdeniz'in iki yakası arasındaki yakınlaşmayı sağlamayı amaç edinmiştir. Bu politikaların hayata geçirilmesi için Avrupa Birliği, Barcelona Süreci bağlamında, üç temel strateji (Tassinari, 2007) benimsemiştir.

Birinci strateji, siyasi ve diplomatik alanı kapsamaktadır. Bu stratejiye göre, Ortadoğu bölgesinde, temel evrensel ilkeler üzerine oturmuş bir barış ve istikrar ortamı oluşturulacaktır. Bu çerçevede, devletler, siyasi, idari ve hukuki reformları hayata geçirirken, birbirleriyle normal ilişkiler kuracaklardır.

İkinci strateji, ekonomik reformları içermektedir. Ekonomik, sosyal ve idari reformlar, bölgede sürdürülebilir ve dengeli ekonomik ve sosyal kalkınmayı sağlayacaktır. Ardından bölge ülkeleri ile Avrupa Birliği arasında, serbest ticaret alanı oluşturulacaktır. Serbest ticaret ilkesi de, bölgede demokratikleşmeyi, iyi yönetimi, açıklığı ve hukuken üstünlüğü sağlamlaştıracaktır.

Üçüncü strateji ise, farklı kültürler ve medeniyetler arasında karşılıklı hoşgörüyeye dayalı anlayışın oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, Birlik, bölge halkları ile

Avrupa insanı arasında karşılıklı kültürel ve sosyal değerlerin anlaşılmasını teşvik etmektedir. İnsanların birbirlerini anlaması halinde, karşılıklı hoşgörünün ortaya çıkacağına inanan Birlik, bu sayede, toplumlar arasında görülen “nefreti, kızgınlığı, hoşgörüsüzlüğü” ortadan kaldırmak istemektedir (Efegil ve Musaoğlu, 2008, s. 25).

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu politikasında bir kilometre taşı olarak görülen Barcelona süreci, hem bölge ülkelerinden hem de AB üye ülkelerinden kaynaklanan sorunlar sebebiyle başarısız olurken, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra güvenlik algısındaki değişim ile birlikte “Daha iyi bir Dünya’da güvenli Avrupa” sloganıyla Avrupa Komşuluk Politikası’nı gündeme taşımıştır. Çünkü, Birliğin 2003 tarihli Yeni Güvenlik Kavramına göre, Avrupa’nın güvenliğini tehdit eden unsurlar şunlardır: terörizm, kitle imha silahlarının yayılması, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler ve örgütlü suçlar (Efegil ve Musaoğlu, 2008, s. 26).

Değişen güvenlik algısı ve sınırların genişlemesiyle birlikte AB yeni politikalar üretmek zorunda kalmıştır. Ayrıca AB sınırının genişlemesi yeni bir sürecin başlangıcına vesile olmuş ve de AB Avrupa Komşuluk Politikası’nı hayata geçirmeye başlamıştır.

Avrupa Birliği Ortadoğu politikasını her zaman olduğu gibi kendi ekonomik ve siyasi çıkarları doğrultusunda belirlemektedir. Dış politikasındaki parçalı yapıyı ortadan kaldırmak ve tek sesli Avrupa görüntüsünde olmak amacıyla AB 2009 yılında Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği’ni kurmuştur.

1.1.6.Rusya’nın Orta Doğu ve Enerji Politikası

Vladimir Putin’in ilk devlet başkanlığı döneminde Rusya’nın tekrar toparlanmasıyla birlikte Moskova’nın bölgeye ilgisi ve bölgedeki etkisi artmıştır. Bu süreçte Rusya’nın Ortadoğu politikasının en önemli amaçları, kendi etkisini artırmanın yanı sıra, bölgedeki ABD etkisini kırmak, bölge ülkelerine sattığı askerî teknolojiden gelir elde etmek, dünya enerji piyasalarına hâkim olmak ve Rusya’nın dünyada tekrar söz sahibi olduğunu göstermek şeklinde özetlenebilir. Bu amaçları hayata geçirme konusunda Rusya’nın yakın zamana kadar başarılı olduğunu da söylemek mümkündür. Rusya’nın bu başarısında Ortadoğu’daki gelişmeler karşısında izlediği siyaset ve bölgedeki sorunlarla ilgili tutumu etkili olmuştur. Rusya’nın bölgedeki sorunlara yaklaşımı ise şöyle olmuştur.

1- Rus yetkililer, İnan'ın nükleer programı ile Suriye'deki gelişmeler başta olmak üzere bütün sorunların diplomatik yollarla üzülmesini istemektedirler.

2- Rusya, bölgeye dışarıdan yapılan müdahalelere karşı çıkmakta ve mümkün olduğunca da bunları engellemeye çalışmaktadır.

3- Rusya, sorunların BM çatısında üzülmesini istemektedir.

4- Rus yetkililer, uygulanan ve uygulanmak istenilen yaptırımların, sorunların üzülmesine yardım etmediği görüşündedirler.

5- Rusya, belki de saldırıları ve askerî operasyonları engelleyemeyecek, ancak bu tür müdahalelerin BM çatısı altında gerçekleşmesine de izin vermeyecektir.

6- Rusya, neredeyse bölgedeki bütün sorunlarda arabulucu olma girişiminde bulunmaktadır.

Bu politikasıyla Moskova kısa zamanda Ortadoğu lkelerinin de güvenini kazanmış ve bölgede etkisini artırmıştır. Aynen SSCB zamanında olduğu gibi Rusya'nın bölgedeki rejimleri destekleyerek, Ortadoğu ülkelerine silah satarak, bazı ülkelerin daha SSCB zamanından kalan borçlarını silerek ve özellikle enerji alanında olmak üzere önemli ekonomi projeleri hayata geçirerek, XXI. yüzyılın başında tekrar bölgede önemli g hline gelmişti. Ancak "Arap Baharı", Rusya'nın Ortadoğu'nun politikasını doğrudan etkilemiş ve Rusya'yı da zor durumda bırakmıştır (ORSAM, 2012).

1.2.ARAP BAHARI VE YANSIMALARI

Arap coğrafyasında 2010 yılı sonunda başlayan yönetim karşıtı halk hareketleri, 21. yüzyılın en önemli tarihi olaylarından birisi olarak kabul edilmektedir. Yıllardır baskıcı ve otoriter rejimler tarafından yönetilen Arap halkları, 2010 yılı Aralık ayında Tunus'ta başlayan isyan dalgası ile birlikte çeşitli değişimlere sürüklenmiştir. Tunus'ta işsizlik ve ekonomik sorunlardan dolayı pazarcılık yapan niversite mezunu Muhammed Buazizi isimli gencin kendini ateşe vermesiyle başlayan isyan ve değişim talebi domino etkisiyle bölge ülkelerinin çoğunu etkilemiş, birçok Arap ülkesinde de halkın yönetime karşı protestolar başlatmasına sebep olmuştur. Arap Baharı teriminin ortaya atılmasında, 1968 yılında Çekoslavakya'da ortaya çıkan Sovyetler Birliği karşıtı halk ayaklanmalarına verilen

isim olan Prag Baharı'ndan esinlendiği düşünülmektedir. Arap Baharı teriminin Batı menşeli olduğu ve yaşanan sürece pozitif anlamlar yüklemek maksadı taşıdığı düşünülmektedir.

1.2.1.Arap Baharı Tanımlamasının Anlamı

Orta Doğu ülkelerinin halkları tarafından Aralık 2010'dan günümüze değin, Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde rejim, yönetim, yönetici değişimleri başta olmak üzere değişikliklere, revizyonlara ve yenilenmelere yol açan, protesto, ayaklanma, devrim, başkaldırı ve daha bir çok adlandırmayla söz edilen Arap halk hareketleridir. Bu sürecin fitilini ateşleyen olay; iş bulamamaktan ve geçim sıkıntısından dolayı seyyar satıcılık yapan üniversite mezunu Tunuslu Muhammed Buazizi adlı gencin bir zabıta görevlisince tokatlanması ve tezgahı ile mallarına el konulmasıdır.

1.2.2.Arap Baharı'nın Nedenleri

Arap Baharı'nın arkasında; ekonomik zorluklar ve halkların demokrasi talepleri yer almaktadır. Söz konusu ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlikler, yaygın fakirlik, yolsuzluklar, yozlaşmış yönetim sistemleri (Kılıç vd. 2012, s. 18), kayırmacılık, yönetimin babadan oğula geçmesi ve halkın ülke yönetiminde söz sahibi olamaması (Arı, 2004, s. 365-366) sorunun diğer nedenlerini oluşturmaktadır. Özellikle eğitilmiş gençler arasındaki yüksek işsizlik oranı, Tunus ve Mısır'da toplumsal gerilimlere neden olmuştur. Mısır, Yemen, Tunus, Suriye ve Fas doğal kaynak yönünden, görece fakir ülkelerdir. 2008 küresel ekonomik krizinin de etkisiyle önemli ölçüde gelir kaybına uğrayan bu ülkelerde, 2010 yılında, gıda ve enerji fiyatlarının önemli ölçüde yükselmesi, huzursuzluğu arttırmıştır (Öztürkler, 2012, s. 54).

Suudi Arabistan, Libya ve Cezayir gibi ülkeler doğal kaynaklar açısından zengin olmasına karşın, bu kaynaklardan sağlanan gelirler, yönetime yakın çevreler arasında paylaşılırken, geniş kitleler bundan mahrum bırakılmıştır (Şensoy, 2012). Bu çerçevede geniş halk kitlelerinin yararlandığı alt yapı, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki eksikliklerin devam etmesi, toplumda yönetime karşı olumsuz duyguların pekişmesine neden olmuştur.

1.2.2.1.Tarihsel Nedenler

Arap Baharı'nın tarihsel nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler aşağıda maddeler halinde incelenmiştir;

- Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'da bulunan devletlerin Osmanlı hâkimiyeti sona erdikten sonra ve Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Avrupalı güçlerin planlamalarıyla kurulması, bu bağlamda devletlerin ulusal bağımsızlıklarını savaşlarla değil Batı'nın lütfuyla, gizli anlaşmalarıyla kazanmış olmaları Arap halkları üzerinde getirdiği eziklik duygusu,
- Arapların 1900'lü yıllar ile birlikte Batı tarafından kandırılmışlık, aldatılmışlıkları, aşağılanmışlıkları ve kuşaklardır hatta yüzyıllardır yaşamlarında bozgunlar, eşitsiz anlaşmalar, kapitülasyonlar, aşağılamaların biriktirdiği onur kırıklıkları,
- İsrail'in Batı eliyle öyle veya böyle bölgeye bir ileri karakol olarak yerleştirilmiş olması, Arap Dünyası'nın İsrail ile 1948'den bu yana gerçekleştirdiği savaşların neredeyse tamamını kaybetmeleri,
- İsrail'e karşı Mısır'ın eski lideri Cemal Abdül Nasır haricinde kafa tutucu karizmatik bir liderin Ortadoğu'da çıkmaması.

1.2.2.2.Sosyal Nedenler

Arap Baharı'nın sosyal nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler aşağıda maddeler halinde incelenmiştir;

- İnsanların insanca yaşama arzusu, insan hakları ve temel hak ve özgürlüklerden yararlanma isteği, özgürlük, adalet, ahlaki bir toplum ve hükümet yapısı talebi, din ve vicdan hürriyeti ile dini inançlara saygı ve diğer devletlerle olan ilişkilerin eşit koşullarda geliştirilmesi ve ifade özgürlüğü istemleri, sayılanlardan on yıllar boyunca işbaşına gelen Arap Yönetimleri tarafından halklarından esirgenmiş olması,
- İnsanların baskıcı ve yozlaşmış yönetim anlayışından bunalması,

- Neredeyse yarım yüzyıldır kişiler veya belirli gruplar tarafından yapılan darbelerin ömürlerini tamamlamış olması ve Arap ülkelerindeki darbeci anlayışların artık bir fayda getirmediğinin halklar tarafından görülmesi,
- Camp David Anlaşması'nın Mısır halkı tarafından benimsenmemesi, Hüsnü Mübarek'in bu sürecin devam ettiricisi olarak algılanması, İsrail'e uzlaşma ve ABD boyunduruğuna uygun hareket etmenin Mısır'daki Arapların gururunu kırıyor olması, bu bağlamda Mısır ve Ürdün'ün İsrail ile işbirliği sürecine girmiş olmaları,
- İnsanların sosyal ve kültürel hürriyetlerinden yararlandırılmamaları,
- Hızlı nüfus artışıyla birlikte alttan gelenlere ve yetişenlere iş bulunamamasının getirdiği toplumsal bunalım.

1.2.2.3.Ekonomik Nedenler

Arap Baharı'nın ekonomik nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler aşağıda maddeler halinde incelenmiştir;

- 2008-2009 Küresel Ekonomik Krizi ve petrolü olmayan bölge ülkelerinin krize hazırlıksız yakalanması, ekonomik krizden Körfez ülkelerinin bile etkilenmiş olması,
- Mısır'ın 2008-2009 ekonomik krizine hazırlıksız yakalanması, bu paralelde dünya çapında temel gıda fiyatlarının artması, bu artışın Mısır'da da gerçekleşmesi bu süreçte Mısır'da ekmeğin halka daha pahalıya satılmaya başlaması ve sübvansiyonların da azaltılması,
- Ülkelerin gelirlerinin ülke vatandaşlarının menfaatlerine, geleceklerine yatırımlanmaması, ülkelerin gelirlerinin sanayileşme, kalkınma, sağlık gibi yatırımlarda kullanılmaması,
- Gıda enflasyonu, işsizlik ve fakirlik, kötü yaşam koşulları, çok uzun süredir boşa harcanan veya çalınan ülke kaynaklarının halka tahvil edilememesi,
- Arap ülkelerinin milli ekonomi politikalarının olmaması.

1.2.2.4.Siyasi Nedenler

Arap Baharı'nın siyasi nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler aşağıda maddeler halinde incelenmiştir;

- Demokrasinin şu ana kadar insanoğlunun kurabildiği en iyi yönetim şekli olduğunun anlaşılmasına rağmen Arap ülkelerindeki liderlerin demokratikleşme yolunda adım atmamaları,
- Arap ülkelerinin Batı ile kurumsal ilişkilerinin olmaması,
- Devletin kurumsal değil patronaj olması ve devletin de aile şirketi gibi yönetilmesi,
- Göstermelik parlamenter uygulamalar ile halkın gerçek iradesinin sandıklara yansımaması, azınlıkların ve Şiiilerin orantılı temsil hakkı bulunmaması, halkın bu yüzden sandığa gitmemesi, her kesimin ya da her toplumun yönetimde söz sahibi olamaması,
- Liderlerin siyasi meşruiyetlerini kendi ülkelerindeki destek gruplarından değil, uluslararası düzenden almaları.

1.2.2.5.Yönetmel Nedenler

Arap Baharı'nın yönetmel nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler aşağıda maddeler halinde incelenmiştir;

- Bürokrasideki yozlaşma ve rüşvetin yaygınlaşması, halkın buna karşılık ahlaki bir yönetim özlemi içerisinde olması,
- Yönetimlerin, popülizm, nepotizm, iltimas, adam kayırma gibi yanlış uygulamaları esas edinmesi, dış destekler alarak ülkeyi yönetmeleri,
- Yönetimdekilerin rejimlerini ve iktidarlarını koruma adına baskıcı, sindirici ve yasaklayıcı yönetmel anlayışları, sıkı ve bunaltıcı güvenlik-istihbarat uygulamaları,
- Uzun iktidar süreçleri sonunda babaların iktidarı oğullarına devretmeye hazırlanmaları, halkın bu durumun böyle gideceğini, kendilerine yönetimde söz veya temsil hakkı verilmeyeceğini anlaması,
- Yönetimlerin ve ailelerinin gösterişli yaşam tarzları,

- Mısır'da Cemal Abdül Nasır'dan sonra ilk Enver Sedat daha sonra Hüsnü Mübarek'in, Ürdün'de Kral Hüseyin'in ardından oğlu Abdullah'ın son olarak Kaddafi'nin Batı'ya yanaşması, Kaddafi'nin keskin söylemini kaybederek Batı'nın sorguculuk taşeronluğuna kadar kendini indirgemesi,
- Medya üzerinde yönetimlerin baskıcı tutumu, medyanın yönetim lehine yayınlar yapmaları,
- Suriye ve İran haricinde neredeyse tüm devletlerin İsrail'e karşı söylem ve eylem hareketlerini kaybetmiş olması bu yüzden Filistin Davası'nın da sahipsiz kalmış görünmesi.

1.2.2.6.Diğer Nedenler

Arap Baharı'nın diğer nedenleri bağlamındaki değerlendirmeler ve belirlemeler aşağıda maddeler halinde incelenmiştir;

- Enerji kaynaklarının tükenmeye başlaması, küresel ısınma, SSCB'nin ve Berlin Duvarı'nın yıkılması ile hayat bulan "devlet kutsaldır" anlayışının yerine geçerli hale gelmeye başlayan "birey kutsaldır" fikrinin Orta Doğu'da yankı bulması,
- Sosyal medya vasıtaları ile dünyanın küçülmesi, nüfus artışı ile kıt kaynakların paylaşılma telaşına düşmüş olması.

1.2.3.Arap Baharı'nın Ekonomiye Etkileri

Arap Baharı'nın siyasi ve politik etkilerinin yanında, gelir dağılımındaki bozukluk, özel sektör yerine devlet sektörüne dayalı olan ekonomiler nedeni ile ortaya çıkan eksik istihdam oranı, işsizlik, aşırı yoksulluk ve bunun yanında savunma harcamaları, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ile birlikte ortaya çıkan huzursuzluk endeksi ekonomik kıvılcım nedenleri arasında gösterilebilmektedir (Deniz, 2013, s. 71).

Ülkeler ekonomik çerçeveden incelenmek istenildiğinde, temel ayrımlar arasında ekonomik büyüme önemli bir yer almaktadır. Bir ülkenin reel GSYH'sının bir yıldan ötekine artması durumuna da ekonomik büyüme adı verilmektedir. Her biri ayrı ayrı önemli olan fakat ülke profillerinin ekonomik faaliyet hacminin ve toplumsal refah düzeyinin hangi noktada olduğunu ölçebilmek adına GSYH büyüme

oranı yanında, sektörel yapısını da incelememiz gerekmektedir (Eğilmez, 2014, s. 50-52).

Arap Baharı'nın yaşandığı ülkelerde tarım sektörünün GSYH içerisindeki katkısı %11 olarak görülmektedir. Bugün gelişmiş olan ülkelerde ise tarımın payı %5, sanayinin %20, hizmetin payı ise %70'ler düzeyinde görülmektedir. Fakat az gelişmiş ekonomilerde ise tarımın payı %20'nin üzerinde, hizmetin payı ise %50'nin altında seyretmektedir (Vakıfbank, 2015). Yani ulusal ekonomilerde güçlenme görüldükçe büyüyen GSMH içerisinde tarım sektörünün payı görece olarak azalmaktadır. 2010 yılında Libya haricinde diğer ekonomilerde tarım sektörünün yeri bir hayli büyüktür. Bu sebeple Arap Baharı ülkelerinin tarım toplumu olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle bunun Mısır ve Suriye açısından daha belirgin olduğu görülmektedir. Geniş halk kitlelerinin tarım sektörüne olan bağımlılığı dikkate alındığında, bu durum karşımıza yaygın yoksulluk ve gelir dağılımında dengesiz bir ekonomik yapıyı çıkarmaktadır. Ekonominin sektörel durumu ise toplumsal refah düzeyini ve halkın huzurunu bir nebze olsun belirlemektedir (Aydın, 2015).

1.2.4.Arap Baharı'nın Yansımaları

Kısa süren bahar mevsiminin ertesinde sıcak bir yazın ve sonrasında ise işlerin tamamen ters giderek soğuk bir kışın yaşanacağı algısı pek isabetli değildir. Bu eski düzeninin er ya da geç tekrar kurulabileceğini akla getirmektedir. Halbuki "bahar" yerine "uyanış" kelimesi daha isabetlidir. "Uyanış" metaforu "bahar" metaforuna göre daha sürekli ve istikrarlı bir dönüşümü sembolize etmektedir. "Uyanış" bir kere başladıktan sonra tekrar uykuya yatmak ne kadar zor olursa, bu uyanışın uzun vadeye yönelik bir süreç olduğu da o kadar doğrudur. Söz konusu olan artık bölgede yönetenler ile yönetilenler arasındaki meşruiyet ilişkisinin yönetilenlerin rızası üzerinden yeniden tanımlanmaya başladığıdır. Bunun sancılı bir süreç olacağı ne kadar aşıkarsa yol kazalarına rağmen devam edeceğini söylemek de o kadar isabetlidir. Ortadoğu halkları artık kendi kaderlerini kendileri belirleme noktasında geri döndürülemez bir yeredir. Mısır'da askeri geçiş yönetimine halkın vermeye başladığı tepkiler bunun en son örneğini sunmaktadır. Yaşananları "devrim" olarak ifade etmek de çok doğru değildir, zira devrimlerin neden olduğu keskin

kopuşlar söz konusu değildir. Neredeyse hiç bir bölge ülkesinde halk hareketleri daha önceden planlanıp belirli bir program sayesinde sahneye konmuş değildir. Hareketlerin net bir liderliği de yoktur. Ayrıca hem Tunus hem de Mısır örneklerinde görüldüğü gibi, eski düzenin liderleri iktidardan uzaklaşmış olsalar da onların temsil ettikleri yönetim anlayışı ve idari yapılanma hala devam etmektedir. Artık bölgede hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı kesindir (Oğuzlu, 2011, s. 16).

1.2.5.Körfez Ülkelerinin Arap Baharı'na Karşı Tutumları

Körfez ülkeleri sahip oldukları doğal kaynaklar ve zenginlikler dolayısıyla diğer Arap ülkelerinden farklı bir konuma sahiptirler. Körfez ülkeleri ayaklanmaların kendi ülkelerine sıçramasından korktukları için iç siyasetlerinde kısa vadeli değişim programları ilan etmişlerdir.

Körfez ülkeleri genel anlamda ekonomik araçları kullanarak vatandaşlarının ekonomik ve toplumsal durumunu iyileştirirken siyasi manada sert ve otoriter tedbirler almayı tercih etmişlerdir. Körfez ülkeleri devlet bünyesinde çalışanların ücretlerini artırarak, istihdam politikasını değiştirerek, yeni kurumlar ihdas ederek, yeni siyasal katılım yolları oluşturarak ve yetkileri görece dağıtarak iç siyasette istikrarı sağlamaya çalışmışlardır. Arap isyanları başladıktan sonra genel olarak bütün Körfez ülkelerinde siyasi ve sosyal alanın daraldığını söylemek mümkündür. Örneğin bu süreçte Birleşik Arap Emirlikleri'nde zaten sınırlı bir alanda faal olan sivil toplum örgütleri daha da sindirilmiştir. Benzer kültürel, ekonomik ve siyasal yapılara sahip olmaları dolayısıyla Körfez ülkelerinin Arap Baharı'na tepkileri birbirine paralel olmuştur. Geleneksel dış politika anlayışlarının belirleyicisi olan temel faktörler aslında bu ülkelerin Arap Baharı karşısındaki tutumlarını da belirlemiştir.

Körfez ülkelerinin Arap isyanları karşısında izlediği genel siyaset rejim değişikliğinden ziyade, bazı reformlar yaparak halkı sakinleştirmek ve iktidarı korumak yönünde olmuştur. Bu amaçla bir dizi ekonomik, siyasi ve sosyal reform gerçekleştirilmiş ve daha fazlası için de söz verilmiş, ülkeden ülkeye bir takım farklı politikalar izlenmiştir. Körfez monarşileri bölgede giderek etkili olan isyan sürecinden olumsuz etkilenirken Birleşik Arap Emirlikleri ile Katar iç sorunlar yaşamamanın yanında Arap isyanlarından kazanç sağlayan iki istisna ülke olmuştur. Körfez ülkelerinin Arap isyanlarına ilk tepkisi, isyan dalgasının kendi ülkelerine

ulaşmasını engellemek olmuştur. Bahreyn, Suudi Arabistan ve Umman'da ayaklanmalar meydana gelmiş, ayaklanmaların yayılması hem askeri güç hem de ekonomik araçlar kullanılarak bastırılmıştır.

Körfez ülkeleri bir yandan sert güç kullanarak ülkedeki baskıyı arttırarak muhalefete gözdağı verirken diğer yandan da istikrarı sağlamak ve halkın taleplerini karşılamak için ekonomik ve siyasi tedbirler almışlardır. Körfez ülkelerinin Arap isyanları karşısındaki ikinci tepkisi ise cumhuriyet rejimlerine yönelik bakış açısının bir sonucu olarak paradoksal olmuştur. Başlangıçta uzun süredir rekabet içinde oldukları İran'a karşı yanında görmek istediği Batıcı ve modernist cumhuriyet rejimlerinin yıkılmasını istememiş ve mevcut rejimlere destek çıkmışlardır. Körfez ülkeleri mevcut rejimlerinin varlıklarını devam edemeyeceğini anladıktan sonra bu cumhuriyetlerdeki ayaklanmalara ekonomik, siyasi ve askeri destek vermişler fakat farklı bir rejim olan cumhuriyetlerde meydana gelen bu isyan dalgasının kendilerine ulaşacağına ihtimal vermemişlerdir. Özellikle Katar ile Suudi Arabistan, cumhuriyet rejimlerine karşı isyan eden halk kitlelerine maddi ve manevi destekte bulunmuşlardır. Batıyla ilişkilerine önem veren Katar, Libya'da Kaddafi'ye karşı mücadele eden gruplara silah ve asker yardımı yaptığını itiraf etmiş, İran'ın bölgesel etkinliğini zayıflatmak isteyen Suudi Arabistan da Suriyeli muhaliflerin silahlandırılması çağrısında bulunmuştur.

Körfez ülkelerinin üçüncü ortak tutumları da iç siyasette çoğunluğu işsiz, fakat ulusal ve bölgesel konulardan haberdar olan Arap gençliğinin önemli bir siyasi aktöre ve yönetimler için siyasi bir tehdide dönüşmemesi için tedbirler almaya başlamaları olmuştur. İsyanlara kadar yönetimlerine sadık olan Arap halkı, bağımsız bir aktör olarak varlığını hissettirmeye başlayınca Körfez ülkeleri daha çok ekonomik araçları kullanarak halkın taleplerini karşılamaya çalışmıştır. İsyanlar bundan sonraki süreçte Arap halklarının hem iç hem de dış siyasette yönetimleri etkileyen bir faktör olarak dikkate alınmasını zorunlu kılmıştır.

1.3.ARAP BAHARI'NIN NEDENLERİ, BAŞLAMASI VE YAYILMASI

26 yaşındaki Muhammed Buazizi, iş bulamadığından pazarda meyve sebze satarak ailesini geçindirmeye çalışmaktaydı. 17 Aralık 2010 günü, tezgahının ruhsatsız olduğu gerekçesiyle tartı aletine ve tezgahına el koymak isteyen zabıtalara

ve güvenlik güçlerine direnen Buazizi, maruz kaldığı şiddet, hakaret ve aşağılanma nedeniyle o gün kendini ateşe vermiştir. Vücudunun yüzde doksanı yanmış bir halde hastaneye kaldırılan Muhammed Buazizi, 4 Ocak 2011’de hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine sokaklara dökülen Tunus halkı, işsizlik, gıda enflasyonu, yolsuzluk, ifade özgürlüğü, kötü yaşam koşulları gibi birçok sorunu protesto eden gösteriler düzenlemeye başlamıştır. Hükümet güçleriyle protestocu halk arasında yoğun çatışmaların yaşandığı gösteriler sonucunda gerçekleşen Yasemin Devrimi’yle 23 yıldır iktidarda olan Zeynel Abidin Bin Ali 14 Ocak 2011’de iktidarı bırakarak yurt dışına kaçmış ve ardından yapılan seçimlerde halk Nahda Partisi’ni yönetime getirmiştir. İlk olarak 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta başlayan protestolar, domino etkisi göstererek benzer sorunlar yaşayan Arap dünyasına yayılmıştır. Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın tamamına yayılan Arap hareketleri, Mısır’da 30 yıllık diktatör Hüsnü Mübarek’in, Libya’da 42 yıllık diktatör Muammer Kaddafi’nin devrilmesiyle sonuçlanmıştır (İnsani Yardım Vakfı, 2010).

1.3.1. Tunus’ta Arap Baharı Süreci

Yaklaşık 11 milyon nüfusu ile homojen bir yapıya sahip olan Tunus 2010 yılı itibariyle bölgedeki diğer ülkelere nazaran ekonomik ve sosyal açıdan daha iyi durumda olsa da yine de bir takım sorunlara sahip bulunmaktaydı (Kösebalan, Şenel ve Ulutaş, 2014, s. 200-201). Özellikle işsizlik %13’lerdeyken bu oran gençlerde %30’lara kadar çıkmıştır. Ayrıca ülkede baskı ve yozlaşma son zamanlarda iyice artmıştır. Bununla birlikte Devlet Başkanı Bin Ali, ailesi ve yakın çevresi ile ülkenin bütün ana yatırımlarının sahibi olarak bir tekel oluşturmuştur. İlaç sektöründen, her türlü haberleşmeye, gemi armatörlüğünden, bankacılık, yiyecek içecek sektörleri dahil bütün girişimlerin başında Bin Ali’nin oğlu, karısı Leyla veya karısının kardeşi gibi yakınlarını oluşturduğu mafyavari bir yapılanma meydana getirmişlerdir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012, s. 15). Tunus’taki halk isyanı 2010 aralığında Sidi Bouzid’de eğitimini yarıda bırakıp, seyyar satıcılık yapmaya başlayan Muhammed Buazizi adlı bir Tunuslu gencin polis baskısına karşı tek kişilik eylemi ile başlamıştır. İddialara göre seyyar arabası ile Sidi Bouzid’de pazarcılık yapan Buazizi kendisinden rüşvet isteyen polis güçlerine rüşvet vermediğinden arabasına el konmuştur. Buazizi’nin birkaç kez Emniyete başvurup seyyar satıcılık yaptığı arabasının geri verilmesini talep etmesine karşın, olumlu bir yanıt alamadığı, olaylar sırasında bir kadın polisin

kendisini tokatladığını öne sürmüştür. Bir kadın tarafından tokatlanmanın onur kırıcı bir davranış olarak kabul edildiği bir ortamda büyüyen Muhammed Buazizi 17 Aralık günü Sidi Bouzid'deki Valilik karşısında kendisini ateşe vermiştir (Ayhan, 2016).

Buazizi'nin intiharından önce 11 Mart 2010'da Manastır'da Abdusselam Trimş, yoksulluğun ve işsizliğin sonucu intihar etmiştir (Sghiri, 2013: 32). Ancak Buazizi'nin eyleminin ardından, işçi, öğrenci, öğretmen, hukukçu, gazeteci, insan hakları aktivistleri ve muhalif siyasetler Bin Ali hükümetinin politikalarını protesto etmek üzere sokaklarda gösteriler düzenlemeye başlamışlardır (Koçak, 2016). Tüm bunlara başka işsiz genç olan Lahseen Naci ve Ramzi El Abboudi'nin ödeyemediği borçlarından dolayı kendilerini öldürmeleri tansiyonu yükseltmiş ve hükümet karşıtı ayaklanmalar baş göstermiştir (Coşkun, 2016).

18-21 Aralık 2010 tarihleri arası süren eylemlere katılım her geçen gün artarken komşu illerde de Sidi Bouzid'deki gösterilere destek protestoları düzenlenmeye başlamıştır. Eylemlerin gelişmesinde hem aşiretsel bağlantılar hem de yerel sendikaların önemli bir rolü olmuştur. Güney illerinde başlayan gösteriler kısa sürede Hamama Aşireti'nin etkin olduğu Menzel Buazine, El Mazuna, Argab, Bin Aun, Cilma, Sak El Cedid, Bir El Hafi ve Sabala'ya sıçramıştır (Tanrıverdi, 2016). Olayların başkente kadar yayılması Zeynel Abidin Bin Ali'yi harekete geçirmiş ve 28 Aralık'ta Tunus'taki Arous Hastanesi'ne giderek Muhammed Buazizi'yi ziyaret etmiştir. Ailesiyle de görüşen Bin Ali, medikal ve ekonomik destek sözünde bulunmuştur (Ayhan, 2016). Ayrıca 29 Aralık tarihinde Cumhurbaşkanı Bin Ali, kabinesinde bazı değişikliklere gideceğini açıklamış ve İletişim Bakanı, Gençlik ve Spor Bakanı, Diyanet İşleri Bakanı ve Ticaret Bakanı görevden almıştır (Coşkun, 2016). Tüm bu gelişmelere rağmen olaylar durmamış ve Tunuslu hukukçular Tunus Adliyesi önünde hükümetin insan hakları ihlaline karşı büyük bir protesto gösterisi düzenlemişlerdir. Bu gruba 31 Aralık 2010 tarihinde Sfax ve Djerbe kentlerindeki hukukçular da destek vermişlerdir (Yavuz ve Erdurmaz, 2012, s. 17-18).

4 Ocak 2011'de Bouazizi'nin tedavi gördüğü hastanede yaşamını yitirmesi üzerine yeniden şiddetlenen protestolar kısa sürede bir kez daha ülke geneline yayılmıştır. Yerel sendikaların yanı sıra yasaklı siyasi partilerde gösterilere destek

verdiklerini açıklamışlar ve ülkenin birçok bölgesinde gösteriler düzenlenmiştir (Ayhan, 2016; Tanrıverdi, 2016). Eylemlere karşı Bin Ali 5 Ocak tarihinde 50.000 üniversiteliye gelecek birkaç ay içinde iş olanağı yaratmak için 5 milyar dolarlık yatırım yapacağını açıklasa da kısa sürede başkentteki gösterici sayısı beş yüz bini aşmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012, s. 19). Yüz binlerce kişinin hükümet binalarının karşısında yer alan Tunus Belediyesi önünde ve Emniyet Müdürlüğü'nün bulunduğu Habib Burgiba caddesindeki gösterilere katılması üzerine Bin Ali, orduyu protestoları bastırmak için göreve çağırmıştır. Ancak 9 Ocak 2011'de Tunus Genelkurmay Başkanı General Raşid Ammar'ın Bin Ali tarafından verilen emirlere itaat etmemesi ve silahsız eylemcilerin üzerine ateş açamayacağını bildirmesi üzerine bu sefer polis güçleri ile ordu mensupları arasında silahlı çatışmalar başlamıştır (Ayhan, 2016; Tanrıverdi, 2016).

Çatışmalar devam ederken Bin Ali 10 Ocak'ta yaptığı bir televizyon konuşmasında, 300 bin yeni iş imkânı yaratılacağı sözünü vererek halkı yatıştırmaya yönelik girişimlerine rağmen çatışmalar giderek büyümüştür. Bunun üzerine Bin Ali, eylemcilere yönelik kaba kuvvet kullandığı için eleştirilen İçişleri Bakanı'nı görevden almış, gözaltına alınan eylemcilerin serbest bırakılması talimatını vermiş ve yolsuzlukların soruşturulması için bir komisyon kurulacağını ilân etmiştir. Bu tavizler protestoların sona ermesini sağlamayınca da hükümet, başkentte gösterilerin arttığı 12 Ocak günü sokağa çıkma yasağı ilân etmiştir. Yasağa rağmen eylemlerin giderek artması üzerine Meclis 13 Ocak'ta olağanüstü toplanmıştır. Diğer yandan, bir kez daha halka seslenen Bin Ali, daha açık ve demokratik bir toplum taahhüt etmiş, 2014 yılında süresinin sona ermesinden sonra iktidarda kalmayacağını ve bundan önce parlamentonun yenilenmesi için seçim yapacağı sözü, gösterilerde yaşanan ölümlerin ve yolsuzluk iddialarının soruşturulacağı gibi yeni tavizler vermişse de bu çabaları sonuç vermemiştir (Murphy, 2011, s. 301). 14 Ocak 2011 tarihinde binlerce Tunuslu Habib Burgiba caddesinde İçişleri Bakanlığı önünde toplanarak gösteri yapmış ve "Bin Ali Git" şeklinde slogan atmıştır (Yavuz ve Erdurmaz, 2012, s. 20). Sonunda Cumhurbaşkanı Bin Ali 14 Ocak 2011 günü ülkeyi terk etmiştir. Zeynel Abidin Bin Ali'nin Suudi Arabistan'a gitmesiyle birlikte Tunus'ta yeni bir dönem başlamıştır.

1.3.2.Libya'da Arap Baharı Süreci

Arap Baharı, Tunus ve Mısır'dan sonra Şubat 2011' de halk hareketlerinin yarattığı etkiyle Libya'da kendisini göstermiş, ilk gösteriler ise Bingazi'de başlamıştır. Kaddafi rejimine karşı olan bu bölgede Ulusal Konsey kurulmuş ve dünya genelinden destek görmüşlerdir. Arap Baharı bu bölgeden başlayarak ülkenin doğusuna doğru yayılmıştır. Bu zaman içerisinde Kaddafi'ye bağlı güçler tarafından çok sayıda sivil insan zarar görmüş, masum insanların öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar uluslararası kamuoyunun harekete geçmesine neden olmuştur. Türkiye de bu uluslararası kamuoyuna dahil olmuş, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün aldığı tedbirlere ve NATO'nun operasyonlarına katkıda bulunmuştu. Rusya, Çin, Güney Afrika, Hindistan ve Brezilya ise operasyonlara karşı çıkmış ve NATO'yu, BM'nin verdiği yetkiyi aşmakla suçlamışlardı.

Artan insan hakları ihlalleri nedeniyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi sivilleri korumak için 1973 sayılı kararla Libya'yı uçuşa yasak bölge ilan etmiş ve koalisyon güçleri hava saldırısını başlatmıştır.

Libya'da başlayan halk hareketlerinin dönüm noktası 5 Mart 2011'de Bingazi'de kurulan Ulusal Geçiş Konseyi olmuş, Konseyin kurulması halk hareketlerinin güçlenmesini ve düzen kazanmasını sağlamıştır. UGK, Libya şehirlerinin temsilcileriyle ve ekonomi, adalet, gençlik, kadın ve askeri işler konularında seçilen temsilcilerden oluşmaktadır. Libya'daki bu hareket barışçıl, adaletli, özgür, bağımsız ve demokratik bir Libya'nın oluşmasına inancı artırmıştır.

Sonuç olarak Arap Baharı'na kadar demokrasiyi hiç yaşamamış olan Libya, 42 yıllık Kaddafi egemenliğine son vererek demokratikleşme yolunda ilk adımı atmıştır. Libya bu durumu sebebiyle Mısır ve Tunus'tan farklı bir sürece girmiştir. Demokratikleşme uzun ve zor bir süreçtir. Kuşkusuz ki, Libya'nın son bir yıl içerisindeki bu süreci eski rejimle bağlarını koparma yönündedir. İdari ve siyasi yapısı değişecek ve ekonomisinin temelleri yeniden atılacaktır. Libya, demokrasi yolunda verdiği mücadelede dünya genelinden destek görmüştür (Akadır, 2012).

1.3.3.Suriye'de Arap Baharı Süreci

Suriye'de yaşananlar Ortadoğu'daki halk hareketlerinin son dalgasını teşkil etmektedir. Devlet Başkanı Beşar Esed'in reform sözü vermesi Suriye'deki halk

hareketlerini ertelese de siyasi suçluların serbest bırakılması yönünde protestolar sonucu bir çok tutuklanmanın gerçekleştirilmesi olayların fitilini ateşlemiştir.

Suriye’de yaşananların iktisadi gerekçelerin yanında, siyasi özgürlük, 1963’ten beri devam eden olağanüstü halin kaldırılması gibi daha çok siyasi kaygıların ürünü olduğunu belirtmek gerekmektedir. Ancak bugün yaşanan olayların asıl kökenlerinin Şam Baharı olarak adlandırılan, Haziran 2000’de başkan Hafız el Esad’ın ölümüyle başlayan ve 2001 sonbaharında rejim tarafından bastırılan, özgürlükçü fikir ve önerilerin tartışıldığı bir dönemde bulunduğunu ve entelektüellerin günümüz isyanlarının şekillenmesinde önemli bir rolü olduğunu söylemek mümkündür.

Suriye’de devam eden iç çatışma dikkate alındığında Suriye krizinin Arap Baharı süreciyle ortak yanlarını kaybetmeye başladığı söylenebilmektedir. Tunus ve Mısır örneklerinden farklı olarak artık Suriye’de hak ve özgürlük taleplerinden kısmen arındırılmış bir iç iktidar çekişmesi söz konusudur. Bu eserin kaleme alındığı Ağustos 2014 itibariyle Beşar Esed rejimin geleceği belirsizliğini korumaktadır. Suriye’deki iç çatışma ve iktidar mücadelesine İran, Rusya, Çin ve Batılı ülkelerin de dahil olması sorunun daha da karmaşık hale gelmesine sebep olmaktadır. Türkiye ise farklı ülkelerin müdahil olduğu bu krizde başlangıçtan beri izlediği ahlaki ve ilkeli tutumunu kaybetme riski ile karşı karşıyadır. Rejim aleyhine muhalefeti destekleyen ve bunu ahlaki gerekçelere bağlayan Türkiye açısından aynı zemin üzerinden hareket etmek, Suriye meselesinin kendisi için bir ulusal güvenlik sorunu haline gelmiş olması sebebiyle güçleşmektedir. Öte yandan güçlü bir şekilde desteklediği muhalefetin de örgütlenme, ortak çatı altında birleşme ve aşırı güç kullanımı sebebiyle eleştirilere maruz kaldığı göz ardı edilmemelidir. Bundan sonra ne yapılması gerektiği ve Suriye’nin geleceğinin nasıl şekilleneceği öncelikli olarak yanıt aranması gereken sorulardır. Ancak Suriye krizinin çözümünü zorlaştıran birden fazla faktör bulunmaktadır. Bunların başında birbirinden farklı öncelik ve çıkarları olan aktörlerin doğrudan veya dolaylı olarak krize müdahil olması gelmektedir. Özellikle Rusya’nın uzlaşmaz tavrı çözümü güçleştirmektedir.

Suriye’de muhalefetin ağırlıklı olarak İslamcılardan oluştuğu algısını da Batılı ülkelerin Esad’ın alternatifinin gerçekten de kendileri açısından arzu edilebilir

nitelikte olup olmadığını sorgulamalarına yol açmaktadır. Diğer önemli sorun ise krizi sona erdirebilmek adına uluslararası toplumun meşru bir zemin oluşturamamasıdır. Kolektif müdahale veya tedbirleri öngören mekanizmalar Güvenlik Konseyi'nin onay ve iznini gerektirmekte, ancak Çin ve Rusya'nın vetosu bu mekanizmaların işletilmesine imkan vermemektedir. Bir meşruiyet krizine yol açabilecek olması sebebiyle Güvenlik Konseyi devre dışı bırakılması pek mümkün görünmemektedir. Ancak halkını korumakla yükümlü Suriye yönetiminin bu sorumluluğu yerine getiremediğinden hareketle uluslararası toplumun Suriye'ye müdahalesi hala krizin çözümünde seçeneklerden biri olmaya devam etmektedir. İnsanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının işlendiğinin belgelendiği Suriye'de koruma sorumluluğu yerine getirilmediğinden hareketle bir askeri müdahale düşünülebilir. Fakat Kosova örneği bile henüz tam anlamıyla başarıya ulaşmamışken uluslararası hukuk açısından meşru olmayan bir askeri müdahale yoluyla rejimi değiştirmenin veya yeni bir devlet kurmanın doğuracağı sonuçları da göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu sonu belirsiz durum, başta Türkiye olmak üzere Suriye krizinden etkilenen birkaç bölge ülkesinin sırtına önemli bir yükün binmesini beraberinde getirmiştir. Örneğin, Suriye'de muhalefetin omurgasını teşkil eden Müslüman Kardeşler'e Mısır yönetiminin dahi ciddi sayılabilecek bir destek vermekten kaçındığı görülmektedir. Krizin başlangıcından itibaren normatif bir duruş sergilemeye gayret gösteren Türkiye için bu duruşu devam ettirmek giderek zorlaşmaktadır. Muhalefetin tek çatı altında birleşmemesi, süre giden çatışma içinde muhalefetin meşruiyetinin sorgulanması ve iç işlerine karışmama ilkesi ile belirlenen hassas çizginin aşılma durumu Türkiye'nin önündeki temel güçlüklerdir. Buna ilaveten Irak ve Suriye'de faaliyet gösteren radikal İslamcı terörist grup IŞİD'in (Irak ve Şam İslam Devleti) bu ülkelerde etkinliğini önemli oranda artırması sınır komşusu olarak Türkiye'nin ulusal güvenliği açısından ciddi bir tehdit niteliğindedir. İç savaşın sona ermesi, Suriye'de ve bölgede yeniden güvenlik, istikrar ve huzurun tesis edilmesi için ön şarttır. Ancak barışın sürdürülebilir olması, siyasal, ekonomik, hukuki ve toplumsal reformları içeren bir yol haritasının belirlenmesini ve yürürlüğe konmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda ele alınacak ilk husus ulusal kimliğin inşasını, yeni siyasal sistemin belirlenmesini ve anayasa yapımını içeren siyasi düzenlemelerdir (Çakmak, 2014, s. 26-28).

1.3.4.Mısır'da Arap Baharı Süreci

Mısır'da 2011 yılıyla birlikte büyük umutlarla başlayan değişim hareketi demokratik olarak ilk seçilen Cumhurbaşkanı'na darbe ile sona ermiştir. Darbeden öncesine gelindiği zaman, Mısır diğer Arap ülkeleri gibi halkın en çok şikayet ettiği unsur fakirlik olarak görülmektedir. Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in ailesi zenginlik içerisinde rejim ile işbirliği içerisinde ki bürokratlar ve işadamlarının gelir düzeyi yüksektir. Tunus'ta başlayan ayaklanmanın muhaliflerin lehine dönmesi ve başarılı bir süreç içerisinde girmesi, Mısır halkına umut vermiştir. Mısır halkının geneli Devlet Başkanı Mübarek'e karşı bir ayaklanma içerisinde girdikten sonra, kısa bir süre içerisinde halk reform taleplerini Mısır yönetimine iletmiştir. İlk başlarda yapılan reformların yetersiz kalması ile halk kesin olarak Mübarek'in ülkenin yönetiminden gitmesi amacıyla isyan etmiştir. Mısır'ın geleceğini belirleyen en önemli nedenlerden birisi de Amerika Birleşik Devletleri'dir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Mısır ordusu üzerindeki etkisi ve Mısır'ın yeniden şekillenmesini düşünmesi daha doğrusu Ortadoğu'nun yeni bir strateji içerisinde yönetilmesi amacıyla otoriter yönetimlerin yerine yeni aktörlerin sahne almasını istemesiyle beraber, muhalif gruplara verdiği destek ile Mübarek yönetimi kısa süre içerisinde devrilmiştir. Sonuçta Mübarek sonrası dönemde, Parlamento feshedilmiştir, teknokratlar hükümeti kurulmuştur ve Anayasa Komisyonu oluşturulmuştur (ORSAM, 2013, 59).

Mısır'da askeri yönetimin her ne kadar sivillere iktidarı bırakmak istememesine rağmen, halkın sivil yönetimler arasında güvendiği Müslüman kardeşler ön plana çıkmaktaydı. Ancak bu noktada askerlerle beraber aynı şekilde düşünen liberaller ve Hristiyan bir azınlık Mısır'da söz konusuydu. Bu gruplarda yönetimin İhvan-ı Muslim hareketine bırakılmamasından yana değildir. Ancak bunun aksine demokratik olarak halkın iradesi ile seçilen ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi olmuştur. Bu seçime Mısır için bir dönüm noktası iken, Mısır'daki muhalefetin tekrardan oluşması ve dışarıdan destek alması ile de Mursi yönetimine karşı ittifaklar yapılmaya başlanmıştır. Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin göreve gelmesinden bu yana daha da belirginleşen muhalefet safları genel hatlarıyla liberal ve seküler devrimci gruplar, Mübarek döneminden kalma ve özellikle yargı gibi devlet bürokrasisinde kümelenen aktörler ve Kıpti gruplardan oluşmaktadır.

Devrim sürecinden darbeye geçiş aşaması bu noktadan itibaren başlamıştır (Telci, 2013, s. 25). Mursi yönetim'inin suçlanması önemli zayıflıklar yaşamaktaydı, zira cumhurbaşkanı Mursi'nin halkın tamamını temsil etmediği suçlamasıydı, ancak hiçbir sistemde bir cumhurbaşkanı toplumun bütün kesimini temsil edemezdi. Bu gibi daha derin sebepler ile Ordu darbesi ile Mısır tekrardan karanlık günlerine geri dönmüştür.

1.3.5.Fas'da Arap Baharı Süreci

Takvim yaprakları 20 Şubat 2011 Pazar gününü gösterdiğinde, Tunus ve Mısır'dan esen Arap Baharı rüzgârları, bölgesindeki en istikrarlı ülkelerden biri olan Fas'ta etkisini göstermiştir. 20 Şubat hareketi, başta Kazablanka, Rabat, Tangier ve Marakeş olmak üzere 100'den fazla kentte yürüyüş ve gösterilerle devam etmiş, bunlara zaman zaman 20 binden fazla kişi katılmıştır. Göstericiler, parlamenter monarşiye geçilmesini, Kral'ın yetkilerinin azaltılmasını ve maiyetindeki bazı kişilerin uzaklaştırılmasını talep etmişlerdir.

Fas'taki olaylar Arap Baharı'nın etkisi altındaki ülkelere nazaran daha sakin gelişmiş, Kral VI. Muhammed protesto hareketlerine hızlı bir şekilde yanıt vermiştir. Gösterilerden yalnızca 20 gün sonra, 9 Mart 2011 tarihinde yaptığı konuşmada, Kral bazı düşünce suçlarının serbest bırakılması ve kapsamlı Anayasa reformu yapılması gibi birtakım siyasi tavizler vermiş; 20 Mart 2011'de yeni bir Anayasa hazırlamak üzere teknik komisyonun kurulacağını açıklamıştır. Bahse konu anayasa reform paketi, göstericilerin taleplerini tam olarak karşılamasa da, 1 Temmuz 2011'de referanduma sunulurken yüzde 98,94 oranında evet oyu ile kabul edilmiştir. 25 Kasım 2011 tarihli genel seçimleri Adalet ve Kalkınma Partisi (Partide la Justice et du Développement, PJD) kazanmış ve yeni Anayasa uyarınca parti lideri Abdulilah Benkiran başbakan olarak atanmıştır. Adalet ve Kalkınma Partisi, din ile modern siyaseti harmanlayan bir söyleme sahip olup Türkiye'deki Adalet ve Kalkınma Partisini model aldığını kaydetmektedir. Arap Baharının şiddetli yansımalarını en az yaşayan bölge ülkelerinden biri olan Fas'ta Anayasa reformlarının ne derece etkili olduğunu zaman gösterecektir (Temelat, 2012, s. 82-83).

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR SİYASİ TARİHİ

2.1.MISIR'IN TARİHİ

2.1.1.Mısır ve Siyasi Tarihi

Bugün itibariyle farklı devletler şeklinde varlığını sürdüren Orta Doğu ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı'na dek Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer almaktaydı. Bu bağlamda Mısır da, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası idi. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'da sağladığı idare, merkezi idareden büyük farklılıklar göstermekteydi. Mısır'da, yerel liderlerin toprak ele geçirmek ve ele geçirdikleri bu toprakların vergi almak yoluyla güçlendikleri ve bu gücü ellerinde tutmaya devam ettikleri bir yapılanma gündemdeydi (Yaramış, 2007, s. 130).

Mısır'da özellikle 19. Yüzyılın son çeyreğinden sonra Batı Avrupa ülkelerinin sömürgecilik faaliyetlerine karşı tepki olarak Mısır Milliyetçiliği Hareketi çerçevesindeki olaylar ortaya çıkmıştır.

Mısır'da Napolyon Bonapart'ın 1798-1801 Mısır Seferi sonucunda başlayan Avrupa etkisi ve modern Mısır'ın kurucusu olarak kabul edilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hükümdarlığı ve reformları, uzun yüzyıllardan beri süren süreçte büyük değişimler yaşanmasının önünü açmış ve temelini oluşturmuştur (Çolak, 2008, s. 141).

Britanya'nın 1882 yılında Mısır'ı işgal etmesinin ardından, dönem itibariyle değişim arayışı içerisinde bulunan kesimler, "İslami Canlanma ve İslam Birliği" anlayışıyla kendi düşüncelerini uygulamaya koymayı amaçlamışlar ve gittikçe daha fazla yaygınlaşmaya başlayan Avrupa düşüncesine, bu düşünce tarzının artan hakimiyetine ve yaşam tarzına karşı bir siyasal hareket yaratmayı hedeflemişlerdir (Güler, 2011, s. 27).

Söz konusu edilen dönem itibariyle Mısır'da "Britanya saldırganlığı" olarak nitelendirdikleri duruma karşı birlik çağrısında bulunan Cemaleddin Afgani gibi düşünürler, dinde reform yapılması taraftarı olduklarını ve güçlü bir yönetim istediklerini sıklıkla dile getirmeye başlamışlar ve bu doğrultuda da "Arap

Milliyetçiliği” anlayışının temellendirilmesinde önemli roller üstlenmişlerdir (Yaramış, 2007, s. 125).

Azınlıkların bütünleşmesi sayesinde Mısır’ın diğer Arap ülkelerine nazaran idari yapısının çok daha istikrarlı bir ülke görünümünde olması söz konusu olmuştur. Zira Mısır, nüfusu itibariyle homojen bir yapılanmaya sahiptir (Yıldırım ve Tarık, 2012, s. 27). İbn-i Haldun da sosyoloji bağlamında ortaya koyduğu çalışmalarında Mısır’ın bu yönünü örnek göstermiş ve çeşitli soylara mensup farklı kabilelerin bulunmadığı Mısır gibi toplumlarda, devletin ayakta kalabilmesi için yakınlık bağına veya kabile gücüne ihtiyaç duymadığını belirterek, devlet kurmanın ve yerleşik hayata geçmenin çok daha kolay olduğunu ifade etmiştir (Homerin, 2002, s. 243-244).

Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenliğine geçmiş olmak, Mısır’da Memluk yönetiminin sona ermesi sonucunu getirmemiştir. Yani, Mısır’da Osmanlı idaresi kurulmasına ve Mısır toprakları Osmanlı Sultanı’nın mülkü haline gelmiş olmasına karşın, fiili yönetim Memluk Beyleri’ne verilmiştir. Memluk Beyleri, Mısır topraklarının yerel yöneticileri olarak toprakların işlenmesinden, vergilerin toplanmasına ve Osmanlı Sultanına bağlılık payının ödenmesine dek uzanan geniş bir yelpazede birçok sorumluluklar üstlenmişler ve bu kapsamda da siyasi gücü ellerinde bulundurmaya yönelik konularını devam ettirmişlerdir. Bu süreçte Memluk Beyleri birçok kez Osmanlı Sultanına karşı ayaklanmışlar ve Kölemen gruplar arasında bu kapsamda birçok çekişme, çatışma ve iktidar kavgaları ile isyanlar yaşanmıştır (Yaramış, 2007, s. 127).

Mısır, Yavuz Sultan Selim Dönemi’nden 1798 yılına dek başka bir yabancı istila ile karşı karşıya kalmamıştır. Ancak bu tarihten itibaren Osmanlı İmparatorluğu’nun giderek genişleyen topraklarının, İngiliz ve Fransız emperyalizminin askeri, kültürel, ekonomik ve siyasi etkilerine maruz kalmaya başladığı görülmektedir (Güler, 2011, s. 32).

Napolyon’un Mısır Seferi’nin, en önemli nedenlerinden birisi de, İngiltere’nin Kızıldeniz üzerinden Hindistan’a ulaşmasını engelleme çabasıdır (Gümüş, 2013, s. 249). Niteliği itibariyle “Fransız Sömürgecilik Hareketi”nin de başlangıcı olarak kabul edilen Napolyon’un Mısır Seferi, bu kapsamda Fransa’nın

işgal ya da ele geçirdiği topraklarda siyasi ve kültürel yaşama etki etmesinin hedeflenmesine yönelik gerçekleştirilen sömürge hareketlerinin ilk örneği olarak değerlendirilmektedir (Bilgenoğlu, 2010, s. 27).

Mısır Seferi sırasında Napolyon, doğrudan halkla bağlantı kurmak adına hareket etmiş ve halka doğrudan hitap etmeye yönelik gerçekleştirdiği konuşmalarını, Arapça broşür olarak bastırarak dağıtılmasını sağlamıştır. Bu broşürlerin “Besmele” ve “Kelime-i Tevhid” ile başlamasına özen gösteren Napolyon, Mısırlıların gönüllerini almanın yolunun bu olduğunu sıklıkla ifade etmiş ve konuşmalarından oluşan broşürlerde Memluklulara yönelik eleştirilerine de yer vererek, Fransız işgalini kendi adına meşrulaştırmaya çalışmıştır (Güler, 2011, s. 33).

1801 yılında Osmanlı ve Britanya güçleri Fransa'nın Mısır'daki işgaline son vermişlerdir. Bu dönem ile birlikte Mısır'da Osmanlı Donanması ile birlikte Mısır'a giden Kavalalı Mehmet Ali Paşa egemenliği başlamıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya 1805 yılında Osmanlı Sultanı tarafından “Mısır Valisi” ünvanı verilmiş ve bu gelişme ile birlikte Mısır, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi ideresinden ayrı bir yapılanma içerisinde yer almıştır.

2.1.2. Monarşi dönemi

Beş bin yıllık geçmişi ile dünyanın en eski devletlerinden birisi olan Mısır, Arap Dünyası'nın ilk gerçek modern devleti olarak nitelendirilmektedir. Bu süreçte önemli katkıları olduğu kabul edilen Kavalalı Mehmet Ali Paşa da, bir Osmanlı askeri olarak Mısır tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'da, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme ve Tanzimat girişimlerine de örnek teşkil edecek tarzdaki reformları gerçekleştiren önemli bir devlet adamı olarak, Mısır'ı kendi kendine yetebilen ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir kimliğe sahip bir devlet haline getirmeye çalışmıştır (Yaramış, 2007, s. 127).

Mısır'ın 19. Yüzyıl boyunca maruz kaldığı büyük değişim ve dönüşüm, mutlaka ki Kavalalı Mehmet Ali Paşa bağlamında tek bir değişkenle açıklanamayacaktır. Zira Mısır adına söz konusu olan bu süreç, çok kapsamlı, karmaşık ve farklı boyutlara sahip bir süreçtir. Ancak bu süreçte Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ayrı bir yere ve öneme sahip olmasının temelinde, elde ettiği başarılarını

sürekli kılması ve özellikle de askeri alanda giriştiği ve büyük oranda da başarıyla gerçekleştirdiği reformları yer almaktadır.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, ilk dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu ile bağlarını koparmamaya özen göstermiş ve Osmanlı Sultanı adına önemli başarılarla imza atmıştır (Öztürk ve Öztürk, 2010, s. 9). Ancak Mısır'ın ve Mısır nezdinde Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1830'lu yıllardan itibaren yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç meselesi olmaktan çıkmaya başlaması, “Büyük Güçler” olarak nitelendirilen devletlerin de Mısır konusunda birbirleriyle rekabet içerisinde olmaya başlamalarını beraberinde getirmiştir (Pınar, 2012, s. 159). Bu doğrultuda Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 1831-1840 yılları arasında Mısır'daki iktidarını kökleştirmeye başlamış ve kendisi ve oğulları için Osmanlı İmparatorluğu'ndan giderek genişleyen taleplerde bulunmuştur (Yaramış, 2007, s. 127).

19. yüzyıl itibariyle Kavalalı Mehmet Ali Paşa Mısır'a geldiğinde, toprakların geleneksel olarak devlet mülkiyetinde olduğu “Miri Toprak Sistemi” (Toprak, 2012, s. 223) hakimdi ve bu toprakların köylüler tarafından ekilip biçilmesi söz konusuydu. Dönem itibariyle Mısır halkının büyük çoğunluğunu oluşturan Arap nüfusun yaklaşık beşte dördü de, tarım kesiminde çalışanlardan ve köylülerden oluşmaktaydı. Bununla birlikte mevcut tüm yasal düzenlemelere ve bu yasal düzenlemeler kapsamında öngörülen kısıtlamalara karşın 19. yüzyılın ortalarından itibaren, toprak düzeninde “Özel Mülkiyet Sistemi” gündeme gelmeye başlamıştır (Toprak, 2012, s. 227). Kökeni itibariyle Arap olmayan Kavalalı Mehmet Ali Paşa, kozmopolit anlayışla hareket eden bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir (Gündüz, 2012, s. 225). Bu doğrultuda Kavalalı Mehmet Ali Paşa, kişisel olarak Arap milliyetçiliğini ve Mısır milliyetçiliğini temsil eden bir yapıya sahip olmamasına karşın, Arap Dünyası'ndaki ilk milliyetçi yaklaşımların onun dönemindeki Mısır'da şekillenmeye başladığı bilinmektedir (Şahin, 2009, s. 823).

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın ölümünün ardından Abbas Paşa (1848-1854), Said Paşa (1854-1863) ve İsmail Paşa (1863-1879) Mısır valiliğine getirilmişlerdir. Bu dönem itibariyle Mısır'ın asıl borçlanma süreci de, Abbas Paşa'dan sonra Mısır Valisi olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Said Paşa (1854-1863) döneminde söz konusu olmaya başlamış ve özellikle de 1861 yılında uygulanmaya başlanan

politikalar ile gündeme gelmiştir. Albay Ahmed Arabi Paşa Hareketi, Mısır'da reformcu kanadı oluşturan Arap entellektüeller ile orduda görev yapan Arap subaylar tarafından da desteklenmiş ve hareket, ülke ekonomisinin bozulması sonucu vergilerin artması ve tasarruf tedbirleri dolayısıyla, başta ordu olmak üzere birçok alanda yarım aylıkla işten çıkartılanların artması üzerine geniş destek bulmuştur.

Mısır'da milliyetçi bilincin oluşması, birikimi ve kısmen de örgütlenmesi sonucunda, 9 Eylül 1881 tarihi itibarıyla Abidin Meydanı'nda toplanan göstericiler, milli bir meclisin kurulmasını ve kendisi de Türk kökenli olup Mısır Ordusu'nda görev yapan yabancı subayların lehine ayrımcılık yapan Harp Nazırı Rıfkı Paşa'nın görevden alınmasını talep ettiklerini belirtmişlerdir (Ayhan, 2011, s. 22). Bu gelişmeler doğrultusunda "Mısır Meselesi", Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde uğraşmak durumunda kaldığı karmaşık bir mesele olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında Mısır'ın idaresi konusunda 24 Ekim 1885 tarihinde bir anlaşma yapılmıştır. Bunun üzerine İngiltere, tahliye işini görüşmeye başlamadan önce Mısır'daki düzenlemeleri Osmanlı Hükümeti ile ortak belirleme ve gerçekleştirme hakkını ve yetkisini elde etmiştir (Okutan, 2006, s. 159). Bu gelişmelerin yaşandığı Mısır için Birinci Dünya Savaşı da, "Mısır Milliyetçilik Hareketleri"nin gelişim göstermesi açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir (Çolak, 2008, s. 153). Ancak 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın tarafında savaşa katılması nedeniyle Britanya, Mısır'da önce 2 Kasım 1914 itibarıyla önce sıkıyönetim (Güler, 2011, s. 64) ve ardından da 18-19 Kasım tarihleri arasında Mısır'ı resmi olarak topraklarına katma isteğini açıklayarak "protektora" ilan etmiştir.

Protektora ilanı, Mısır siyasi yaşamında büyük değişimler yaşanmasına neden olmamış, sadece yaklaşık 30 yıldır devam etmekte olan rejimin resmileştirilmesini ve yasal bir zemine oturtulmasını sağlamıştır. Bu temelde Mısır, Osmanlı Devleti'nden resmi olarak kopmuş ve Birinci Dünya Savaşı boyunca Mısır toprakları, müttefik kuvvetlerin Asya ve Avrupa arasındaki geçiş ve konaklama alanı ve Gelibolu ve Filistin Cephelerinin hareket ve eğitim üssü olarak kullanılmıştır (Güler, 2011, s. 64).

1922 yılı itibariyle de Britanya, Mısır'daki protektorasına son verdiğini ve Mısır'ın bağımsızlığını tanıdığını açıklamıştır. Buna karşın 1922 Anlaşması ile görülmektedir ki Britanya'nın bu yönde açıklamada bulunmasına karşın uygulamada aynı yönde hareket etmesi söz konusu olmamış, özde sadece kontrol yöntemleri direkt olmaktan çıkıp dolaylı olarak yürütülmeye başlanmıştır. Zira Britanya, söz konusu anlaşma ile Mısır'daki hükümet kurma süreçlerini kontrol ve koordine etme hakkını ve Süveyş Kanalı üzerindeki denetimi sürdürme yönündeki tavrını devam ettirme yönünde politikalar üretmiştir (Uysal, 2011, s. 66). Bu bağlamda dönem itibariyle Mısır'daki monarşik yapılanmanın temelinde yer alan Kral Faruk ile yaygın halk desteğini arkasına almış olan Vefd Partisi ve Britanya arasında büyük bir güç savaşı yaşanmaya başlanmıştır. Kral Faruk'un başa geçmesi, başlangıçta Vefd Partisi ve hızla yayılmakta olan "Müslüman Kardeşler" tarafından sevinç gösterileri ile karşılanmıştır (Çakmak, 2007, s. 69). O döneme dek Mısır Sarayı'nda konuşulan resmi dil Türkçe iken, 1936 yılında 16 gibi genç bir yaşta tahta geçmiş olan kral Faruk ile birlikte Saray'da Arapça konuşılmaya başlanmıştır (Kalemdaroğlu, 2012, s. 3).

Mısır'da iki savaş arası dönemde özellikle de 1930'lu yıllar itibariyle nüfus hızla artmaya başlamış ve kentlere hızlı bir göç süreci gündeme gelmiş olmasına karşın, mevcut yaşam standardı gerileme gösterir hale gelmiştir (Telci, 2013, s. 79). Toprak sahiplerinin birikmiş sermayeleri Mısır sanayinin ve Mısır Bankası'nın gelişmesini sağlamış; ilk ve orta düzeyde resmi okul ağı hızla genişlemiş ve Kahire Üniversitesi'nden mezun olanların oluşturduğu "profesyonel meslek sahibi elit sınıf" ortaya çıkmıştır. Elit sınıf, Britanya hâkimiyetine karşı çıkan milliyetçi muhalefet tarafında yer aldığını açıklamış ve bu yeni sınıf mensupları ile sanayi bağlantılı mesleklerde görev yapan orta sınıf mensupları, siyasal güç ve hükümet destekli olarak yeni sanayilerin desteklenmesine yönelik taleplerini paylaşmışlardır (Uysal, 2011, s. 42).

1936 yılı itibariyle, Mısır'ın tam bağımsızlık yolunda ilerlemesinin önündeki en büyük engel olarak nitelendirilen "İngiliz – Mısır Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Mısır Milletler Cemiyeti'ne "Üye Ülke" sıfatı ile katılım hakkı elde etmiş ve Mısır'ı uzun bir dönemden beri "İngiliz Yüksek Komiseri" olarak denetimi altında tutan Britanya, "Britanya Büyükelçiliği" adını almıştır. Mısır, İkinci Dünya

Savaşı'nda da önemli merkezlerden biri olma niteliğini taşımış ve bu yönüyle de Kahire ve İskenderiye; askerlerle, casuslarla, siyasi sürgünlerle ve hükümet yetkilileri ile dolup taşmıştır (Telci, 2013, s. 84).

Bu gelişmelere karşın 4 Şubat 1942'de Britanya'nın Mısır Büyükelçisi Killearn Lordu Sir Miles Lampson, Kral'ın bulunduğu Abidin Sarayı'na zırhlı araçlar eşliğinde gelmiş, sarayı kuşattığını açıklamış ve Kral Faruk'a Başbakan Ali Mahir Paşa'nın görevden alınması ve yerine Nahas Paşa'nın atanmasını ileten bir iltimatol sunmuştur (Özger, 2010, s. 322).

İngiltere bu dönemde, diğer partilerin Alman yanlısı olduklarını açıklamaları nedeniyle, yalnızca ülkenin temsil gücü en büyük partisi olarak nitelendirilen Vefed Partisi'ne güvenmekte ve bu nedenle de Nahas Paşa'nın Başbakan olmasını istemektedir. Ancak Kraliyet Sarayı'nın basılmış olması ve Kral'ın Britanya'nın talebinin gerçekleştirilmesine yönelik son kararı silah zoru ile vermek durumunda kalması, Nasır ve arkadaşları tarafından bir "ulusal aşağılanma" olarak nitelendirilmiş ve bu süreç 1952 yılı itibariyle iktidarın el değiştirmesinin temel belirleyicisi olmuştur. Böylece Mısır'da monarşi dönemi sona ermiştir (Diriöz, 2012, s. 85).

2.1.3.Cemal Abdül Nasır Dönemi

1952 yılı itibariyle "Hür Subaylar" askeri darbe ile yönetimi ele geçirdiklerinde, başlangıçta hem Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) hem de Amerika Birleşik Devletleri (ABD) yeni yönetime karşı nasıl bir tavır belirleyecekleri konusunda zorlanmışlardır. Çünkü Mısır'da söz konusu olan bu ani değişim her iki tarafın da büyük bir şaşkınlık yaşamasına neden olmuştur. Bununla birlikte SSCB, darbeyi izleyen günlerde Hür Subaylar İktidarını "ABD bağlantılı ve gerici bir hareket" olarak değerlendirmiş ve Çin Halk Cumhuriyeti de Mısır'daki yeni yönetimi, "karşı devrimci askeri diktatörlük" olarak nitelendirmiştir (Diriöz, 2012, s. 87). Böylesi bir ortam içerisinde Mısır'ın Nasır iktidarı döneminde SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle kurulmuş olan ilişkiler pragmatist yönler taşımakla birlikte, bir yönüyle de Arap kitlelerinin sömürge deneyimleri ve bağımsızlık sonrasında Batılılara karşı derin bir kırgınlık ve kin ile dolu olmalarına dayanmaktaydı. Batı'ya

karşı olunmasının önemli bir diğer nedeni de, İsrail Devleti'nin kurulmuş olması ve bu temelde İsrail-Filistin sorununun ortaya çıkmasıdır (Kalemdaroğlu, 2012, s. 4).

SSCB, 1953 ve 1954 yıllarında Mısır'ın İngiltere karşıtı pozisyonunu desteklemiş ve Ocak 1954 itibariyle de Mısır Savunma Bakanı, SSCB'ye uzun bir ziyarette bulunmuştur (Tür, 2009, s. 183). Bu temasın ardından SSCB, Birleşmiş Milletler (BM) Güvenlik Konseyi'nde İsrail'in Süveyş Kanalı'nı kullanma hakkı konusunda ilk kez veto hakkını kullanmıştır. Bu doğrultuda SSCB, Mısır'daki yeni rejimi daha fazla desteklemeye başlamış ve bu yöndeki ilişkiler, 1995 yılına dek artarak devam etmiştir (Ertaş, 2013, s. 1-2).

1955 yılı ise, Mısır dış siyaset gündeminin hızlanmaya başladığı bir dönemi ifade etmesi bakımından önemli bir yıl olarak addedilmektedir (Baş, 2012, s. 89). Soğuk Savaş ortamında Bağdat Paketi'nin kurulması ile Arap Dünyası'nda kutuplaşmanın hızlanması tetiklenmiş ve aslında Batı bloğu tarafında beklenenin aksine bir etkinin ortaya çıkması söz konusu olmuştur (Dağı, 2000, s. 79).

Mısır, 1950 yılında imzalanmış olan Arap Savunma Anlaşması'nı etkisiz hale getireceğine inandığı için Bağdat Paketi'ne katılmamış ve hatta Irak'ı işbirlikçilikle suçlayarak, bu ülkede de süreç içerisinde ortaya çıkacak olan rejim değişikliklerini tetiklemiştir (Tüysüzoğlu, 2011, s. 1-2). Bağdat Paketi, Nasır'ın SSCB'ye yanaşmasının başlangıcı olarak da değerlendirilmektedir (Yeşilbursa, 2011, s. 85). Irak, Mısır'ın "Arap Savunma Sistemi" ile ilgili girişimlerini hiçe sayarak, Pakistan ve Türkiye ile birlikte Bağdat Paketi'ne katılmış ve İsrail de, 28 Şubat'ta Gazze'de askeri hedeflere yönelik gerçekleştirdiği saldırıda 38 kişinin ölümüne neden olmuştur. 1955 yılının üçüncü önemli olayı olarak kabul edilen olay da, Nisan ayında düzenlenmiş olan ve Nasır'ın bizzat katılmış olduğu Bandung Konferansı'dır (Duman, 2005, s. 313).

ABD ve İngiltere, Nasır'ın Bağdat Paketi'ne katılmayı reddetmesine tepki göstermişler ve Aswan'da yapılması planlanan baraj için finansal destek ve kredileri geri çekmişlerdir. Nasır iktidarı da bu tepkiye karşılık olarak 1956 yılı Temmuz ayında Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı almıştır. Karşılıklı tepki hareketlerinin bir sonraki adımı ise İngiltere ve Fransa tarafından uygulanmış olan ticaret boykotu olmuştur.

28 Şubat 1955’ te Mısır’ın askeri denetiminde bulunan Gazze Şeridi’ne İsrail tarafından yapılan saldırı üzerine, Nasır Yönetimi Amerika Birleşik Devletleri’nden silah satın almak için başvuru yapmak zorunda kalmıştır. İsrail’in varlığının ve güvenliğinin ABD’nin dış siyasetinin önemli hedeflerinden biri olması sebebiyle Amerikan Senatosu Nasır yönetiminin silah satın almasına yönelik görüşmeleri uzatmış ve bunun üzerine hükümet, 27 Eylül 1955’te Çekoslavakya’dan silah satın alacağını açıklamıştır.

SSCB’den silah satın alınmasına yönelik Mısır-SSCB görüşmeleri de 1953 yılı itibariyle başlamış olmasına karşın, SSCB’den silah satın alınmasına kadar Mısır, Batılı ülkelerden ve ABD’den silah almak istemiş ancak, Mısır’ın Batı ittifakında yer alması koşulunun arandığı iletilmiştir.

1958 yılı da, SSCB ile Mısır arasındaki ilişkilerin inişli-çıkışlı bir seyir izlemeye başladığı bir yıl olarak değerlendirilmektedir (Soy, 2004, s. 173). Zira aynı yıl içerisinde Suriye ve Mısır birleşme kararı olarak Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kurmuşlar ve bu doğrultuda Nasır’ın Araplar üzerindeki etkisi artmış, Irak’ta 14 Temmuz’da bir darbe sonucunda General Abdülkerim Kasım iktidara gelmiş ve Irak’ın da birliğe dahil olması ihtimali gündeme gelmiştir (Kireççi, 2003, s. 77).

Nasır, 1958 yılı Nisan ayında ilk kez SSCB’ye gitmiş ve 18 gün boyunca Kruşçev tarafından misafir edilmiştir (Güler, 2011, s. 111). Bu temelde SSCB, Mısır nezdinde Orta Doğu’da etkinlik elde etme amacını uygulamaya koymayı hedeflemekte ve Nasır’la ilişkilerin iyi tutulabilmesi ya da daha iyi ilişkiler geliştirebilmesi için elinden geleni yapmaktaydı. Aynı yılın Ekim ayında Mısır Genelkurmay Başkanı Abdül Hakim Amir Moskova’ya gitmiştir (Soy, 2004, s. 187). Bu dönemde ayrıca Nasır Yönetimi, sermayenin ülkeden kaçma eğilimi göstermesi ile mevduat azalmasına karşı ve yatırımlar için kredi ve borç aramaya başlamıştır (Eken, 2011, s. 26). Başlangıçta tüm ekonomik projeler ve kalkınma atılımları için BM ve ABD’den kredi alınabileceği düşünülmeye başlanmış, Nasır Yönetimi’nin bu yöndeki yaklaşımlarına başlangıçta Batı da olumsuz yaklaşmamış, hatta Nasır 1956 yılı itibariyle Time Dergisi tarafından “Yılın Adamı” seçilmiştir (Gün, 2012, s. 7). Ancak gelişmeler, Arapların ve dolayısıyla Mısır’ın yönelimlerinin Batı’dan uzaklaşmak, bağlantısızlık içerisinde yer almak ve buna paralel olarak da bir yandan

SSCB ile iyi ilişkiler geliştirmek diğer yandan da ülke içinde bir kalkınma ve ilerleme modeli olarak görülen sosyalist uygulamalara ağırlık vermek olmasını gerekli kılmıştır (Soy, 2004, s. 188).

ABD ile söz konusu olan iyi ilişkiler, Nasır'ın Arap Dünyası'nda liderlik rolü üstlenmesi ile birlikte bozulmaya başlamıştır (Ata, 2012, s. 186). 1954 yılı Nisan ayında ABD, Irak'a silah satmaya karar vermiş ve yeni stratejisini Irak zerine yoğunlaştırmıştır. Bu bağlamda ABD, Nasır gibi yeni ve milliyetçi bir liderle uğraşmak yerine, Irak'ta yönetimde olan geleneksel seçkinlere güvenmeyi tercih etmiştir (Ekinci, 2012, s. 19).

Mısır'ın tercihleri ve konumu, Nasır'ın Bağlantısızlık Hareketi'nin liderleri konumunda olan Nehru ve Tito ile yakın ilişkiler geliştirmesi ile birlikte şekillenmeye başlamıştır. Bağlantısızlık Hareketi'nin ortaya çıktığı dönemde Nasır'ın bu hareket içerisinde yer almasının avantajlarını keşfetmiş olması, nc dnyacı tutumun Mısır'ın dış siyasetinde olduğu kadar iç siyasetinde de zengin olanaklar yaratacağını saptaması ve buna göre hareket etmiş olması önemli bir gelişme olarak nitelendirilmektedir (El-Hamd, 2011, s. 135).

Mısır, bu noktadan itibaren bağlantısız ve tarafsız olmakla birlikte, aktif bir dış siyaset izlemeye girişmiş ve Nasır'ın uluslararası ilişkilerde sahip olduğu önem ve itibar, 1960'lı yılların sonlarına doğru giderek daha da artmıştır (ngr, 2009, s. 27). 1959 yılı sonlarında Mısır daha aktif bir Afrika siyaseti izlemeye başlamış ve ulusal kurtuluş savaşlarına destek sağlamıştır ki, 1961 yılına dek yirmiye yakın Afrika lkesi bağımsızlığını ilan etmiştir (Ağdemir, 2012, s. 103).

Mısır'da Bağlantısızlık Hareketi'ni ilgilendiren bir dizi toplantı, Hazırlık Konferansı ve Bağlantısızlık Hareketi Konferansı düzenlenmiştir. 1957-1958 Kahire Konferansı, Bandung Konferansı'nın devamı olma niteliği ile gerçekleştirilmiş ve Konferans, 26 Aralık 1957'de Kahire niversitesi'nde açılmıştır.

Nasır İktidarının büyük önem verdiği Kahire Konferansı'nın organizasyonunda, rejimin ikinci adamı konumunda bulunan Enver Sedat görev almıştır. Kahire Konferansı'nda Bandung Konferansı'ndan farklı olarak, sadece devlet temsilcileri değil, farklı ülkelerde ulusal kurtuluş mücadelesi veren siyasal

grupların temsilcileri ile kendi ülkesi resmi düzeyde temsil edilmeyen bazı delegasyonlar da katılmıştır (Baş, 2012, s. 1059).

Mısır, Arap-İsrail Savaşı yenilgisi sonrasında askerlerini Yemen'den kademeli olarak geri çekmiş, bölgede Nasır etkisi hızla kaybolmaya başlamış ve Ürdün ve Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı rejimler güçlerini ortaya koyabilir hale gelmişlerdir. Bu kayıpla birlikte Süveyş Kanalı'nın kapalı kalması da Mısır için büyük bir gelir kaybına neden olmuş ve Mısır petrolünün Aden'de rafine edilmesi gündeme gelmiştir.

Bu gelişmeler doğrultusunda Suudi Arabistan da dahil olmak üzere tüm Arap ülkeleri ile ilişkilerini düzeltme çabası içerisinde giren Mısır'a ABD tarafından yapılan ekonomik yardım ve buğday ihracatı da kesilmiş ve bunun üzerine Mısır, SSCB ile yakınlaşma yönünde çaba sarf etmeye başlamıştır (Güler, 2011, s. 115). Sonuç itibarıyla tüm iktidar süreci boyunca Nasır, yalnızca dış siyaset ile ilgilenmemiş, aynı zamanda iç siyasetin de bir parçası olarak değerlendirilebilecek olan "Arap Milliyetçiliği" ve "Arap Birliği" sorunları ile birlikte, ülke içerisindeki siyasal sorunlarla da ilgilenmiştir. 1970 yılında geçirdiği kalp krizi sonucu vefatının ardından da, Enver Sedat Cumhurbaşkanı olmuştur (Soy, 2004, s. 222).

2.1.4. Enver Sedat Dönemi

Cemal Abdül Nasır 28 Eylül 1970 tarihinde vefat ettiğinde, ardında büyük çaplı bir sistem krizi, moral açısından çöküntü içerisinde olan bir halk ve bölünmüş bir toplumsal yapı bırakmıştı ki, önemli sorunlardan bir diğeri de, Abdül Nasır'ın ardından yönetimin kime devredileceğiydi. Özellikle yönetim konusundaki belirsizlikler halk arasında bölünmelere neden olmuş, ancak söz konusu olan fikir ayrılıklarına karşın anayasa gereği başkan vekili konumundaki kişinin Nasır'ın yerine geçmesi gerekmişti. Bu doğrultuda Enver Sedat, başkan vekili olması nedeniyle geçici olarak başkanlık koltuğuna oturmuş ve bu sürecin ardından da 15 Ekim 1970 yılında gerçekleştirilen bir referandumla, Sedat'ın başkanlığı halk tarafından da onaylanmıştır (Telci, 2013, s. 82).

Enver Sedat, Nasır iktidarı döneminde çalışmalara etkin bir şekilde katılmamış olmasına karşın, bu dönemde Abdül Nasır'ın yanında en fazla görünen isim olmuştur (Ataöv, 2011, s. 23). Nasır'ın 1970 yılında vefatına neden olan kalp

krizinden önce geçirmiş olduğu 1969 tarihindeki ilk kalp krizinde Enver Sedat “Arap Sosyalistler Birliği (ASB) Yüksek İcra Kurulu Başkanlığı”nı vekaleten yürütmüş ve Nasır’ın iyileşmesinin ardından katıldığı Rabat’ta gerçekleştirilen Arap Zirvesi süresince de, yine başkan vekili olarak tayin edilmiştir (Görgün, 2011, s. 77).

Tüm bu görevleri süresince Enver Sedat, Nasır’ın her söylediğini ya da yaptığını onaylaması dolayısıyla “Evet Başkan” lakabı ile anılmıştır. Ancak lakabına karşın Enver Sedat, kendi düşüncelerinin uygulamaya konulması noktasında da yaptırımları olan bir isim olarak değerlendirilmiştir. Neticede Sedat’ın bu yönü, muhaliflerin tümüyle karşı olmasına rağmen, başkan adayı olarak gösterilmesini ve sonuçta başkanlık koltuğuna oturmasını sağlamıştır (Görgün, 2011, s. 85).

Muhaliflerin Enver Sedat’ın başkanlığını desteklemelerinin temelinde, onun zayıf görülüp ona her istediklerini yaptırabileceklerini düşünmüşler ve bu nedenle onu destekler yönde tavır sergilemişlerdir.

Enver Sedat’ın çevresinde yer alan Hür Subaylar grubu ve elit kesimin oluşturduğu muhalif grup arasındaki mücadeleler, özellikle de Abdül Nasır döneminde gücün tek bir elde toplanmasından kaynaklanan kaygılara yönelikti. Zira her iki grup da Enver Sedat’ın Nasır gibi gücü elinde bulunduran tek isim olmamasını sağlamaya çalışmakta ve bu gücün kendi grupları ile paylaşılmasını istemişlerdir (Telci, 2013, s. 86). Bu süreç içerisinde Enver Sedat, dış politika ile ilgili birtakım radikal kararlar almış, 1967 yılında İsrail ile Abdül Nasır döneminde yapılmış olan 1970 yılı Eylül ayı sonunda sona erecek olan Ateşkes Anlaşmasını ülkenin henüz savaşılabilecek durumda olmamasını gerekçe göstererek 1971 yılı Şubat ayına dek uzatmıştır (Telci, 2013, s. 88).

Enver Sedat’ın bu yöndeki yaklaşımları yanında muhalifleri tarafından en fazla eleştirildiği bir başka nokta da, İsrail ile Mısır arasında barış anlaşması imzalanabileceği yönündeki açıklamaları olmuştur. 4 Şubat 1971 tarihi itibariyle Meclis’te yaptığı bir konuşmasında Enver Sedat; İsrail’in Sina Yarımadası’ndan çekilmesi durumunda Süveyş Kanalı’nın tekrar açılabilceğini, hatta İsrail ile barış anlaşması imzalanabileceğini ve ABD ile diplomatik ilişkilerin tekrar düzeltilebilmesine yönelik hareket edilebileceğini belirterek çok daha büyük tepkilerle karşılaşmıştır (Bölme, 2011, s. 9). Muhalifler tarafından tepki ile

karşılanan, bununla birlikte ABD tarafından desteklenen bu yaklaşım, aynı zamanda İsrail ile barış anlaşması imzalanabileceğine yönelik açıklamada bulunan ilk Arap Devlet Başkanı açıklaması olması bakımından da önem ifade etmektedir (Kalemdaroğlu, 2012, s. 4).

Enver Sedat'a muhaliflerinin tepkisinin en yüksek noktaya ulaştığı husus da; Mısır, Suriye ve Lübnan arasında ittifak oluşturulmasına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Mısır'da Suriye ile yapılan ittifak anlaşmasının ancak 3 yıl sürebileceğine yönelik görüş hakimken, ittifak anlaşmasının 1971 yılı itibariyle sona ermesinin ardından, ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik ve siyasi şartların göz önünde bulundurulması gerekliliğiyle, söz konusu edilen bu üç ülke arasında bir ittifak anlaşması yapılmasına yönelik alt yapı çalışmalarına başlanılmıştır (Nasuhbeyoğlu, 1993, s. 17).

17 Nisan 1971 tarihi itibariyle Bingazi'de üç ülke delegasyonları devlet başkanlarının da katılımıyla toplanmış ve muhaliflerin bu yönde hareket edilmesine şiddetle karşı çıktıklarına sıklıkla dile getirmelerine rağmen Enver Sedat, Arap Cumhuriyetleri Federasyonu Planı'nı imzalamış ve planı, diğer devlet başkanları ile birlikte ilan etmiştir. Plan'ın yürürlüğe girmesi için devletin bir takım resmi yayın organlarında yayımlanması gerekliliği dolayısıyla Enver Sedat, ASB Yüksek İcra Kurulu'ndan bu yönde talepte bulunmuş, ancak talebi kabul edilmemiştir ki; böylece bir yaklaşım, Plan'ın devletin en yüksek organı tarafından reddedilmesi anlamını taşımaktadır (Bölme, 2011, s. 10).

ASB Yüksek İcra Kurulu'ndan ret yanıtı alan Enver Sedat, bunun üzerine Plan'ın Merkezi Komite (el-Lecnetü'l Merkezziye) de görüşülmesini talep etmiş, ancak Plan'a ilişkin tartışmalar bununla da nihayetlenmemiştir (Telci, 2013, s. 88). Bunun üzerine Enver Sedat, Plan'ın kabul edilebilirliğini sağlamak üzere birtakım değişiklikler yapılması yoluna gitmiştir. Bu değişikliklerden en önemlisi de, Plan kapsamında alınacak olan kararların üç devlet başkanının oy çoğunluğu ile alınması değil, oy birliği ile alınması hususudur. Yapılan bu yöndeki değişikliklerin ardından Plan, 19 Nisan'da ilan edilmesinin ardından Merkezi Komitede yapılan oylama doğrultusunda oybirliği ile kabul edilmiştir (Artokça, 2013, s. 20). İçerisinde bulunduğu bu olumsuz durumları bertaraf edebilmek için Enver Sedat, muhaliflerin

tasfiye edilmesi için uygun bir zamanı gözetirken, iç politikada yeterli desteği sağladığını düşündüğünden dış politikada birtakım girişimlerde bulunmak adına hareket etmeye başlamıştır. Öncelikle SSCB Büyükelçisi ile görüşen Sedat; ona ülkesinin herhangi bir iktidar mücadelesini kaldırabilecek durumda olmadığını ve bu nedenle de muhalefetin en güçlü ismi olan ve SSCB tarafından desteklendiği düşünülen Ali Sabri'yi görevden alacağını iletmış ve bu durumun, SSCB tarafından şahsi bir durum ya da bir hareket olarak algılanmasını istemiştir.

Ali Sabri'nin görevden alınmasının ardından da SSCB ile Mısır'ın iyi ilişkiler içerisinde bulunmasına özen gösterileceğini SSCB Büyükelçisi'ne ileten Enver Sedat; 1 Mayıs İşçi Bayramı vesilesiyle yapmış olduğu bir konuşmasında Ali Sabri ve adamlarının iktidarın kendilerine Abdül Nasır'dan miras kaldığına yönelik anlayışlarının kabul edilemez olduğunu ifade etmiş ve Ali Sabri ve adamlarını suçlamaya yönelik ithamlarda bulunmuştur. Bu doğrultuda 2 Mayıs itibariyle Ali Sabri'nin bütün görevlerinden azledildiği duyurulmuş ve ikinci adım olarak da ASB bünyesinde görev yapan tüm kadro yenilenmiştir. Böylece kendisine muhalif olanları ortadan kaldırarak iktidarını tam anlamıyla sağlamış ve ölümüne kadar ülkeyi yönetmeyi sürdürmüştür (Tür, 2009, s. 190). Enver Sedat, tasfiye işleminin tamamlandığı 14 Mayıs tarihinden bir gün sonrası olan 15 Mayıs'ı önce Tashih Hareketi Günü (el-Hareketü't-Tashih), sonrasında da Tashih Devrimi Günü (eş-Şevretü't-Tashih) olarak adlandırmış ve her yıl bu günün kutlamalarıyla geçirilmesini sağlamıştır.

2.1.5.Hüsnü Mübarek Dönemi

Enver Sedat'ın 1980 yılında düzenlenmiş olan bir suikast sonucunda hayatını kaybetmesi doğrultusunda yerine Hüsnü Mübarek gelmiştir. Bu dönemde sıkıyönetim altında olan ülkeyi yönetme sorumluluğunu üstlenmiş olan Hüsnü Mübarek, sadece siyasi bağlamda değil, ekonomik anlamda da birçok açılım yapılması gerekliliğini düşünmekte ve bu yönde uygulamalarda bulunma amacındaydı. Hem siyasi açılımların hem de ekonomik açılımların sosyal yapıya zarar vermesini istemeyen Hüsnü Mübarek, bu temelde öncelikli olarak radikal değişimlerin gerçekleştirilmesi yerine Mısır'ın hem siyasi yaşamında hem de ekonomik yaşamında liberal politikaların uygulanmasını öngörmüştür.

SSCB'nin yıkıldığı ve dünya genelinde demokratikleşme yönündeki hareketlerin günden güne artış gösterdiği bu dönemde; Mısır'da da siyasi örgütlenmelerin sayısında artış gözlenmiş ve tutuklu olan birçok ismin serbest bırakılması adına hareket edilmiş olursa da, bireysel özgürlük bağlamında Hüsnü Mübarek Dönemi, diğer dönemlere nazaran gerilemenin söz konusu olduğu bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Mübarek, basın özgürlüğünün kısıtlanmamasına yönelik birtakım tedbirler alınmasını öngörmüş, bu doğrultuda konu ile ilgili denetimlerin azaltılması adına hareket edilmiş ancak buna karşın istenilen düzeyde bir demokratikleşmenin gerçekleştirilebilmesi mümkün olmamıştır.

Halk üzerindeki devlet baskısının da olanca etkisiyle varlığını devam ettirdiği bir dönem olarak değerlendirilen Hüsnü Mübarek dönemi, gelişen ve değişen yenedünya düzenine ayak uyduramaması olarak yorumlanmış ve neticesinde de Mübarek, halkın özgürlük taleplerini karşılayabilecek düzeyde radikal adımlar atamamıştır. Buna karşın Hüsnü Mübarek, daha çok kendi siyasal gücünü arttırmayı önemsemiştir. Dış politika bağlamında Mübarek dönemi, Enver Sedat döneminde başlatılmış olan İsrail ve ABD ilişkilerinin aynı olumlu bakış açısıyla devam ettirilmesini ve Mısır halkının konu ile ilgili olumsuz bakış açısına karşın geliştirilerek sürdürülmesini içermektedir.

Tarihsel süreç içerisinde Mısır, ABD tarafından her zaman bölgenin radikal unsurlarının ve özellikle de İran'ın kontrol altında tutulabilmesi için önemli bir ülke olarak görüldüğünden, İsrail'den sonra en fazla askeri yardımın yapıldığı ülke konumunda olmuştur. Mısır için bir ayrıcalık olarak nitelendirilen bu durum Mübarek döneminde devam ettirilememiş ve hatta bazı zamanlarda yaşanan diplomatik krizler, Mısır ve ABD arasındaki stratejik ortaklıkların zarar görmesine neden olmuştur. Bu çerçevede dönemi itibariyle Hüsnü Mübarek yönetiminin uygulamalarından rahatsızlık duyan ABD Başkanı Bush, 2008 yılı itibariyle ev sahibi sıfatı ile gerçekleştirdiği Davos Forumu'nda Mübarek'in açılış konuşması yapmaması ve bir anlamda da ABD politikalarını protesto etmesi dolayısıyla, Mısır ile ABD arasında bu dönemden sonra bir soğukluğun başlayacağını ifade etmiştir (Ertuğrul, 2005, s. 5). Bu bağlamda da ABD'nin 1979 yılından itibaren Mısır'a yapmış olduğu 2 Milyar ABD doları tutarındaki askeri yardım, 2009 yılı itibariyle 1,3 Milyar ABD dolarına gerilemiştir.

Hüsnü Mübarek Yönetimi; Mısır'da artan tepkiler karşısında ve özellikle de 2005 seçimleri doğrultusunda birtakım düzenlemelere gidilmesi adına hareket etmeye başlamış ve bu yönde bazı adımlar atılması gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu dönemde Hüsnü Mübarek dönemin koşullarını da göz önünde bulundurduğunu belirterek Anayasa'nın 189. Maddesi kapsamında kendisine tanınan yetkilere dayanarak, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gizli oy usulü ile ve birden çok adayın katılımı ile gerçekleştirilebilmesi için yasal değişiklik teklifinde bulunmuştur. Bu kapsamda, 2005 yılı Şubat ayında Anayasa'nın 76. maddesinin değiştirilmesi ile birlikte, Mısır'da çok adaylı seçim süreci başlatılmıştır. Bu döneme dek Mısır, cumhurbaşkanı adayının parlamento tarafından belirlendiği ve halkın kendisine sunulan adayı kabul ya da reddettiği bir sistem ile yönetilmekteydi. Anayasa'nın 76. maddesinin değiştirilmesi ile birlikte cumhurbaşkanlığı seçimlerinde diğer partilerin de aday gösterebilmesi mümkün hale gelmiştir.

Bu süreç, Mısır için önemli bir süreç olarak nitelendirilmekle birlikte, yine de cumhurbaşkanı adayı gösterme sürecine yönelik sınırlandırmaların getirilmiş olması açısından, birtakım eksiklikler içeren bir süreç olarak nitelendirilmektedir. Örneğin; dönem itibariyle söz konusu olan mevcut yasa, 2011 yılı itibariyle yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimleri için cumhurbaşkanı adayı olarak gösterilecek kişinin, parlamento seçimlerinde en az %5 oy almış olmasını öngörmekteydi (Kibaroğlu, 2013, s. 26). Bunun dışında yine mevcut sistem, bağımsız adayların da seçime katılabilmelerine yönelik çok daha zor birtakım kısıtların taşınması gerekliliğini öngörmekteydi. Bu bağlamda da örneğin; bir cumhurbaşkanı adayının cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılabilmesi için, Halk Meclisi'nde yer alan 65 milletvekilinin, Şura Meclisi'nden 25 temsilcinin ve coğrafi temsilin sağlanabilmesi adına da 14 ayrı valiliğin oluşturduğu konseyin 10 üyesinin desteğini almış olması şartı aranmaktaydı (Kibaroğlu, 2013, s. 27). Bu belirlemeler doğrultusunda görülmektedir ki; Mısır'da 2005 yılı itibariyle, her ne kadar cumhurbaşkanlığı seçimlerinde çok adaylı sistemin uygulanmaya başlanması öngörülmüş olursa ve bu yöndeki yeni belirlemeler Hüsnü Mübarek tarafından "demokratik reform" nitelendirmesiyle sunulmuş olsa da, cumhurbaşkanı adayı olmak isteyenler için birçok başka zorluklar içermekteydi (Miş ve Telci, 2013, s. 24). Buna karşın söz konusu edilen bu yöndeki yasal düzenlemeler, öncelikli olarak ABD tarafından ve

ardından da birçok Avrupa ülkesi tarafından takdirle karşılanmıştır. Örneğin; Avrupa Birliği (AB) Yüksek Temsilcisi Javier Solana, Hüsnü Mübarek tarafından önerilen bu yasa değişiklikleri ile ilgili, Mısır'ın bu aşamadan itibaren Orta Doğu'daki demokratikleşme sürecinin öncüsü olarak nitelendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Kodaman, 2013, s. 3). Oysa Mısır halkı, ne Mübarek gibi ne de ABD ya da Avrupa gibi düşünmekteydi. Zira halk, Hüsnü Mübarek'in sadece kendi iktidarını güçlendirmek adına bu yönde düzenlemelerde bulunduğu inanıyordu. Bununla birlikte Mübarek; Müslüman Kardeşleri yasadışı bir örgütlenme olarak kabul ettiğini belirterek, cumhurbaşkanlığı seçimi için aday göstermelerine karşı çıkmıştır. Böylece El Baradei gibi uluslararası platformda büyük öneme sahip birinin ve diğer potansiyel adayların Cumhurbaşkanlığı Seçimleri için bağımsız aday olmasını güçleştirmeyi amaçlamıştır (Ayhan, 2011, s. 26).

Dönem itibariyle bu gelişmelerin yaşandığı Mısır'da, 7 Eylül 2005 tarihi itibariyle cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmış ve seçime, Hüsnü Mübarek ile birlikte 10 aday katılmıştır. Seçim sonuçları 9 Eylül itibariyle açıklanmış ve Mübarek, oy kullanmış olan Mısırlı seçmenlerin %88,7'sinin oylarını alarak, tekrar altı yıl için Mısır Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir ki; 1999 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Hüsnü Mübarek, oyların % 93'ünü alarak cumhurbaşkanı olmuştu (Miş ve Telci 2013, s. 25).

2005 cumhurbaşkanlığı seçimleri, seçmen niteliğine sahip 31 milyon Mısırlının sadece %23'ünün oy kullanmış olması bakımından da, demokratik sonuçları yansıtmayan bir seçim olarak değerlendirilmiştir. Böylesi bir katılım oranı bile tek başına, Mübarek tarafından belirlenmiş olan ve belirtildiği üzere demokratik reform olarak nitelendirilen uygulamaların halk nezdinde bu şekilde değerlendirilmediğinin bir ifadesi olarak görülebilir (Miş ve Telci, 2013, s. 26).

2005 cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrasında Mısır'da, 454 Üyeli Halk Meclisi için seçimler yapılmıştır. Üç aşamalı olarak gerçekleştirilmiş olan halk meclisi seçimleri de, Aralık ayında tamamlanmıştır. 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerine göre daha demokratik bir ortamda gerçekleştirildiği düşünülen halk meclisi seçimlerinde de iktidar partisi çoğunluğu elde etmiştir. Halk meclisi seçimlerinde ayrıca, yasaklı olmaları dolayısıyla seçime ancak bağımsız adayları

vasıtasıyla katılmış olan Müslüman Kardeşler 88 sandalye kazanmıştır (Kodaman, 2013, s. 5). Bu yöndeki yaklaşımları kapsamında Hüsnü Mübarek, yaklaşık 30 yıl süren görev süresi boyunca siyasi yapıya yönelik radikal değişimleri mümkün kılmamıştır. Zira Mübarek, Mısır'ı her daim olağanüstü hal yasaları ile yönetmeyi sürdürmüş ve bu nedenle de halk iradesinin gerçekleştirilmesinden uzak durmuştur. Kendisine yapılması muhtemel darbe girişimlerine karşın emniyet teşkilatının ve askeri kuvvetlerin günden güne daha da güçlendirilmesi adına hareket etmiş olan Hüsnü Mübarek, bununla birlikte Anayasal kapsamda olmasına karşın, 2011 yılında ataması gereken cumhurbaşkanı yardımcısının atanmasına yönelik bir adım atmamıştır (Ayhan, 2011, s. 25).

Mübarek'in böylesi önemli bir konumu açıkta bırakması ve bu makama oğlu Cemal Mübarek'i atama ihtimali, devletin bürokratik yapılanması içerisinde rahatsızlıklar yaşanmasına neden olmuş ve neticesinde İsrail'in güvenliğini önemseyen politikaları uygulamaya koymaya başlaması ve İsrail yanlısı bir tavır takınması, Filistin Sorununda milli bir politika geliştirememiş olması dolayısıyla da Mısır halkı tarafından sürekli eleştirilir hale gelmiştir (Miş ve Telci, 2013, s. 25).

Ekonomik bağlamda değerlendirildiğinde de görülmektedir ki; siyasi alandaki başarısızlıklarına karşın Mısır, Mübarek döneminde 2005-2010 yılları arasında Gayri Safi Milli Hâsılasını (GSMH) artırmış ve Mısır, dünyanın en büyük 26. ülkesi olma niteliğine sahip olmuştur. Ancak milli gelirden söz konusu olan bu artış doğrultusunda büyüyen ekonomi, birçok başka sorunu beraberinde getirmiştir. Zira zenginin daha zengin, yoksulun ise daha yoksul olmasının önüne geçilememiş ve 83 milyon olan Mısır nüfusunun yarısı yoksulluk sınırının altında kalmıştır.

Hüsnü Mübarek dönemi Mısır için ciddi sorunları beraberinde getiren bir dönem olarak nitelendirilebilir. Zira Enver Sedat döneminde olduğu gibi Hüsnü Mübarek döneminde de liberal ekonomi politikalarının uygulamaya konulması, IMF ve Dünya Bankası'ndan alınan kredilerle ülkenin borçlanmasına ve Mısır'ın dış dünyaya olan bağımlılığının artmasına neden olmuştur (Ayhan, 2011, s. 27). Bununla birlikte Hüsnü Mübarek yönetimi, dini eğilimli siyasi partilerin kurulması ile siyasi faaliyetlerde bulunmasına izin vermemiş ve olağanüstü hal rejimi kapsamında da İslami akımları baskı altında tutmuştur ki; bu durum halk için, rahatsızlık verici bir

durum olarak değerlendirilmiştir. Halk ile yönetim arasında söz konusu olan iletişim eksikliği ve bir anlamda yabancılaşma da günden güne artmış ve bu durum kaçınılmaz olarak sosyal yaşamı doğrudan etkilemeye başlamıştır (Miş ve Telci, 2013, s. 27).

2011 Ocak ayına gelindiğinde ise; söz konusu edilen tüm bu durumlara karşı birçok protesto eylemi yapılması söz konusu olmuş ve halk, kendisini ancak sokaklarda ifade edebileceğini düşünür hale gelmiştir. Bu protestoların bir nebze de olsa önüne geçilebilmesi için devlet başkanlığı yardımcılığına Ömer Süleyman getirilmiş ve Mübarek, yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmayacağını açıklamıştır.

Baskılar karşısında daha fazla direnemeyeceğini anlayan Mübarek, ayaklanmaların başladığı ilk günlerden itibaren “Mısır’da ölmek istiyorum” söylemini kullanmaya başlamış, ancak muhalefet partilerinin ve özellikle de gençlik hareketlerinin önü alınamaz hale gelmiştir. Bu doğrultuda da Hüsnü Mübarek, 11 Şubat 2011 tarihi itibarıyla görevinden istifa ettiğini açıklamıştır.

Halk; Hüsnü Mübarek’in 30 yıl boyunca sürdürdüğü insan hakları ihlallerinin, yapılan yolsuzlukların ve genel anlamda hem dış politikada hem de iç politikada söz konusu edilen kötü yönetiminin ve devrim sürecinde öldürülen 800 kişinin hesabının sorulması için, birçok mahkemede Mübarek için dava açılması adına hareket etmiştir.

Davalar sadece Mübarek’i kapsamamış, onunla birlikte oğlu Cemal Mübarek’in ve İçişleri Bakanı Habib el-Adly’in de yargılanması söz konusu olmuştur. Bu bağlamda 2011 yılı Ocak ayında başlayan halk ayaklanmalarına karşı bir süre daha direnen ve iktidarını devam ettirmeyi mümkün kılan 84 yaşındaki Hüsnü Mübarek, “Mısır Devrimi’nden sonra, devrim sırasında işlemiş olduğu suçlardan sorumlu tutularak mahkeme tarafından ömür boyu hapse mahkûm edilmiş daha sonra yargılama sonucu temyiz mahkemesince beraat kararı onanan Hüsnü Mübarek 24 Mart 2017 günü tahliye edilmiştir.

2.2. ARAP BAHARI ÖNCESİ ORTA DOĞU VE MISIR’IN GÖRÜNÜMÜ

Arap Baharı öncesi Orta Doğu politikaları, Mısır’ın Arap Baharı öncesi Orta Doğu politikaları, Körfez ülkelerinin Arap Baharı öncesi orta doğu politikaları, 25

Ocak Devrimi Mısır'daki gelişmeler, Cumhurbaşkanı'nın seçilme süreci, Devrim süreci ve yeni anayasa hazırlıkları başlıkları altında incelenmektedir.

2.2.1.Mısır'ın Arap Baharı Öncesi Orta Doğu Politikaları

İslam ordularının 7. yüzyıl itibariyle Mısır'ı ilhak etmeleri ile birlikte Mısır halkı, kısa süre içerisinde Araplaştırılmış ve İslamiyet'i seçmişlerdir. Bununla birlikte tarihsel süreç içerisinde uzun dönemler yabancı güçlerin etkisinde kalmış olması ve özellikle de İngiliz İmparatorluğu'na karşı uzun yıllar bağımsızlık mücadelesi vermiş olması bakımından Mısır, güçlü bir milliyetçilik anlayışının tesisi edildiği bir ülke konumunda algılanmıştır (Erdurmaz, 2013, s. 131).

Politikalarında ve söylemlerinde Arap Milliyetçiliğine sürekli vurgu yapan Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır; bu yöndeki politikaları ve söylemleri her zaman kendi rejimini sağlamlaştırmak olarak görmüş ve Batı hegemonyasına karşı koyabilmek ve Mısır'ı bölgesel bir güç haline getirebilmek için bu söylemlerden yararlanma yoluna gitmiştir.

Arap Baharı öncesi dönemde Mısır Devlet Başkanı Nasır, Mısır'ın uzun dönemlerden bu yana söz konusu olan Batı emperyalizminin direkt siyasi kontrolünden uzaklaştırılabilmesi için hareket edilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Bu temelde Nasır sıklıkla, Arap-İslam kimliğini yeniden inşa etme çabası içerisinde olduğunu ve bağımsız ulusal ekonomik yapının tesis edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Bu yöndeki politikaları doğrultusunda önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere Bağdat Paktı'na karşı çıkan Nasır, söylemlerinde Bağdat Paktı'nın Arap bağımsızlığına ve özerkliğine karşı bir tehdit niteliği taşıdığını belirterek Bağlantısızlık Hareketi içerisinde yer almayı uygun bulmuştur (Güler, 2011, s. 119). Bu doğrultuda İsrail'in Gazze'ye saldırması ile birlikte SSCB ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösteren Nasır, Batılı ülkelerin ve İsrail'in Arap ülkeleri arasındaki koordinasyonu koparmaya yönelik hareket etmek ötesinde bir yaklaşım sergilemediklerini savunmuştur (Soy, 2004, s. 182). Ancak Nasır'ın bu yöndeki yaklaşımları, Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Özellikle 1967 Savaşı, Mısır'ın şahsi ihtiraslarını bir kenara koymasını gerektirdiğini göstermiş ve 1979 yılında İsrail ile Camp David Anlaşması'nı imzalayan

Mısır, bu anlaşmanın ardından Arap Dünyası'nda çok daha yalnız kalmıştır (Yalçınar, 2011, s. 41).

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, 1967 Savaşı'nda kaybedilmiş olan toprakların geri alınabilmesi için, sadece ABD yönetiminin İsrail üzerinde zorlayıcı tedbirler alabileceğini bilmekteydi. Bununla birlikte Enver Sedat yine bilmekteydi ki, Mısır'a ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımı sadece ABD sağlayabilirdi. Bundan dolayı da Sedat, göreve geldiği ilk günden itibaren ABD desteğinde barış sağlanmasına ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan geri çekilmesine yönelik olarak her şeyi yapabileceğinin mesajını vermeye başlamıştır (Arı, 20014, s. 316-330). Bu doğrultuda Enver Sedat, Suudi Arabistan liderliğindeki muhafazakâr Arap Devletleri ile yakın ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Mısır'ın bu yaklaşımı, Mısır'ın SSCB'ye olan bağımlılığının azaltılması için Suudi Arabistan'ın petrol yardımı yapması ile neticelenmiştir (Erdurmaz, 2013, s. 137). Bu doğrultuda Mısır'ın Pan-Arap politikalarını terk etmesi yönünde hareket etmeyi önemseyen Enver Sedat, bölge devletleri üzerinde hâkimiyet kurmak yerine, bu devletlerle işbirliği ve koordinasyon içerisinde olmayı önemseydiğini ifade etmiştir. 1973 yılı itibariyle Enver Sedat, kaybedilen toprakların geri kazanılabilmesi için sınırlı bir savaş başlatmış, ancak başarılı olamamış ve bu doğrultuda ABD'nin tüm önerilerini kabul etmek durumunda kalmıştır (Arı, 2004, s. 320).

Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek Dönemi'nde de Mısır, Arap Dünyası ile yeniden bütünleşmeye çalışan bir ülke konumunda hareket etmeye başlamıştır. Dönem itibariyle Mısır, petrol zengini Arap ülkelerinin İran karşısındaki korkularını dengeleyen bir siyasi güç olarak görülmeye başlanmıştır. 1989 yılı itibariyle Mısır, yeniden Arap Birliği toplantılarına katılmaya başlamış, Irak, Yemen ve Ürdün ile birlikte Arap Birliği Konseyi'ni kurmuştur.

Hüsnü Mübarek, tüm bunların yanında İsrail ve İran'a karşı caydırıcı nitelik taşıması adına iyi silahlanmış olan askeri yapısını daha fazla güçlendirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nin askeri, ekonomik ve güvenlik yardımlarına karşılık olarak da, ABD'nin Arap Dünyası'na dahil olması sürecinin en önemli aktörü olma rolünü sürdürmüştür.

2.2.2.Körfez Ülkelerinin Arap Baharı Öncesi Orta Doğu Politikaları

Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'dan oluşan Körfez ülkeleri, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nden İngilizlerin kontrolüne geçen Arabistan yarımadasındaki zengin toprakların zamanla bağımsızlıklarına kavuşturulması ile kurulmuşlardır. Uzun bir dönem İngilizlerin denetiminde bulunan Körfez ülkeleri, stratejik ve jeo-ekonomik önemleri dolayısıyla küçük devletçikler olarak tasarlanmış ve kabile yönetimlerine bırakılmışlardır. 1927'de Suudi Arabistan'ın bağımsızlığının tanınmasının ardından 1961'de Kuveyt, 1970'te Umman ve 1971'de de Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) kurulmuştur.

Körfez ülkeleri bağımsızlık sonrasında sahip oldukları stratejik tabii kaynaklar dolayısıyla hem bölgelerinde hem de küresel güçlerin nazarında önemli ülkeler olarak ön plana çıkmışlardır. Körfez ülkeleri coğrafi konumları, siyasal rejimleri, ekonomik kaynakları ve toplumsal yapılarının benzerliğinden dolayı iç siyasi yapılarında da benzerlikler göstermiş, benzer dış politika eğilimleri içinde olmuş ve uluslararası platformlarda benzer tavırlar sergilemişlerdir. Genel manada iç ve dış tehditlere karşı kendilerini savunmaktan mahrum olan Körfez ülkeleri, Batılı büyük devletlerin, İngiltere ile ABD etkisi altında kalmışlardır.

Körfez ülkelerinin 20. yüzyıl boyunca Ortadoğu siyasetlerini belirleyen bazı temel parametreler bulunmaktadır. Bunların başında ulusal bütünlüklerinin sağlanması, İran'dan algıladıkları güvenlik tehdidi ve mezhepsel tehdit, mevcut siyasal rejimleri devam ettirme kaygısı, geleneksel toplumsal ve siyasal yapının muhafaza edilmesi, bölgedeki modernist ve seküler rejimleri ötekileştirme, enerji piyasasının güvenlik ve istikrarı ve Soğuk Savaş siyaseti bağlamında Batıyla geliştirilen derin stratejik ilişkiler gelmiştir. İlk olarak, mevcut sınırlar dahilindeki devletlerin ülkesel/coğrafi bütünlüğünü muhafaza etmek Körfez ülkelerinin en temel dış politika amacı olarak ön plana çıkmaktadır. İngiliz mandasından çıktıktan sonra oluşturulan “yapay” devletlerin varlıklarının ve ülkesel bütünlüklerinin devam ettirilmesi, bağımsızlıklarından itibaren ulusal güvenliklerinin en önemli gündem maddesi olmuştur. Ülkesel bütünlüğün sağlanması bağlamında Körfez ülkelerinin karşılaştıkları en önemli güvenlik sorunu da İran'dan algılanan tehdit olmuştur. Şah döneminde de Körfez ülkeleriyle sorunlar yaşayan İran, özellikle İslam İnkılabı'nın gerçekleşmesinden sonra kullandığı devrimci söylem dolayısıyla kayda değer bir Şii

nüfus bulunduran Körfez ülkelerinde doğrudan tehdit olarak algılanmıştır. İran'ın sıkı Batı karşıtlığına dayalı dış politikası, Körfez ülkelerinin Batıcı ve statükocu dış politikalarıyla çatışmaktadır. Ayrıca devrim ihraç etmek amacıyla olan İran, Körfez'deki hanedanlıkların yıkılmasını bir dış politika hedefi olarak belirlemiştir (Ataman, 2005, s. 119).

İran-Irak Savaşı'nın başlamasından sonra İran'dan algıladıkları tehdidin artmasıyla birlikte Körfez ülkeleri, bir taraftan kendi aralarında bütünleşme sürecine girerken, diğer taraftan da Batıyla daha yakın işbirliği içinde olmaya çalışmışlardır. Körfez ülkeleri İran tehdidine karşı 1981 yılında toplu bir tedbir olarak Suudi Arabistan öncülüğünde Körfez İşbirliği Konseyi'ni kurmuşlardır.

Arap Birliği ile bölgesel bir bütünleşme süreci başlatma konusunda başarılı olamayan Arap ülkelerinden bazıları alt bölgesel bir bütünleşme süreci olarak gördükleri KİK'in kurucu antlaşmasınının 4. Maddesinde daha çok ekonomik ve kültürel alanlarda ortaklıktan bahsetseler de örgütün temel amacı, Avrupa ülkeleri arasında olduğu gibi uzun dönemli birleşme öngörüsü değil, Körfez ülkeleri arasındaki ortak güvenlik ve ideolojik kaygıları gidermektedir (Pinfari, 2009). Birinci dış politika amacıyla doğrudan bağlantılı bir başka temel amaç da Körfez ülkelerindeki mevcut siyasal rejimlerin devam ettirilmesi kaygısıdır. Körfez ülkelerinin en önemli ortak özelliği her bir ülkenin monarşi rejimine sahip olması ve her bir Körfez ülkesinin bir hanedan/aile/kabile tarafından yönetilmesidir. Körfez ülkelerinde seçkinler sınıfı, yönetici aile başta olmak üzere, ülkedeki ekonomik ve siyasi gücü elinde bulunduran belirli ailelerden oluşmaktadır. Halkın diğer kesimlerinden ayrı ve ayrıcalıklı yaşayan bu aileler ellerindeki gücü kaybetmemek için daha çok dış güçlerle ittifak ve güvenlik ilişkileri geliştirmişler ve bu da Körfez monarşilerinin meşruiyetlerinin çok kırılgan olmasına sebep olmuştur.

Körfez ülkeleri mevcut siyasal rejimlerin devamını sağlamak için hem siyasal hem de ekonomik bakımından bağlı oldukları Batılı büyük devletlerle ilişkilerini geliştirmiş ve bu ortaklıklarını koruma yönünde bir siyaset izlemişlerdir. İki kutuplu dünya sisteminin bir sonucu olarak Körfez ülkeleri, Sovyetler Birliği ve yandaş ülkelerinin devrimci ve değişimci söylemlerine karşı Batılı devletlerle yakın ilişkiler kurmuşlar ve bunun sonucu olarak da Körfez ülkeleri bölgesel statükocu güçlerle

işbirliği yaparken, değişimci ve devrimci rejimlerle gergin ve düşmanca bir ilişki içinde olmuşlardır. Örneğin, Doğu Bloğu yanlısı Nasır yönetimindeki Mısır ile ilişkileri olumsuzken, İsrail ve ABD ile iyi ilişkiler geliştiren Mübarek yönetimindeki Mısır ile yakın işbirliği yapmışlardır. Benzer biçimde Körfez ülkeleri Batı yanlısı Ürdün ile iyi ilişkilere sahipken, Sovyet yanlısı Suriye'deki Baas rejimine hep soğuk bakmışlardır. Geleneksel/İslami toplumsal yapının hem yurtiçinde hem de bölgede muhafaza edilmesi veya geliştirilmesi de Körfez ülkelerinin temel dış politika amaçlarının arasında yer almıştır. Siyasal ve kültürel boyutları harmanlayan ve geleneksel bedevi İslamı olarak nitelendirilebilecek bir İslamcılık anlayışına sahip olan bu ülkeler, geleneksel yapıyı koruma kaygısıyla statükocu ve değişim karşıtı olmuşlardır. Özellikle Selefi bir anlayışa sahip olan ülkeler İslam dininin hükümlerini, mevcut rejimlerini devam ettirme amacıyla bir meşruiyet aracı olarak kullanmışlardır. Bu ülkelerde İslam, hem din (kültürel ve toplumsal hayat) hem de devlet (siyasal hayat) olarak yaşanmaktadır. Bundan dolayı bu ülkelerde rejime karşı çıkmak dini ilke ve değerlere karşı çıkmak olarak algılanmıştır. Örneğin, Suudi Arabistan Krallığındaki siyasal rejim, Suud ailesinin siyasal gücü yanında Şeyh ailesinin meşruiyet sağlayıcı dini gücüne de dayanmaktadır (Ataman ve Kuşçu, 2012, s. 1-5).

Körfez ülkeleri bölgede, özellikle Arap dünyasında kurulan modernist ve seküler rejimlere tepki üzerine geliştirilen bir bölgesel siyaset izlemişlerdir. Körfez ülkelerinin laik Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkileri minimal seviyede tutmalarının nedenlerinden biri de budur. Körfez ülkelerinin iç ve dış politika amaçlarına etki eden bir diğer konu ülke refahının geliştirilmesi ve ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu temel amaca ulaşmadaki en önemli araç enerji piyasasının istikrarı ve uzun dönemli bir enerji politikasının izlenmesi olmuştur. Körfez ülkelerinin ekonomileri büyük ölçüde petrol gelirlerine ve petrol ihracatına bağlıdır. Körfez ülkelerinin petrolden elde ettikleri gelirler, hem iç siyasetin dizaynı hem de dış politika aktörleriyle ilişkilerinde kullanılmaktadır.

2.2.3.Mısır'da Halk Ayaklanmalarının Geçmişi

Arap Baharı bağlamında ve 2011 yılı itibariyle Orta Doğu'da bir anlamda değişim rüzgârlarının yaşanmaya başlaması, halk ayaklanmaları ve protestoların

birdenbire mi ortaya çıktığı, yoksa temellerinin çok daha derinlerde mi yer aldığı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda konu Mısır özelinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki; Mısır'daki değişim süreci, geçmiş dönemlere dek uzanan bir “protesto kültürü” temelinde şekillenmiştir (Yalçınar, 2011: 67). Zira Mısır, sadece 1998 ve 2004 yılları arasında 1.000'in üzerinde toplumsal protesto hareketlerine sahne olmuş ve bu sosyal hareketler, daha sonraki dönemlerde çıkan ayaklanmalara ve yeni siyasi reformlara yönelik taleplere zemin hazırlamıştır (Dijalili ve Kellner, 2013, s. 71).

Mısır'da ilk toplumsal hareketler, 1990'lı yıllarla birlikte Hüsnü Mübarek Rejimine karşıt gösteriler şeklinde kendisini ortaya koymaya başlamıştır. Zira Mübarek'in tekrar Cumhurbaşkanı olmasını istemeyen farklı kesimden katılımcılar, protesto gösterileri için meydanlara çıkmışlardır. 2000'li yıllar itibariyle de çok daha güçlü söylemlerle toplumsal hareketler içerisinde yer almaya başlayan Mısır halkı, reform çağrısı yapmaya başlamıştır (Telci, 2013, s. 98).

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesi üzerine Mısırlılar yeniden sokaklara dökülmüş; 2004 yılı itibariyle de Mısırlı bazı avukatlar tarafından temelleri atılmış olan Kifaye (Yeter) Hareketinin koordine ettiği ve değişik meslek gruplarında yer alanların da katılımı ile gerçekleştirilmeye başlanan gösterilerle durum farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır (Kılınç, 2011, s. 21).

2005 Mısır Seçimlerinde Kifaye Hareketinin Mısır halkını oy kullanmamaya davet etmesi ise, Hüsnü Mübarek'e olan tepkilerin son noktaya gelmesi olarak değerlendirilmektedir. Harekete ismini veren “yeter” sloganı doğrultusunda Mısır halkı, hem Mübarek yönetimine hem de son elli yıldan beri maruz bırakıldığı totaliter rejimlere karşı bir başkaldırı hareketi içerisinde olduğunu ifade etmek istemiştir (Yalçınar, 2011, s. 56). Tüm bu başkaldırı gösterilerine karşın Mısır'da ekonomik ve siyasi alanda birtakım yasal düzenlemelerde bulunulması adına hareket edilmişse de, bu düzenlemeler halk tarafından yeterli bulunmamış ve neticesinde 2008 yılında “6 Nisan Gençlik Hareketi” kapsamında gençlerin oluşturduğu gruplar protestolarda daha önemli roller üstlenmeye başlamışlardır (Yalçınar, 2011, s. 63).

2010 yılında savaş suçlarının protesto edilmesi için yine Kifaye Hareketi kapsamında gösteriler düzenlenmiştir. Mübarek Yönetimi sınırlı olmakla birlikte bu

gösterilerde İsrail ve ABD karşıtı sloganlar atılmasına göz yummak zorunda kalmıştır. Bu gösteriler Arap Baharı ile birlikte büyüyerek ve gelişerek Mübarek İktidarının sonunu getiren protestoların zeminini hazırlamıştır. Nihayet Ocak 2011 Devrimi ile Mısır'da, muhalif partiler daha aktif bir pozisyona sahip olmaya başlamışlardır (Kılınç, 2011, s. 38).

2.2.4.25 Ocak Devrimi ve Mısır'daki Gelişmeler

25 Ocak devrimi ve Mısır'daki gelişmeler; Mısır'da Halk Devrimi'ne giden süreç, Müslüman Kardeşler, Kifaye Hareketi ve 6 Nisan Gençlik Hareketi başlığı altında incelenip yorumlanmıştır.

2.2.4.1.Mısır'da Halk Devrimi'ne Giden Süreç

Arap ülkelerinde başlayan halk hareketleri Tunus'tan sonra kısa bir süre sonra Mısır'a da sıçramıştır. 25 Ocak 2011 tarihinde başkent Kahire'nin Tahrir Meydanı hem Mısırlılar için hem de tüm Arap ülkelerindeki halk isyanları bakımından bir sembol haline gelmiş, Mısır'daki halk isyanına on sekiz gün direnebilen Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek istifa etmek zorunda kalmıştır.

Tahrir Meydanı'ndaki halk isyanının başarılı olmasının arkasında Mısırlı gençlerin zaferi olarak görünse de Mısır ordusunun da katkısı unutulmamalıdır. Özellikle Tahrir Meydanı'nda halk ayaklanmaları başlar başlamaz Mısır ordusunun halkın yanında yer almasının Mübarek'in yönetimi bırakmasını hızlandırdığı görülmektedir. Aksi takdirde Hüsnü Mübarek de tıpkı Suriye lideri Beşer Esad, Libya lideri Kaddafi ve Yemen lideri Ali Abdullah Salih gibi halkını bastırmak için şiddet ve baskıya başvurabilirdi.

Arap Dünyası açısından değerlendirildiğinde; Mısır tarihi, siyasi ve kültürel bakımdan bölgedeki gelişmelerde önemli rol üstlenmiş bir ülkedir. Mısır'da en güçlü biçimini bulan Arap Milliyetçiliği İkinci Dünya Savaşı sonrası Arap halklarının bağımsızlık süreçlerine önderlik etmiştir. Kahire'deki Mağrip bürosu Kuzey Afrika'daki bağımsızlık hareketlerine destek sağlamış, Mısır'ın bağımsızlık mücadelesi Suriye ve Irak'ta sömürgecilik karşıtı Arap milliyetçiliğini güçlendirmiştir. Nasır ise 1950'li yılların ikinci yarısında Arap Dünyası'nın tartışmasız lideri haline gelmiştir. Ancak son 20-30 yıldır, Mısır'ın bölgedeki

konumu nispeten zayıf kalmış, Mısırlı liderler Ortadoğu siyasetindeki ağırlığını yitirmiştir. Bugün Arap Birliği'nin merkezinin Mısır'da olması da bu ülkeyi diğer Arap ülkeleri üzerinde etkili kılmaya kafi değildir (Semin, 2011).

2.2.4.2.Müslüman Kardeşler

Kısaca dini-siyasi bir teşkilat ve hareket olarak tanımlanabilecek olan Müslüman Kardeşler Örgütü 1928 yılında Mısır'ın İsmailiye kentinde Hasan el-Benna tarafından Cemiyetül İhvan'ul Müslimin adıyla kurulmuştur. Başlangıçta sadece Mısır'da faaliyet gösteren örgüt daha sonra diğer bazı Ortadoğu ülkelerine de yayılmıştır. Hatta özellikle Arap kimliği baskın olan bazı Afrika ülkelerinde de Müslüman Kardeşler etkili olmuştur.

Mısır'daki örgütlenmesini çok kısa bir süre içinde tamamlayan İhvan mensupları şubelerde, camilerde ve halka açık yerlerde halka hitap ederek amaçlarını ve davalarını anlatmışlardır. Burada özellikle ilk Müslümanların cihat yöntemleri ile İhvan mensuplarının kullandıkları yöntemlerin benzerliği oldukça dikkat çekicidir. Böylece İhvan ilk devir Müslümanlığına yaptığı vurgunun sözde olmadığını göstermiştir. İhvan 1930'lu yılların ortalarından itibaren Mısır dışında Suriye, Sudan, Ürdün, Kuveyt, Yemen, Pakistan, Kuzey ve Orta Afrika ile Avrupa'nın bazı ülkelerinde şube açmış, bunun yanı sıra buralarda farklı isimler altında çeşitli örgütlerin ortaya çıkmasında da büyük bir rol oynamıştır. Özellikle Arap dünyasında ve Araplar arasında sempati kazanan ve etkinliğini arttıran İhvan buna karşılık Arap olmayan topluluklar içinde gelişmemiştir. Bunun yanı sıra Sünni niteliği oldukça baskın olan İhvan Şii dünyasında da doğal olarak etkili olmamıştır.

Şii İran'ın Müslüman Kardeşleri desteklediği öne sürülmüşse de bunun doğruluğu oldukça tartışmalıdır. Ayrıca böylesi bir destek olmuşsa bile bu tamamen siyasi bir girişim olarak görülmeli ve hareketin Şii toplumu içinde etkili olduğu ve kabul gördüğü anlamına gelmemelidir. Hareket genişledikçe hareketin faaliyet alanı da genişlemiştir. Örgütün kurucusu el-Benna önce merkezi Kahire'ye taşımış, daha sonra da mahalle camilerinin ve dini eğitim veren ve okuma-yazma öğretilen eğitim kurumlarının inşası, halka açık küçük hastanelerin ve dispanserlerin kurulması, küçük işletmelerin faaliyete geçirilmesi gibi birbirinden farklı, ama birbirini destekleyen girişimlerde bulunmuştur. Özellikle ilk dönemlerinde halk ile doğrudan

temasa büyük önem veren İhvan bunda da büyük başarı sağlamıştır. Halk ile teması sağlayacak şekilde faaliyet alanlarını zenginleştirmiş ve böylece kendisine toplumsal bir taban oluşturmuştur.

1948’de şube sayısı sadece Mısır’da 2000, Sudan’da ise 50’ye ulaşmıştır (Ganim, 2000, s. 580). İhvanın hem kurumsal olarak büyümesi hem de üye sayısının artması günümüze kadar devam etmiştir. Dönemsel olarak bazı zorluklar yaşamışsa da Müslüman Kardeşler geleneksel etki bölgelerinde hiçbir zaman sempatisini ve etkinliğini tam olarak kaybetmemiştir. Böylece başlangıçta birkaç yakın dosttan oluşmuş küçük bir kulüp iken bugün üye ve sempatizanlarının sayısı milyonlara ulaşmıştır (Ganim, 2000, s. 581). Bununla birlikte bu milyonların ne ifade ettiği oldukça tartışmalıdır. Bu sayının önemli bir kısmının sadece kâğıt üstünde bir üyelikten başka bir şey ile harekete bağlı olmadığı bir gerçektir. Bu derece zayıf bir bağlantı hareketin gerçek başarısı ya da etkinliği konusunda önemli bir ipucu vermektedir. Hareketin çekirdek aktivist kadrosu her zaman hareketi canlı tutmaya yeterli ise de toplumsal tabanının görece zayıflığı hareketi birçok açıdan sınırlandırmaktadır.

Müslüman Kardeşlerin ne olduğu sorusuna verilebilecek kısa ve kestirme daha da önemlisi herkesin kolaylıkla kabul edebileceği bir cevap ne yazık ki yoktur. İhvanın bir terör örgütü olup olmadığı tartışması bir tarafa bırakılsa bile bu oluşumun hangi kategoride ele alınacağı konusu da oldukça tartışmalıdır.

Oldukça formel ve detaylı üyelik prosedürleri dikkate alındığında kurumsal yanı oldukça güçlü ve içine kapanık bir örgüt olarak tanımlanması mümkün olan İhvan, gerek faaliyetleri gerekse de amaçları açısından değerlendirildiğinde ise bambaşka bir sıfat ile tanımlanabilir hale gelmektedir. Bu karmaşaya karşın etkinliği ve ulaştığı kitle dikkate alındığında Kardeşlerin bir toplumsal hareket olduğu görüşü daha makul gözükmemektedir (Esposito, 1984).

Üyelik prosedürlerinin detaylı olması ve güçlü bir kurumsal altyapıya sahip olması böylesi bir adlandırmanın önünde bir engel teşkil etmemektedir. Zira hareket en azından teorik ve büyük ölçüde de pratik olarak bütün Müslümanlara açıktır. Bu çerçevede hareket belli bir mezhebe, etnik gruba, milliyete, kabileye, toplumsal sınıfa vb. aidiyete bakmamaktadır. Hatta kişinin dindarlık düzeyi bile harekete üye

olmada belirleyici bir kriter olmamaktadır. Kısacası, Müslüman olmak harekete katılmada aranan tek ve yeterli kriterdir. Müslüman Kardeşler hareketinin üyelerine göre İhvan siyasi bir parti ya da hayırsever, reformist bir topluluktan çok daha kapsamlıdır. Hareketin önderi Hasan El-Benna'ya göre İhvan dünya çapında bir manevi örgüttür. Yine Benna'ya göre bu örgüt Kur'an ve Sünnete bir çağrıdır (davet), Sünnete uygun bir yöntemdir, özü ruhun saflığı olan bir gerçekliktir, siyasi bir örgüttür, atletik bir örgüttür, ekonomik bir girişimdir ve toplumsal bir kavramdır. Bu her şeyi kapsayan tanımlama hiç şüphesiz ki bir abartıdır. Hareketin siyasetten ekonomiye, toplumsal sorunlardan sportif etkinliklere kadar birçok alanda faaliyeti varsa da bu, hareketin hayatın bütün sahalarına nüfuz ettiği anlamına gelmemektedir. Öyle olsa bile hareketin, kimliğini ve niteliğini belirleyici kılan sadece birkaç belirleyici özelliği vardır. Müslüman Kardeşler temelde kentsel ve ideolojik olarak muhafazakâr bir orta sınıf hareketidir. Kentli orta sınıf başından itibaren İhvan'ın merkezinde yer almıştır. Bunda İngiliz kontrolü altında orta sınıfın statüsünü kaybetmiş olmasının önemli bir etken olduğu göze çarpmaktadır (Clark, 2004, s.16).

Hareketin üye profiline bakıldığında özellikle fakir kesimden yoğun katılımın olduğu gözlenirse de harekete momentum kazandıran temelde orta sınıf mensubu eğitilmiş kişilerdir. Bunun pratikteki yansıması ise özellikle hareketin içindeki fakir kesimin aktivist olmaktan uzak olmasıdır. Şunu da belirtmek gerekir ki hareketin içinde belirgin hatlar ile birbirinden ayrılmış sınıflardan bahsetmek mümkün değildir; zira hareketin kendisi bir yönüyle böylesi bir ayrışmaya tepki niteliği taşımaktadır. Ancak bu yine de aktivist olmaya daha yatkın olan orta sınıfa mensup eğitilmiş bireylerin harekete yön verdikleri (Clark, 2004, s. 17) gerçeğini değiştirmemektedir.

Bunun yanı sıra, özellikle kurucu ve yönetici kadronun Batılı yaşam tarzından ve Batılı fikirlerden etkilendikleri de göze çarpmaktadır. Bunda hiç şüphesiz özellikle hareketin fikir babalarının Batı kurumlarında ya da Batılı tarzda eğitim görmelerinin çok büyük bir etkisi vardır. Hareketin ortaya çıktığı 20. yüzyılın başında İslam dünyasında yaşanan gerek teknolojik gerekse düşünsel zayıflık ve gerilik, buna karşılık Batı dünyasının İslam dünyasına göre açık üstünlüğü hareketin önderlerini büyük ölçüde etkilemiş olmalıdır. Bugün artık iyice kanıksanmış olan Batı tahakkümü o dönemde İslam dünyasını kurtarma peşinde koşan Müslüman

aydınlar üzerinde büyük bir travma yaratmıştır. Bu travma bir taraftan Batıya öykünmeyi, bir taraftan Batıya karşı tepkili olmayı da beraberinde getirmiştir. Böylece paradoksal bir şekilde hareketin temeli Batı karşıtlığı üzerinde kurulurken hareket açısından Batının özellikle teknolojik gelişimi gıpta ile takip edilir olmuştur. Bununla birlikte hareket Batıyı her zaman emperyalist olarak görmüştür. Hareketin emperyalizm karşıtlığı tamamen geleneksel dini temellere dayanmaktadır. Böylece Batılı nitelikteki araçları kullanmakla modern bir hareket olarak ortaya çıkan İhvan peygamber ve arkadaşlarının yaşadığı dönemi ve o dönemin belirleyici ilke ve yönelimlerini referans almakla da Selefî bir hareket olduğunu ortaya koymuştur. Bununla birlikte İhvanın Selefîliği günümüz köktendinci terör örgütlerinin ideolojik altyapısını oluşturan ortodoks, katı ve otoriter günümüz Selefî anlayışından aslında oldukça farklıdır. Radikal, dışlayıcı ve marjinal Selefîlerin aksine İhvan daha ılımlı, kapsayıcı ve tabana yayılmıştır. Nitekim Ürdün’de faaliyetlerini sürdüren İslamcı hareketler ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada Selefîler ile Müslüman Kardeşler aynı kategoride değerlendirilmemiştir (Wiktorowich, 2000, s. 219-220).

Müslüman Kardeşler, ne tür olursa olsun, ulusal hareketler ile diyalog içine girmeyi reddetmektedir. İhvan prensip olarak, hangi ülkede olursa olsun, İslam’ın etkin hale gelmesi ile ilgilenmektedir. Bir başka deyişle, ülkenin kendisi İhvan için önemli değildir. Bu hiç şüphesiz İhvanın Selefî niteliği ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte, milliyetçiliği reddetse de İhvanın aslında milliyetçi bir yanı da vardır. Doğrudan Mısır siyasetinde etkin roller üstlenmesi ve Mısır’ın ulusal sorunları ile daha fazla ilgilenmiş olması bu çerçevede dikkate alınması gereken önemli örneklerdir. Bunun yanı sıra Mısır siyasetinde önemli sayılabilecek devrimlerde ve milliyetçi içerikli siyasi hareketlenmelerde İhvan süreci etkileyen bir aktör olmuştur (Harris, 1964).

Benna’ya göre İslami düşünce ilk nesil Müslümanlar tarafından temsil edilmiştir. O dönemde Kur’an prensiplerine sıkı bir bağlılık vardı ve asıl “milliyet” İslamdı. Dolayısıyla başka millet arayışı ya da ayrımı Müslüman Kardeşlerin ideolojik yönelimi bakımından anlamsızdı. Zaten hareket, bütün Müslümanların kardeş oldukları ilkesinden yola çıkarak aslında modern milliyetçiliği reddeder bir tavır ortaya koymuştur. Böylesi bir çıkışın ardından Batı kaynaklı modern milliyetçiliği benimser ya da onaylar bir tavır hareketin kendisi ile çelişkiye düşmesi

anlamına gelebilecektir. Ancak ihvanın milliyetçiliği reddeden tavrı pratikte fazla sonuç vermemiştir. Her ne kadar hareketin mensupları hiçbir zaman milliyetçi bir tutum benimsememişse de hareket temelde sadece Arap dünyasında etkili olabilmıştır.

Arap dünyasında da özellikle ortaya çıktığı Mısır'da etkinliğini kanıtlayabilmiştir. Buna karşılık, diğer İslam ülkelerinde ortaya çıkan İslami hareketleri en azından düşünsel anlamda etkilemeyi başarmışsa da İhvanın Arap dünyası dışında neredeyse hiçbir etkinliği ve hatta girişimi olmamıştır. İhvan'a göre İslam'ın hükümleri ve öğretileri insanların dünya ve ahiret işlerini düzenler, İslam hem inanç, hem ibadet, hem de devlettir. Yine İhvana göre İslam hayatı bütün yönleri ile kuşatmaktadır. Örneğin hareketin liderlerinden El-Tilmisani'ye göre İslam, manevi ya da maddi, toplumsal ya da bireysel, siyasi ya da değil, her şeyi kapsamaktadır (Wictorowicz, 2000, s. 222).

İhvan, öğretilerinde Kitap (Kur'an) ve Sünnet'e (peygamberin söz ve davranışları) ayrı bir vurgu yaparak İslam'ı ilk devir Müslümanlarının (sahabe, tabiin ve selef-i salihin) anladığı şekilde anladığını söyler. Bu, yukarıda da kısaca değinilen Selefî özellik ile ilgilidir. İslam dünyasının geri kalmışlığını büyük ölçüde ilk devir İslam'ından kopmaya bağlayan Müslüman Kardeşler mensupları, Peygamber dönemi referans alındığı takdirde İslam dünyasının kurtulacağı görüşündedir. Bununla birlikte İhvan yüzyıllar boyunca oluşan İslami geleneği tamamen reddetmemektedir. İhvanın özenle üzerinde durduğu konu ilk devir Müslümanlarının tavır ve yaşantılarının çağdaş Müslümanlarca benimsenmesi gerektiğidir. Yoksa örneğin o dönemin şartlarına göre benimsenmiş bazı spesifik hukuk kurallarının günümüzde de aynen uygulanması gerektiği gibi hiçbir pratik faydası olmayan konular üzerinde durmamaktadır. İhvana göre ilk devir Müslümanlarında olup da günümüz Müslümanlarında olmayan en önemli özellik cihada verilen önemdir. İhvanın ideolojisinde çok önemli ve hatta merkezi bir yeri olan cihad, İhvana göre günümüz Müslümanlarınca terk edilmiştir. Bu terk ediş de İslam dünyasını geri bırakmıştır; zira cihadın Müslümanın hayatından çıkması bencilliği körüklemiştir. Hâlbuki cihad fikri, bireyin bir bütün olarak İslam dünyasını önemsedini ve onun için bir şeyler yapması gerektiğini telkin eder; bu nedenle de kişiyi toplumla bütünleştirir ve devamlı canlı tutar. Ancak belirtmek gerekir ki Müslüman Kardeşler cihadı sadece

silahlı mücadele olarak ele almamakta ve ilk devir Müslümanlarının kavrama attikleri anlamdan yola çıkarak İslam toplumunun gelişmesi için gerekli her türlü gayreti sarf etme şeklinde tanımlamaktadır.

2.2.4.3.Kifaye Hareketi

Mısır'da 2004 Sonbaharında, üyelerinin çoğunluğu avukatlardan oluşan ve kendilerine “yeter” anlamına gelen Kifaye adını veren sosyal bir hareket ortaya çıktı. Bu hareket başlangıçta bir sivil toplum hareketi iken kısa zamanda siyasi bir harekete dönüşerek Mısır halkının özgürlük, eşitlik, adalet gibi taleplerini Mısır siyasetine taşımak istedi. Mısır siyasetinin alışık olmadığı araçları kullanan Kifaye hareketi, Mübarek yönetimine karşı yeni sosyal hareketlerin yaygın bir şekilde kullandığı karnavalistik eylemler ortaya koyarak toplumun bütün kesimlerine ulaşmayı başardı. İnternet ve cep telefonu gibi iletişim araçlarını yaygın bir şekilde kullanan hareket, Mübarek rejiminin tepkisine neden olurken şiddet içermeyen eylemleri yasaklandı ve liderleri hapse atıldı (Sharbagy, 2007, s. 175-196).

Mısır muhalefesinde önemli bir rol üstlenmiş İslamcılar, hareket mevzilerini yeni kuşak liberal gençlere terk etmek zorunda kaldılar. Hareketin aktörleri aydınlar ve yeni mesleklerine kavuşmuş beyaz yakalılardan oluşuyordu. Hareketin liderlik tipolojisi geleneksel Ortadoğu liderlerinden çok batılı liderlere benziyordu. Lider ve hareketin liderleri arasında hiyerarşik bağ yerine gönüllü bir bağlılık göze çarpıyordu (Wael, 2016). Kifaye hareketi, bir ABD projesi mi yoksa Mısır demokrasisinin olağan bir sonucu mu bunu ileriki günlerde göreceğiz. Fakat Kifaye hareketi için söylenecek en doğru söz onun siyasal bir hareket olmaktan ziyade Ortadoğu ülkelerinde görülmeye başlanacak yeni sosyal hareketlerden biri olduğudur.

1990 yılların ortalarında ABD'nin yeni Ortadoğu politikaları ortaya çıkmaya başlamıştı. Soğuk savaşın sona ermesi ile yeni tehdit İslamcılık olarak görülüyordu. Mısır, 21. yüzyıla girerken demokratikleşme, yapısal reform, insan hakları gibi sorunları çözmesi gerekliydi. Mısırlı politikacılar ise geçmişten gelen refleksi hareket ederek statik bir çaba içinde kendi konumlarını güçlendirmekle meşguldüler. Ortadoğu için kılavuzluk edecek bir ülkede otorite ve baskı politikaları ile ayakta kalması zor görünmekteydi (Menar, 2008, s. 176). Mısır rejimini kurulduğu andan itibaren tehdit eden Müslüman Kardeşler Örgütü'nün İslamcılık refleksi, hükümete

karşı halk kesimleriyle sıkı bir ilişki içerisindeydi. 1990'lı yılların başlarında radikal İslamcılığın yükselmesi Mısır yönetimini zora sokmuş, hükümet, özgürlükleri sınırlandıran bir dizi karar almak mecburiyetinde kalmıştı. Politik sistemin şiddete meyilli muhalif gruplar tarafından kullanılması rejimin geleceğini tehdit edebileceği kaygısı Mübarek yönetimi sertlik yanlısı bir rejime sürüklüyordu (Mohammed, 2016). Fakat Müslüman Kardeşler siyasi bir parti değildi ve rejim tarafından da illegal bir örgüt olarak görülüyordu. Müslüman Kardeşlerin 1993'te eğitim sağlık, hukuk gibi alanlarda sendikalaşmaya girmesi hükümetin alternatif muhalif hareketlere daha sıcak bakmasını sağladı (Abdulcelil, 2016).

Mısır'ın güney şehirlerinden Asyut'ta hükümet ile İslamcılar arasında çatışmaların ortaya çıkması Mübarek rejimine beklediği fırsatı vererek birçok sivil toplum kuruluşu, gazete ve dergi kapatılarak İslamcı aktivistler hapse atıldı. 1995'te gazete ve dergi yayıncılığı üzerine sansür getirilerek hükümeti eleştirmek yasaklandı (Omayma, 2016). 1999 Eylülünde Mübarek hükümeti tekrar eğitim ve sosyal amaçlı sivil toplum kuruluşlarının açılmasına izin verilerek basın üzerindeki kısıtlamaların bir kısmı kaldırıldı (Tohseen, 1999, s. 3-16).

1995-2000 arası dönem Mısır için talihsiz dönemlerdi. Enflasyon yükselmiş, işsizlik artmış, gelir dağılımında azalmalar olmuştu. Anayasa Mahkemesi dini içerikli olmadıkları sürece partilerin bağımsız aday çıkararak seçimlere katılabileceğini söylemesi partisel örgütlenme içerisinde olmayan adayların da seçimlere katılabilmesine perde araladı. 2000 yılı meclis seçimlerinde 444 sandalyeli meclisin 33'nü muhalefet partileri kazanırken 388 sandalyenin de 218'ini bağımsız adaylar kazandı (Omayma, 2016). Mısır'ı elli yıldır yöneten Ulusal Demokratik Parti büyük bir seçim yenilgisi alınca Mübarek'e politikalarını tekrar gözden geçirmeye başladı. Anayasanın 75, 76 ve 77 maddeleri değiştirilerek devlet başkanının meclis üzerindeki yetkileri artırıldı. Seçilen bazı milletvekilleri devlet başkanından veto alamadıkları için meclise giremediler, onların yerine devlet başkanı kendi partisinden milletvekili atadı. Muhalefet, seçimlerin yalnızca göstermelik olduğunu anlayarak siyasal ortamda serbestlik olmaksızın demokratik gelişmelerin olmayacağı kanısına vardılar (Abdulhadi, 2016).

Hareketin kurucularından Ahmed Bahaddin Shaban'ın dediği gibi Kifaye hareketi, öncelikle avukatlar üzerinde etkili olan bir sivil toplum insiyatifiydi. Milliyetçi, liberal ve entelektüellerden oluşan hareket, Kahire'de 22 Eylül'de 300 kişinin katıldığı hükümete karşı bir gösteride ilk kez bir araya geldi. Bu gösteriden sonra konferanslar düzenlenmeye başlandı ve 500 kişiden oluşan bir grup Mısır Değişim Hareketi'ni kurdular. Bu hareketin kurucuları arasında milliyetçilerden, liberallere, laiklerden İslamcılara kadar çok geniş bir yelpazeden katılımcılar vardı (Anna, 2016).

Değişim Hareketi bir politik partiden ziyade gönüllü teşekküller birliğini andırıyordu. Kendisini parti olarak isimlendirmeyip “hareket” olarak isimlendirmesi ve bir politik yapı şeklinde örgütlenmemesi bu yaklaşımı doğruluyordu. Bu hareketin içerisinde farklı grup ve parti temsilcilerinin oluşu onu bir sivil toplum örgütünden de uzaklaştırıyor, parti ve gruplar arasında hükümete karşı bir koalisyon olarak algılanıyordu. Hareketi oluşturanların tek hedefi “yeter” sloganında gizliydi (Magdi, 2016). Bu sloganın anlamı, Hüsnü Mübarek'in 2005 devlet başkanlığı seçimlere aday olmamasıydı. Hareketin aktörleri arasında bulunan kıpti asıllı Hıristiyan avukat George İshak, Değişim Hareketi'nin laik bir yapıda olması gerektiğini ve tüm Mısırlılara hizmet etmesi gerektiğini söyleyerek hareketin İslamcılardan temizlenmesi gerektiğini savunuyordu. Milliyetçi, komünist, liberal ittifaklar Mübarek rejiminin fazla tepkisine yol açmayacak, böylelikle hareket daha hızlı yayılma imkânı bulacaktı. Kifaye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı, siyasi birlikten öte tarihsel ve kültürler arası bir birlik olmalıydı. Mısır'daki İslamcılar dışında tüm muhalefetin birleşmesi ancak laiklik şemsiyesi altında mümkündü. Kifaye hareketi, dış dünyanın desteğini almayı başarabilirse Mübarek rejiminin sonu gelebilirdi (Sunne, 2016). Kifaye'nin yanıldığı husus Mübarek karşıtlığının politik bir malzeme yapılmasının Mısır politikası için henüz erken olduğunun farkına varılmamasıydı. İslamcılar bile eleştirilerini Mübarek üzerinden değil sistem üzerinden götürmeye çalışıyorlardı. Mübarek karşıtı bir siyaset tarzının Mısır için uzun ömürlü olmayacağı daha sonra yaşanan süreçte anlaşılacaktı (Abd Alilah, 2007, s. 122).

Kifaye hareketinin ilk aktörleri eğitilmiş, şehirli kimselerdir. Arapçayı fasih bir şekilde konuştukları gibi İngilizce veya Fransızca'yı da konuşabilmekteler. Kurdukları internet bloglarında hem Arapça hem de İngilizce yayın

yapabilmektedirler. Üyeleri arasında gazeteci, araştırmacı, öğrenci, doktor, avukat, işadamı, iktisatçı, sanatçı, akademisyen gibi toplumun üst kesimlerinden insanlar vardır. 2007 mahkeme kayıtlarına göre hareketin gelirinin önemli bir kısmı Mısır'ın en zengin üçüncü kişisi tarafından karşılanmaktadır (Abd Alilah, 2007 s. 123).

Kifaye hareketi, farklı perspektiflere sahip kişilerin ortak bir şemsiyede toplanması açısından önemlidir. Bu hareketin aktörlerinin yaşları 25-50 arasındadır. Politik eğilim olarak sol, milliyetçi, İslamcı, liberal geçmişe sahip kimseler olup son on yılda Mısır'ın toplumsal yapısında etkinlik kurmuş kişilerdir. Öğrenci eylemlerinin yaşandığı 1970'li yıllarda ilk kez ideolojik kimlikleri ile öne çıkmışlardır. Kifaye'nin lider kadrosu öğrenci hareketlerinden etkilenerek politik yapının şekillenmesinde dolaylı da olsa rol oynamışlardır. Hareketin aktörleri 1967 ve 1973 Arap-İsrail savaşlarını yaşamış, Arap milliyetçiliğinin zirveye çıktığı dönemleri görmüş ve Mısır'da ekonomik iklime tanıklık etmişlerdir. Dış politikada antiemperyalist bir yaklaşım izlemekte ve İsrail'i bir tehdit olarak algılamaktalar. Soğuk savaş sonrası ideolojik kırılmaların yaşanması ile bu bireyler kendilerini özgürlükçü liberal bir çizgide bulmuşlardır (Bilqreez, 2007, s. 128). Kifaye hareketinin aktörlerinin medyaya karşı yoğun bir ilgi gösterdikleri görülmektedir. Katar'dan yayın yapan el Cezire televizyonunun kurucuları arasında Kifaye hareketinin aktörlerinden İman Ramazan'da bulunmaktadır. İman Ramazan yaptığı tartışma içerikli televizyon programlarında Mübarek yönetiminin özgürlükleri kısıtlamasına sert eleştiriler yapmıştır. Mısır devlet başkanlığı süresinin iki döneme geçmemek kaydıyla beş yılla sınırlı tutulması gerektiğini söylemesi tutuklanması ve hapis cezası almasına neden olmuştur. İman Ramazan ayrıca güçler ayrılığı, basın ve ifade özgürlüklerinin sağlanması partilerin serbest bir şekilde faaliyetlerinin yapabilmeleri için Mısır anayasasında düzenlemelere gidilmesi gerektiğini savunarak devlete karşı sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi gerektiğini makale ve kitaplarında belirtmiştir.

2.2.4.4. 6 Nisan Gençlik Hareketi

Mısır halkının uyanışında önemli bir yere sahip olan hareket devrim sürecinde halkın bilinçlendirilmesi konusunda güçlü bir aktivist grup olarak kendini göstermiştir. 2007 yılında kurulan internet sayfası üzerinden organize olmaya

başlayan grup, ismini 6 Nisan 2008’de başlattıkları genel grev çağrısının başarıya ulaşması sonrasında almıştır. Oluşturdukları internet grubu aracılığı ile ekonomik koşulların iyileştirilmesi, işçi ve memur maaşlarının arttırılması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, yolsuzlukla mücadelenin başlatılması ve işkencelerin sonlandırılması gibi birçok sosyo-ekonomik ve siyasal taleplerde bulunmuşlardır. Çağrılarına cevap alamayan topluluklar meydanlara inerek seslerini sosyal medyayı kullanmayan insanlara da duyurdular. Yapılan bu gösterilerde hayatını kaybeden üç eylemci için her yıl anma törenleri düzenlenmektedir (Ayhan ve Ayhan, 2011, s. 12).

Grup, üniversite gençliğinden ve entelektüel kesimden almış olduğu destekle organizasyonlarını Facebook, Twitter ve Flickr gibi sosyal medya üzerinden yapmıştı. Gittikçe daha fazla dikkat çeken internet siteleri hükümet tarafından kapatılmış, sosyal paylaşım siteleri de engellenmişti. İnternet sitesinin (<http://6april.org/>) kurucusu olan Ahmet Maher, halkı gösterilere çağırması ve kendisinin de bu eylemlere katılması sebebiyle birkaç defa tutuklanmış; ancak diğer üyeler aktivitelerine devam etmişlerdi. Yapılan baskılara rağmen grup giderek sesini daha geniş kitlelere duyururken işçi sendikalarının da dikkatini çekmeyi başarmıştır. Çalışanların yoğun olduğu Mahalla el-Kubra’da işçi hakları konusunda yapılan çağrılar sendikaların da desteği ile hükümete duyurulmuştu (SETA Yayın Raporu, 2012, 18). Ancak tüm bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. 2008’de yapılan eylemler sırasında tutuklanan Ezra Abdülfettah’ın serbest bırakılması için yapılan gösterilerin yankıları uluslararası basına da yansımıştı. Sanal olarak kurulan ve interaktif çalışan bu gençlik hareketinin siyasal talepleri Mübarek karşıtı kesimlerin de desteğini almıştı. Dolayısıyla yapılan çağrılar sadece işçilerin değil durumdan şikâyetçi tüm kesimlerin ilgi odağı oldu. 6 Nisan Hareketi, internet üzerinden kısa sürede binlerce insana ulaşmış ve yapılan mitinglerde herhangi bir siyasî yapıya ait olmadıklarını dile getirmişlerdir. Hazırladıkları çağrı metinlerinde İslâmî terminolojiye yer vermemeleri dikkat çekicidir. Siyasî bir uzantıya sahip olmaması sebebiyle yaptıkları çağrılara Nasırcı liberaller, İslâmcılar, kadın hareketleri ve akademisyenler de destek vermişti. Hareketin temeline bakıldığında asıl vurgunun demokratikleşme üzerine yapıldığı görülecektir. Çıkışta sadece işçi hakları üzerine yoğunlaşmış gibi gözükse de, sonraları Hüsnü Mübarek rejiminin sonlandırılması ve daha iyi bir Mısır için

çalışması konusunda yaptığı aktiviteler hareketin geniş tabanlı olmasına katkı sağlamıştır (Ayhan ve Ayhan, 2011, s. 13).

2.2.5.Cumhurbaşkanı'nın Seçilme Süreci

Mısır'da Hüsnü Mübarek'i deviren ayaklanmadan 18 ay sonra 16-17 Haziran tarihlerinde Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci turu gerçekleşmiştir. Müslüman Kardeşler'in kurduğu Hürriyet ve Adalet Partisi'nin adayı Muhammed Mursi oylarının %52'sini alarak Cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanmıştır. 1,5 yıldır yönetimi elinde tutan 24 generalin oluşturduğu Yüksek Askeri Konsey'in adayı ise, Mübarek Dönemi'nin son başbakanı olan Ahmet Şefik idi. Şefik ikinci turda %48 oy alarak seçimi kaybetmiştir. Mısır halkının seçime katılma oranı resmi açıklamaya göre %51,8 olarak belirlenmiştir. Gözlemciler halkın seçime katılma oranının resmi açıklamaların bile altında olabileceğini söylemektedir.

85 milyon nüfusa sahip ve 52 milyon kayıtlı seçmen bulunan Mısır'da seçimlerin ilk turuna 13 aday katılmış ve seçime katılım oranı %45 düzeyinde kalmıştır. İlk turda Muhammed Mursi 5,7 milyon, Ahmet Şefik 5,5 milyon, Nasırcı Kerame Partisinin Lideri Hamdin Sabbahi 4,8 milyon, İslamcı bağımsız aday Abdulmunim Ebu El-Futuh 4,1 milyon, Arap Birliği eski genel sekreteri Amr Musa 2,6 milyon oy almış, en çok oy alan Mursi ve Şefik ikinci tura kalmıştır. Halk, seçimin ikinci turunda Mübarek rejimine karşı gelişen ayaklanma sürecinde iktidarı gasp eden Mübarek Rejimi'nin generalleri ile yine burjuva bir cemaat olan Müslüman Kardeşler arasında tercih yapmak zorunda kalmıştır. Seçmenlerin yaklaşık yarısı sandığa gitmezken, oy kullananların çoğunluğu Muhammed Mursi'ye ehven-i şer oylarını sunmuşlardır.

Mısır'da siyasal iktidar kapışması esasen burjuvazinin en güçlü iki kesimi yani askeri bürokrasi ve Müslüman Kardeşler arasında yürümektedir. Seçimleri Müslüman Kardeşler'in az farkla kazanması bu iktidar kapışmasını nihai olarak kazandığı anlamına gelmemektedir. Seçim kazanmak veya hükümet olmakla iktidar olmanın birebir aynı şeyler olmadığı malumdur.

Seçimler öncesinde generaller dört adayı veto etmişti. Veto için hukuki gerekçeler ileri sürüldüyse de gerçekte generallerin izin verdiği adayların seçime katıldığını herkes bilmektedir. Veto edilenler arasında Müslüman Kardeşler'in Mısır

kolunun lideri Hayrat Şatır ve meclis seçimlerinde %25 oy alan Selefi Cemaatin Lideri Hazım Salih Ebu İsmail'de vardı. Müslüman Kardeşler, Hayrat Şatır'ın veto edilmesi ihtimalini düşünerek Muhammed Mursi'nin ismini tedbiren Cumhurbaşkanlığı Seçim Komisyonu'na vermişti. Şatır'ın veto edilmesi üzerine Mursi, Müslüman Kardeşler'in adayı olarak seçimlere girmiştir.

4 adayın veto edilmesi üzerine kitleler sokaklara dökülmüş, ordu ile kitleler arasında çıkan çatışmalarda 300 kişi hayatını kaybetmiş, 1000'e yakın kişi yaralanmıştır.

Yüksek Askeri Konsey Mart ayında gerçekleştirdiği anayasal düzenlemeyle kendini olağanüstü yetkilerle donatmıştır. Orduya sivilleri tutuklama yetkisi tanıyan ve meclis tarafından bir süre önce kaldırılan olağanüstü hal yasalarını geri getirmiştir. Generaller Anayasa Deklarasyonu'na ekledikleri yeni maddelerle seçilecek Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini sınırlandırmıştır. Bu yeni maddelerle orduya, yeni yazılacak anayasaya yön verme rolü biçilmektedir.

Yargıtay, meclisin seçtiği Anayasa Komisyonu'nu feshedebilmektedir. Yeni düzenlemeye göre Anayasa Komisyonu üç ay içerisinde yeni anayasa metnini tamamlayıp referanduma sunamazsa, Yüksek Askeri Konsey, Anayasa Komisyonu'nu bizzat atama yetkisini üstlenmektedir. Kısacası Mübarek Rejimi'nden kalma yargı bürokrasisi ile askeri bürokrasi, sivil-asker bürokrasisinin vesayetinde bir parlamenter burjuva rejimi şekillendirilmektedir. Sivil burjuva güçlerin iktidar alanını olabildiğince sınırlandıran bürokrasi, kendi yetki ve ayrıcalıklarını güvence altına almaktadır.

17 Haziran seçimlerinin hemen öncesinde, Anayasa Mahkemesi parlamentonun üçte birini oluşturan bağımsız adayların seçilme şeklinin anayasaya aykırı olduğu bahanesiyle bu vekillikleri düşürmüştür ve böylelikle İslamcı Partilerin ağırlıkta olduğu meclis feshedilmiştir. Aynı günlerde Yargıtay da, İslamcı burjuva partilerin ağırlıkta olduğu meclisten geçirilen Mübarek Dönemi'nin üst düzey bürokrat ve yöneticilerini kamu görevinden mahrum bırakan yasayı veto etmiştir. Böylelikle Mübarek Dönemi Başbakanı Ahmet Şefik'in seçimlere girebilmesinin önü açılmıştır. Ancak seçimlerin kesin sonuçları belli olmadan zaferini ilan eden Şefik seçimleri kazanamamıştır.

Muhammed Mursi'nin seçimi kazandığı resmen açıklanır açıklanmaz Mursi twitter hesabından Mısır'daki seçimleri demokratik bir şekilde koruyan şerefli Mısır yargısı ve askerlere selam olsun. Tüm Mısır halkını kutluyorum. Açıklamasını yapmıştır. Seçim sonuçları açıklanınca verilen ilk mesajın anlamı açıktır. Müslüman Kardeşler sivil-asker bürokrasiye biat etme söz vermiştir. Yeter ki iktidar koltuğunda kendilerine de yer ayrılsın. Öte yandan Mursi on binlerce kişinin toplandığı meydanlarda farklı bir dil kullanmaktadır. Kitlelere, cumhurbaşkanlığı yetkilerinden vazgeçmeyeceğini ilan ederek generallere meydan okumaktadır.

Müslüman Kardeşler halk ayaklanmasının başından bu yana oportünist bir politika izlemektedir. Kitle hareketinin ordu bürokrasisini alt edecek ve eski devlet aygıtını parçalayacak bir devrime ilerlemesini asla istememektedirler. Müslüman Kardeşler şimdiye değin kitleleri birkaç kez sokağa çağırmıştır. Ancak her seferinde amaç, kitlelerin gazını almak, askeri bürokrasiye gözdağı vermek ve kendisine siyaset sahnesinde alan açmakla sınırlıydı.

Mısır burjuvazisinin olduğu gibi emperyalist güçlerin de önceliği demokrasi değil, Mısır'daki kitle hareketinin yatışması, rejimdeki düzenlemelerin tepede gerçekleşmesini sağlayacak bir güçler dengesinin oluşması, mal ve sermaye hareketlerinin güvenliğini sağlayacak istikrarlı bir zemin yaratılmasıdır.

2.2.6.Devrim Süreci ve Yeni Anayasa Hazırlıkları

Mısır'da silahlı kuvvetler, her zaman siyasi belirlemelerden ekonomik belirlemelere dek uzanan geniş bir yelpazede karar verici olma rolünü üstlenebilmiş ve gün geçtikçe de bu konumunu güçlendirmiştir. Bu bağlamda uluslararası ticaret anlaşmalarının imzalanması konusunda dahi belirleyici olabilen Mısır Silahlı Kuvvetleri, ABD tarafından Mısır'a yapılan/yapılacak olan askeri yardımların yanında ekonomik yardımlar noktasında dahi söz sahibi olabilmıştır (Yılmaz, 2013, s. 72-94).

Yine Mısır'da çok güçlü bir konumda olan Anayasa Mahkemesi, 14 Haziran 2012 tarihinde 166 bağımsız milletvekilinin vekilliğinin iptal edilmesi yönünde karar vermiş ve bu kararın da özde, parlamentonun feshedilmesi gerektiği yönünde bir karar olduğuna yönelik açıklamada bulunmuştur (Örtlek, 2014, s. 9). Bu bağlamda artık Yüksek Askeri Konsey'in (YAK) parlamentonun tüm görev ve

yetkilerini üstleneceği belirtilmiş ve yeni bir anayasa oluşturulmasına yönelik de YAK tarafından bir komisyon oluşturulacağı bildirilmiştir (Örtlek, 2014, s. 3). Ancak Muhammed Mursi, Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı seçilmesi ile birlikte YAK tarafından süreç içerisinde alınmış olan tüm kararların yeniden görüşülebilmesi ya da gözden geçirilebilmesi için parlamentoyu 9 Temmuz 2012 tarihinde toplantıya çağırmıştır (Yılmaz, 2013, s. 76). YAK, parlamento tarafından yapılacak olan toplantının iptal edilmesini ve kendisi tarafından alınan tüm kararlara saygı duyulmasını talep etmişse de, söz konusu edilen tarihte parlamento Meclis Başkanı Saad El-Kattani başkanlığında toplanmıştır (Kılıç, 2014, s. 1-9).

Bu süreçte, önceki anlatımlarda yer verildiği üzere ülkenin önemli partileri arasında yer alan Vefd Partisi kurulacak olan yeni hükümette görev almayacağını belirtmiş ve Selefî En-Nur Partisi de, kabinede kendilerine yeterli sayıda temsil hakkı verilmediği gerekçesiyle aynı yönde açıklamada bulunmuştur (Örtlek, 2014, s. 9). Aynı şekilde General Hüseyin Tantavi'nin de Savunma Bakanlığı'na atanmasını hoş karşılamayan halk, tekrar sokaklarda yer almaya başlamıştır (Kılıç, 2014, s. 3).

Mursi'nin 22 Kasım 2012 tarihinde "egemenliği ve devrimi koruma" temelli olduğuna yönelik açıklamada bulunduğu kararname, yine halkın iki kutup şeklinde bölünmesine neden olmuş ve neticesinde halkın kendi arasında çatışmaya başlaması gündeme gelmiştir (Yılmaz, 2013, s. 77). İptal taleplerine karşın Mursi'nin uygulamaya koyduğu kararname, Mursi için "diktatörlük" suçlamalarında bulunulmasını beraberinde getirmiş ve neticesinde 15 Aralık 2012 tarihinde kararnamenin iptal edileceğine yönelik açıklamada bulunularak halkın sakinleştirilmesi mümkün olabilmiştir.

Mısır'da yeni anayasa hazırlıkları yapılması sürecinde, ülkenin saygın hukukçularının bir arada çalışmalarının sağlanabilmesi için "Anayasa Değişiklik Komitesi" kurulmuş ve YAK da Komite tarafından yapılacak tüm çalışmalara müdahil olacağına yönelik açıklamada bulunmuştur (Semin, 2011, s. 3).

Bununla birlikte yeni anayasanın hazırlanması sürecinde, Mısır'da yaşayan tüm kesimlerin görüşlerinin temsil edilebilmesi için 100 kişiden müteakip bir "Teklifler Komitesi" oluşturulmuş (Yılmaz, 2013, s. 77) ve Komite tarafından

gerçekleştirilen 91 oturumda, sivil toplum kuruluşlarından öğrenci federasyonlarına ve sendikalara kadar birçok kuruluşun temsil edilmesine özen gösterilmiştir. Haricinde yeni anayasa hazırlıklarında halkın da birebir görüş ve önerilerinin alınabilmesine yönelik olarak, internet ortamında ve elektronik posta gönderilmesi yoluyla yapılan “Anayasanı Yaz Kampanyası” düzenlenmiş ve kampanyaya halk büyük ilgi göstererek, 17 binden fazla öneri göndermiştir (Fendoğlu, 2013, s. 7).

Süreç içerisinde sol ve liberal partilerin Komite çalışmalarında yer almayı reddetmeleri ve özellikle de Mısır Kıpti Kilisesi temsilcisinin Komite çalışmalarını terk etmesi dolayısıyla, Komite işlevsiz kalma gibi bir riskle karşı karşıya kalmıştır (Sönmez, 2013, s. 11). Bununla birlikte yeni anayasa hazırlanması çalışmalarında en büyük tartışmalardan biri de, Hürriyet ve Adalet Partisi tarafından Anayasa'nın 2. maddesi kapsamında “İslam ilkeleri anayasanın temel ilkeleridir” hükmünün yer almasına yönelik teklifi olmuştur ve bu teklife Selefiler de karşı çıkmışlardır (Fendoğlu, 2013, s. 15).

Bu tartışmalı sürecin sonunda hazırlanmış olan Anayasa taslağı 15 ve 22 Aralık tarihlerinde iki aşamalı olarak referanduma sunulmuştur. Katılım oranının %32,9 ile oldukça düşük olduğu referandum sonucunda %63,8 oranındaki evet oyu ile kabul edilen yeni anayasa, Cumhurbaşkanı Mursi'nin onayıyla yürürlüğe girmiştir (Semin, 2011, s. 60).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAP BAHARI SONRASI MISIR'IN DEĞİŞİM SÜRECİ

3.1.ARAP BAHARI SONRASI MISIR'IN DURUMU

Cemal Abdül Nasır döneminde pragmatik politikalar izleyen Mısır, bu doğrultuda ABD ve diğer batılı ülkelerle ilişkilerini kesmiş ve daha çok SSCB'ye yakın bir politika izlemiştir. Bu bağlamda Nasır döneminde Mısır'ın askeri gücü de daha çok SSCB'ye bağlı hale gelmiştir. 1970 yılı itibariyle Nasır'ın ölümü ile birlikte yönetimi devralan Enver Sedat ise, batıya yakınlaşma politikaları ile dikkat çekmeye başlamıştır. Ancak bu doğrultuda İsrail ile de yakınlaşan Sedat, bu durumun bedelini hayatı ile ödemek durumunda kalmıştır.

Hüsni Mübarek de dönemi itibariyle İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaya yönelik Mısır politikalarının devam ettirilmesi adına hareket etmiştir. Arap Baharı sonrası yaşanan gelişmeler doğrultusunda da Mübarek dönemi sona ermiş ve Mursi Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bununla birlikte Mursi'nin Mısır'da yönetimi devralması, İsrail ile yakın ilişkiler içerisinde bulunulması hariç, Mısır dış politikasında köklü değişimleri beraberinde getirmemiştir (Küçükkeleş, 2013, s. 9-12).

Mursi dönemi Cemal Abdül Nasır dönemine göre farklılık göstermesine karşın, ABD'nin Mısır'ın hava kuvvetleri için talep ettiği uçakları sağlamaya yönelik olumsuz yaklaşımları dolayısıyla Mısır, yine daha çok Rusya'ya yakın bir görüntü içerisinde olmuştur. Bu çerçevede Mısır hava kuvvetlerinde ABD yapımı uçaklar bulunmakla birlikte, Rus yapımı uçaklar da önemli bir bölümü oluşturmaktadır (Demir, 2012, s. 138-158).

ABD'den uçak satın alımına yönelik yaşanan belirsizlik ortamı, Mısır'ın genel olarak da Rusya'ya yakınlaşmasını beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda kısa süreli Mursi döneminde Mısır, daha çok Türkiye ve Rusya ile ticari ilişkiler içerisinde bulunmaya özen göstermiş ve bu temelde de zorunlu olarak sıcak siyasi ilişkiler içerisinde bulunma gayreti içerisinde olmuştur (Kılıç, 2014, s. 6).

Devlet Başkanı Muhammed Mursi, daha bağımsız bir dış politika izlenebilmesi için, Mısır'ın dış ilişkilerinde özgür iradesinin yansıtılmasının önemli

olduğunu sıklıkla ifade etmiştir. Bu bağlamda İran’da yapılan Zirve’de Mursi, ABD’yi ve batılı ülkeleri dışlayan ve İslam İşbirliği Teşkilatı bünyesinde tesis edilecek olan Suriye Temas Grubu’nun kurulmasını önermiştir (Altunışık, 2013, s. 71-78).

Diğer ülkelerle de sıcak ilişkiler içerisinde bulunulmasının önemli olduğunu belirten Mursi, bu kapsamda Çin, İran ve Brezilya’yı da ziyaret etmiştir. İslam ülkeleri ile de, İslam âlemindeki işbirliğini yansıtan ilişkilerin şekillendirilmesi ve geliştirilmesi için Mısır’ın her zaman katkı sağlamaya hazır olduğunu ifade etmiştir (Örtlek, 2014, s. 17).

Mursi, Mısır’ın İslam devletleri ile diğer devletler arasında karşılıklı bir anlayış geliştirilmesine yönelik Medeniyetler Arası Diyalog girişimlerini de desteklemiştir. Aynı anlayışla Mısır’ın Arap ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasındaki işbirliğinin ve koordinasyonunun merkezi olmasını talep eden Mursi, Körfez ülkeleri ile Mısır arasında dengeli ilişkiler kurulmasını ve Orta Doğu’nun nükleer silahlardan arındırılması gerektiğini vurgulamıştır (Küçükkeleş, 2013, s. 11). Bununla birlikte Mursi, özellikle de bölgede demokratikleşmenin ve istikrarın geliştirilebilmesi için ABD ile iyi ilişkiler içerisinde bulunulması adına çaba gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bölgedeki demokratikleşme çabalarının desteklenmesi yönünde taleplerini dile getiren Mursi, aynı zamanda Mısır’ın ihtiyaç duyduğu mali yardımlar noktasında da ABD ile ilişkilerin düzeltilmesi gerektiğini düşünmüştür (Örtlek, 2014, s. 5).

Devletlerarası ilişkilerde karşılıklı saygı ve eşitlik temelinde hareket edilmesi gerektiği esasını benimsemiş olan Mursi yönetimi, modern bir devletin inşa edilebilmesi için de hukukun üstünlüğünün sağlanmasını ve insan haklarına saygının temel alınmasını önemsemiştir. Ulusal güvenliğin sağlanmasını sadece Orta Doğu ile sınırlandırmayan Mursi, hem genel olarak Arap dünyası ve İslam âlemi ile hem de Afrika ülkeleri ve diğer ülkelerle iyi ilişkiler içerisinde bulunulması gerektiğini ifade etmiştir (Altunışık, 2013, s. 74).

İsrail-Filistin sorununun çözümlenebilmesi için de tarafların müzakere yaparak çözüm bulmaları gerektiğini belirten Mursi, el-Fetih ve Hamas arasında da arabuluculuk rolünü üstlenebileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda Filistin’in,

başkenti Doğu Kudüs olan bağımsız bir devlet olmasını arzu ettiğini söylemiş ve Suriye'deki duruma dışarıdan bir askeri müdahalede bulunulmasına karşı olmakla birlikte, bu ülkedeki insanlık dramının da bir an önce bitirilmesi yönünde uluslar arası tedbirler alınması gerekliliği üzerinde durmuştur (Küçükkeleş, 2013, s. 11).

Mursi, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün desteği ile başkanlığı devralmıştır. Ancak ABD, Müslüman Kardeşler Örgütü'nden memnuniyet duymamıştır. Mursi, 2013 yaz aylarında başlamış olan "Karşı – Arap Baharı" gösterileri kapsamında iktidardan düşmüş ve hapse atılmıştır ki, bu durumun temelinde ABD'nin Müslüman Kardeşler Örgütü'ne ve Mursi'ye yönelik yaklaşımlarının yer aldığı düşünülmektedir. Askeri gücü elinde bulundurmanın verdiği avantajla yönetimi ele geçiren Sisi ise öncelikli olarak, başkanlığı için zemin hazırlayacak olan meşruiyeti sağlama çalışmalarında bulunmaya başlamıştır (Yalçınkaya, 2014).

3.1.1.Arap Baharı Sonrası Mısır'ın Dış Politikasını Şekillendiren Unsurlar

Arap Baharı'nın Orta Doğu'da dengelerin değişmesine neden olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda ortaya çıkan tablo, Rusya'nın SSCB sonrasında bölgede hâkim olma isteğine yönelik bir zemin hazırlamış ya da yeni fırsatlar ortaya çıkarmış gibi görünmektedir. Rusya, Esad rejiminin en büyük koruyucusu haline gelmiş ve Suriye'nin durumunun ne olacağı belirsizken Şam yönetimi ile Akdeniz'de ortak enerji anlaşması imzalamıştır (Yalçınkaya, 2014).

Bu süreçte Rusya, Mısır'ı da aynı yönde değerlendirilebilecek bir fırsat alanı olarak görmektedir. Zira Mısır'da söz konusu olan acil yakıt ihtiyacı, Sisi'nin iktidara gelmesi ile birlikte Suudi Arabistan ve diğer bazı Körfez ülkeleri tarafından karşılanmış olsa da, bu durum uzun vadeli bir çözüm olarak görülmemektedir (Özkan, 2014: 1-3). Tüm bunların yanında Mısır'da Arap Baharı kapsamında olaylar yaşanmaktayken, batılı ülkeler neredeyse bu duruma tepkisiz kalmayı tercih etmişlerdir. Bununla birlikte Mısır'da yaşananlara yönelik birkaç batılı ülke başkentinde küçük çaplı gösteriler düzenlemişse de, hiçbiri ses getiren gösteriler olmamıştır (Yalçınkaya, 2014). Bu durum da yine kaçınılmaz olarak Sisi'yi Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmaya yöneltmiş ve Sisi ilk dış ziyaretini Moskova'ya gerçekleştirmiştir. Putin bu ziyaret sürecinde, gelecekte yapılacak olan başkanlık seçimlerinde Sisi'nin aday olmasının Rusya tarafından istendiğini dile getirmiştir. Bu

durum Sisi'nin darbenin meşruluğu konusunda Körfez ülkeleri dışında elde ettiği en büyük dış destek olarak nitelendirilmektedir. Mısır bu süreçte, yeni yönetiminin meşruluğunun desteklenmesi yönünde bir arayış içerisinde. Neticesinde Rusya ile yakın ilişkiler içerisinde bulunması durumunda, direkt olarak Rusya'nın nüfuzundan da yararlanması ve meşruluğunun birçok ülke yönetimi tarafından desteklenmesi mümkün olabilecektir. Rusya da Mısır'ın bu yöndeki yaklaşımlarına sıcak yaklaşarak bunu değerlendirmeye çalışmıştır (Özkan, 2014, s. 2).

Abdul Fettah el-Sisi, Moskova ziyaretinde başka birçok anlaşma yapmış olmakla birlikte, Mısır'ın Rusya'dan silah alımına yönelik olarak 2 milyar dolarlık bir anlaşma yapmıştır ki, bu anlaşma Mısır ve Rusya arasında yapılan en önemli anlaşmalardan biri olarak değerlendirilmektedir (Özkan, 2014, s. 3).

Rusya ile Mısır arasında dönem itibariyle söz konusu olan bu yöndeki ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde olduğu kadar olmasa da, küresel dengeler açısından önemli addedilmektedir. Zira Rusya ile Mısır arasında yapılacak olan anlaşmalar, mutlaka ki öncelikli olarak bu iki ülkenin çıkarlarının gözetilmesini içermekle birlikte, özellikle de silah alımına yönelik anlaşmalar olması bakımından, sadece bu iki ülkeyi etkilemekle kalmış olmayacaktır. Rusya Soğuk Savaş döneminde söz konusu olan iki kutuplu dünya düzeninin yeniden tesis edilebilmesi için bu durumu bir fırsat olarak görmektedir. Ancak ABD'nin sürece ne yönde müdahil olacağı belirsiz olduğundan, Rusya ile Mısır arasındaki yaklaşmanın ne denli uzun ömürlü olabileceği de aynı derecede belirsizlik taşımaktadır (Yalçınkaya, 2014).

Geleceğe yönelik çok yönlü öngörülerde bulunulamamakla birlikte; bugün için görünen çerçevesinde, Mısır ve Rusya arasında karşılıklı olarak gerçekleştirilen ziyaretler ve imzalanan anlaşmalar temelinde ve hâlihazırda yaşanmaya devam eden Suriye ve Irak sorunları ile birlikte Orta Doğu'da yeni bir dönemin başladığını söylemek mümkündür. Bu gelişmeler, Arap Baharı'nın ne denli beklentileri karşılamaya yönelik sonuçları beraberinde getireceğini de açık ve net bir şekilde ortaya koymuş olacaktır. Zira Arap Baharı'nın Orta Doğu için gerçekten bahar mı, yoksa yeni bir kışın başlangıcı mı olacağını yaşananlar gösterecektir (Yalçınkaya, 2014).

3.1.2.Arap Baharı Sonrası Mısır'ın Orta Doğu'ya Yönelik Dış Politikaları

3.1.2.1.Siyasi İlişkiler

Orta Doğu'da Aralık 2011'den bugüne dek devam eden siyasi tablo doğrultusunda, uluslararası hâkim güçlerin bölgeye yönelik dış politikaları değişime uğramış ve bu durum zorunlu olarak bölge ülkelerinin de farklı iç ve dış politikalar benimsemesini gerekli kılmıştır. Tarihin her döneminde Arap dünyasının merkezi olarak görülen Mısır'da da, Mübarek yönetiminin yıkılması ve ayaklanmaların neredeyse bütün bölge ülkelerinde görülmeye başlaması ile birlikte, bölgesel rekabet de kendisini hissettirmeye başlamıştır (Oktav, 2013, s. 70).

Özellikle Türkiye ile İran'ın bölgeye yönelik politikalarının çakışması, iki ülke arasında söz konusu olan bölgesel rekabet anlayışının belirginleşmesine neden olmuştur. İran ve Türkiye arasında kendisini hissettirmeye başlayan bölgesel rekabet anlayışı; Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri bağlamında Körfez ülkeleri içerisinde de bir liderlik mücadelesine sahne olmaya başlamıştır. Neticesinde Körfez İşbirliği Konseyi bünyesinde yapılan toplantılarda Suudi Arabistan ile Birleşik Arap Emirlikleri, Katar tarafından Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü'ne verilen desteğin karşısında yer aldıklarını açıklamışlardır (Özdağ, 2013: 1-5). Zira Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Mısır'da başarı elde etmesi, diğer Körfez ülkelerindeki birtakım örgütlerin de farklı beklentiler içerisine girmesine neden olacaktır yönünde bir endişe hâkim olmaya başlamıştır. Bu nedenle de Müslüman Kardeşler Örgütü destekli olarak başkanlığı devralan Mursi yönetiminin İran ve Katar ile iyi ilişkiler içerisinde bulunması Körfez ülkelerini, İsrail'i, ABD'yi ve diğer batı ülkelerini her zaman rahatsız etmiştir (Özdağ, 2013, s. 5).

Bu gelişmelerin yaşandığı 3 Temmuz 2013 tarihinde Mursi askeri darbe ile görevden alınmış ve yerine Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur geçici Cumhurbaşkanı olarak atanmıştır (Örmeci, 2014, s. 12). Mansur, geçiş dönemi içerisinde Mısır'da başkanlık seçimlerinin yapılabilmesi için 33 maddelik bir yol haritası yayımlamış, ancak Mansur'un bu yöndeki girişimleri Müslüman Kardeşler Örgütü tarafından kabul edilmemiştir (Özdağ, 2013, s. 4).

Mursi'nin askeri darbe ile görevden alınması, Mısır'ın dış ilişkilerinde aşağıda verilen gelişmelerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir;

-Türkiye, Mursi'ye yönelik askeri darbe neticesinde yönetimi devralan yeni yönetime karşı tepkili bir duruş sergilemiştir. Bu durum, Türkiye'nin özellikle Suudi Arabistan'la ve diğer Körfez ülkeleri ile Mısır bağlamında bir rekabet yaşamaya başlamasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler, Türkiye'nin bölgesel çıkarları açısından bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve Mısır ile ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır (Örmeci, 2014, s. 12).

-Mursi'nin askeri bir darbe ile görevden alınması, Mursi yönetimini destekleyen Katar için de bir hezimet olarak nitelendirilmiştir. Zira bu durum Katar'ın bölgedeki etkisinin azalmasına neden olmuştur (Özdağ, 2013: 4). Katar'ın bölgedeki nüfuzunun azalması, bugün için bölgede Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır'ın içerisinde yer alacağı bölgesel bir ittifak kurulacağı anlayışını beraberinde getirmiş ve Mısır'ın iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde söz konusu olan Katar etkisinin yerini, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri etkisi almaya başlamıştır. Buna karşılık Katar yeni yönetime yaptığı ekonomik yardımlarla Mısır'da söz sahibi olma isteğini devam ettirmeye çalışmıştır (Kılıç, 2014, s. 5).

-Müslüman Kardeşler Örgütü'nün, Mısır'ın yönetimini yürütecek olan kişinin tespit edilmesinde bu denli önemli bir role sahip olması, ABD ve İsrail ile birlikte Rusya'yı da rahatsız etmiştir. Neticesinde de söz konusu olan bu ülkelerin rahatsızlığı nedeniyle Mursi'ye yönelik askeri darbe kolaylıkla gerçekleşmiş ve Uluslararası toplumun ciddi bir tepkisi olmamıştır (Duran ve Özdemir, 2012, s. 181-198).

-Özel anlamda Mısır'da ve genel anlamda Orta Doğu'da Arap baharı kapsamında yaşanan bu gelişmeler, İran'ın Şii Hilali Projesi'ne Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan, Katar ve Ürdün kapsamında söz konusu edilen Sünni Hilali Projesi'nin rotası da değişim göstermiştir (Örmeci, 2014, s. 12). Bu durum, İran'ın bölgedeki yayılmacı politikalarının etkisini artıran bir etmen olarak değerlendirilmektedir. Zira İran, Türkiye'nin Mursi'nin askeri darbe ile görevden alınması neticesinde göreve gelen yeni yönetimi tanımadığını açıklamasını kendi adına artı olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde Suudi Arabistan'ın, Birleşik Arap Emirlikleri'nin ve

Katar'ın yeni yönetimi ilk tanıyan ülkeler olması ve Mısır'a toplamda 12 milyar dolarlık yardımda bulunmaları, Türkiye ile bu ülkeler arasında Mısır bağlamında karşı karşıya gelme ihtimalini beraberinde getirmiştir (Duran ve Özdemir, 2012, s. 187).

-Mısır'da Mursi'ye karşı söz konusu edilen askeri darbenin, Orta Doğu'da bugüne dek görülen ılımlı İslam anlayışının yerini Arap milliyetçiliğine bırakmaya başlayacağı da alternatif düşünceler arasında yer almaktadır. Zira Mısır'ın siyasi tarihi incelendiğinde görülmektedir ki; askeri darbelerin ardından her zaman bölgesel bir Pan-Arabizm ideolojisi yükselmeye başlamıştır (Özdağ, 2013, s. 4). Bu belirlemeler neticesinde Mısır'da Mursi sonrası iç ve dış dinamikler, yine karmaşa ile karşı karşıya kalmıştır. Örneğin; Mursi'nin yönetimden alınmasının ardından söz konusu olan gösteriler güvenlik güçleri tarafından uzun süre kontrol altına alınamamış ve süreç darbe yanlısı gruplarla Müslüman Kardeşler Örgütü destekçilerinin çatışmalarına sahne olmuştur. İç çatışmaların tekrar alevlenmeye başlaması ihtimali ile karşı karşıya olan Mısır, demokrasiye geçiş sürecinin devam ettiği bu dönemde, seçilmiş bir yönetime darbe yapılması ile ekonomik ve siyasi açıdan büyük kayıplar yaşamıştır. Belirtildiği üzere Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Katar'ın Mısır'a yaptıkları toplamda 12 milyar dolarlık yardım, Mısır'ı ancak 3-4 ay idare edebilmiştir (Örmeci, 2014, s. 13). Bugün içinse Mısır, ülkede Mübarek döneminden kalan sadece birkaç zengin insana sahiptir. Bunun dışında halk ayaklanmaları dolayısıyla büyük ekonomik kayıplar yaşadığından, tekrar ekonomik kalkınma içerisine girmek zorunda olabileceği yönünde değerlendirmelerde bulunmaktadır (Duran ve Özdemir, 2012, s. 188). Bu gelişmeler doğrultusunda 21. yüzyıl bağlamında değerlendirildiğinde Mısır; seçimle gelen devlet başkanı askeri darbe ile devrilen ve bunun neticesinde de ciddi siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunları ile karşı karşıya olan bir ülke görünümündedir. Tekrar gösterilerin düzenlenmeye devam etmesi söz konusu olduğunda da, artık Mısır güvenlik güçlerinin ve yönetiminin bu durumun karşısında yer alamayacağı düşünülmektedir. Zira Mısır'da büyük bir güce sahip olan Müslüman Kardeşler Örgütü, durumu çok da fazla kabullenmediğini sıklıkla ifade etmektedir (Örtlek, 2014, s. 4).

Sonuç olarak da Mısır, her ne kadar sivil bir yönetim anlayışını tesis etmeye yönelik bir yaklaşım sergilese de, belirtildiği üzere özellikle Mursi için söz konusu

edilen askeri darbe dolayısıyla hem Mısır halkı hem de Arap dünyası nezdinde olumsuz bir görüntüye ve imaja sahip olmaya başlamıştır. Darbeye destek veren bazı kesimler dahi gelinen noktanın Mursi döneminden daha tehlikeli olduğunu ifade etmekte ve bu durum, birtakım olumsuzluklara sahip olsa da, Mursi'ye gerekli desteğin gösterilmemesinin pişmanlığını yaşamalarına sebep olmaktadır (Ulutaş, 2014, s. 12).

3.1.2.2. Ekonomi Politikaları

Arap Baharı kapsamında Orta Doğu'da söz konusu olan halk ayaklanmalarının genel olarak temelinde yer aldığı üzere, Mısır'da Mübarek yönetiminin de devrilmesinin temelinde ekonomik yapının günden güne daha kötüye gitmesi yer almaktadır. Bu süreçte, Mısır'ın ekonomik gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan turizm sektörü zarar görmüş ve 25 Ocak 2011 tarihinden itibaren söz konusu olan olaylar nedeniyle ülke turizm sektöründen hiçbir gelir elde edememiştir (Akbaş, 2012, s. 60). Belirtildiği üzere zaten Mübarek döneminden itibaren kötüleşmeye başlayan Mısır ekonomisi, yaşananlar doğrultusunda da ekonomik ve siyasi yapının daha da istikrarsız bir hal almasına neden olmuştur. Hüsnü Mübarek döneminden kendisine bir anlamda enkaz kalmış olan Mursi, durumu Cumhurbaşkanlığı döneminde çözümleyememiş ve olumsuz gidişatın önüne geçememiştir. Bu durumun düzeltilebilmesi için Mursi tarafından yapılan girişimler başarısız olmuş, gerek IMF gerekse de Katar dışındaki Körfez ülkeleri kendisine gerekli desteği sağlamaktan kaçınmışlardır (Erkmen, 2013, s. 71-77).

Arap Baharı öncesinde Mısır ekonomisinde turizm gelirleri, milli gelirin %12'si olarak ifade edilmektedir ve kayıt dışı ekonomi hariç, sektörde çalışan kişi sayısı 2 milyon 800 bin kişi olarak belirlenmiştir (Akbaş, 2013, s. 87-131). Turizm gelirleri ile desteklenen Mısır ekonomisinin 2011 yılında halk ayaklanmaları ile birlikte dolar rezervi 13 milyar dolar seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde Libya ve Katar'ın yardımları ile dolar rezervi 16 milyar dolara yükselmiş olsa da, özellikle büyüyen cari açık ve enflasyon rakamları ile Mısır ekonomisi daha da kötüleşmeye başlamıştır (Asal, 2014, s. 1-10). Ülkedeki enflasyon rakamları, Aralık 2012 tarihinde bir dönem kontrol altına alınarak %5'e düşürülmüşse de, 2013 yılı sonu itibarıyla bu rakam tekrar %8'e yükselmiştir. Yükselen enflasyon rakamları

doğrultusunda Mısır'da, Arap Baharı'nın yaşandığı diğer ülkeler kadar olmasa da, halk gıda ihtiyacını karşılamakta sıkıntılar yaşamıştır (Akby, 2013, s. 89).

2009 yılı itibariyle halkın %21'inin yoksulluk sınırının altında olduğu açıklanmışken, Mursi döneminde bu rakamın %25'in üzerine çıkması üzerine halk, Mursi'ye tepki göstermeye başlamıştır. Bugün de 83 milyon nüfusa sahip olduğu açıklanan Mısır'da, her dört kişiden birinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirtilmektedir (Asal, 2014, s. 4).

Mısır'da darbe sonrasında da devam eden bu durum, mutlaka ki diğer ülkelerle ekonomik ve ticari anlaşmalar içerisinde yer almasını engellemektedir. Bununla birlikte Mısır, önceki anlatımlarda da yer verildiği üzere Rusya'dan silah alımına yönelik büyük rakamlara endeksli silah alımları gerçekleştirmektedir ve bu durum, halkın yoksulluğunu çok daha fazla artırmaktadır (Erkmen, 2013, s. 73). Tüm bu yaşananlardan kaçınılmaz olarak olumsuz etkilenen Mısır borsası da, 2013 yılı Haziran ayı itibariyle %14,2 oranında değer kaybetmiş ve yaşanmaya devam eden elektrik ve su kesintileri doğrultusunda ülkenin sanayi üretimleri de ciddi zararlara maruz kalmıştır. 2011 yılından itibaren yaşananlar doğrultusunda sermaye sahiplerinin büyük meblağlar içeren malvarlıklarını yurtdışına çıkarmaları da, ülkede nakit sıkıntısı yaşanmasını beraberinde getirmiştir (Akby, 2013, s. 90).

Bununla birlikte darbe sürecinde akaryakıt sıkıntısı yaşanmaktayken, darbenin hemen ardından bu sıkıntı bıçakla kesilmiş gibi sona ermiştir. Mursi döneminde Mısır'da artık rutin olarak görülen uzun petrol kuyrukları da darbe ile birlikte son bulmuş ve akaryakıt arzındaki problem de bir anda geçici bir süre de olsa çözümlenmiştir. Neticesinde bu gelişme de, yine Mısır için enteresan olarak nitelendirilen durumlar arasında değerlendirilmektedir (Ulutaş, 2014, s. 12).

3.1.2.3.Enerji Politikaları

Mısır'da Arap Baharı öncesinde ve sürecinde enerji politikaları bağlamında söz konusu edilen uygulamalar, bugün gelinen noktaya zemin hazırlayan hususlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda Arap Baharı'na zemin hazırlayan enerji politikalarının uygulamaya konulmasından önce doğalgaz ihraç eden bir ülke konumunda olan Mısır, bugün için doğalgaz ithal eden bir ülke konumuna düşmüştür. Bununla birlikte bugün için Mısır, üstün rafineri kapasitesine sahip

olmasına ve işlenmiş petrol ürünleri ihraç edebilecek nitelikte bulunmasına karşın, ancak işlenmemiş petrol ürünlerini ihraç etmekle yetinmek durumunda kalmıştır (Yesevi, 2013, s. 26-31).

Mısır'ın bugün için içerisinde yer aldığı bu durum, sadece günümüz açısından değil, uzun vadede de Mısır ekonomisine olumsuz etkilerde bulunacaktır. Bu doğrultuda Mısır'ın maruz kaldığı enerji sorununun çözümlenebilmesi için, doğalgaz ve petrol sahalarının yeniden işletilmeye başlanması ve nükleer enerji ve yenilenebilir enerji üretiminin de tekrar başlatılması gerekmektedir. Bu yönde hareket edilebilmesi için Mısır ekonomisi bugün için yetersizlikler içermektedir. Bu nedenle de bu kapsamdaki projelerin hayata geçirilebilmesi adına dış yatırımlara ihtiyaç duyulmakta ya da Mısır ekonomisinin dış kredilerle desteklenmesi gerekmektedir (Pala, 2013, s. 47-51).

Enerji politikaları, bir ülke ekonomisinin gidişatının iyileştirilebilmesinden güvenlik politikalarının ve dış politika bağlamındaki temel prensiplerin belirlenmesine ve yatırımların gerçekleştirilebilmesine dek uzanan geniş bir yelpazede önem arz etmektedir. Neticesinde bilinmektedir ki; enerji sektörü, siyasetten arındırılmayacak denli siyaset ile iç içedir ve uluslararası ilişkilerde temel belirleyici rol dahi üstlenebilmektedir. Bu nedendir ki tarihsel süreç içerisinde ülkelerin duydukları enerji ihtiyacı savaş sebebi olmuştur. Orta Doğu'da bu doğrultuda tarihsel süreç içerisinde neredeyse her dönemde tüm dünyanın temel enerji kaynağı olarak görülmüş ve bu yönde gelişen olaylara şahitlik etmiştir (Yesevi, 2013, s. 27).

Orta Doğu, dünyanın bir numaralı enerji rezervlerine sahip toprakları bünyesinde barındırmaktadır. Ancak bu durum Orta Doğu'ya, her zaman istikrarsızlığın da merkezi olması yönünde gelişmelerle dönmüştür. Bu nedenle 1970'li yıllar itibariyle Orta Doğu ülkeleri, dönemin Irak lideri Saddam Hüseyin ve Libya lideri Muammer Kaddafi önderliğinde, petrol ve doğalgaz zenginliklerini kontrol altında tutabilmek amacıyla kamulaştırma yoluna gitmişlerdir (Pala, 2013, s. 50).

Enerji kaynaklarının devlet tarafından kamulaştırılması, mevcut iktidarların ekonomik açıdan güçlenmesini sağladığından, bu iktidarlar siyasi açıdan da güç elde

edebilmiş ve uzun dönemler ülkelerinde yönetimi ellerinde bulundurarak otoriter politikalarını devam ettirmişlerdir. Neticesinde Arap Baharı öncesinde ve sürecinde söz konusu olan nedenlerden biri de, halkın artık liderlerin bu yöndeki zenginliklerine olumsuz bakmaya başlaması olmuştur (Ubeyd, 2012, s. 14).

2012 yılı Ocak ayı itibariyle Mısır için açıklanmış doğalgaz rezervi, 2,1 trilyon metreküptür. Tüm AB ülkelerinin toplam doğalgaz rezervi ise, yine aynı dönem itibariyle 2 trilyon metreküp olarak açıklanmıştır. Dünya geneli anlamında düşünüldüğünde ise Mısır, söz konusu edilen bu rakam doğrultusunda dünya sıralamasında 17. sırada bulunmaktadır. Afrika Kıtası kapsamında da Mısır, Nijerya ve Cezayir'in ardından doğalgaz rezervleri açısından 3. sırada yer almaktadır. Bu rakam, Mısır'ın tarihin her döneminde enerji zengini bir ülke olarak nitelendirilmesini sağlamıştır (Yesevi, 2013, s. 27).

Orta Doğu geneli içinde değerlendirildiğinde Mısır'ın sahip olduğu doğalgaz rezervi alt sıralarda yer almakla birlikte, dünya geneli adına hiç de azımsanmayacak bir rakamı ifade etmektedir. Zira belirtilen dönem itibariyle İran'ın doğalgaz rezervi 33 trilyon metreküp, Katar'ın 25 trilyon metreküp, Suudi Arabistan'ın 8 trilyon metreküp, Birleşik Arap Emirlikleri'nin 6 trilyon metreküp ve Irak'ın da 3,1 Trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip olduğu açıklanmıştır (Pala, 2013, s. 50).

Arap Baharı öncesinde, sadece 2010 yılı itibariyle Mısır 61,3 milyar metreküp doğalgaz üretmiş ve bu rakamın 46,16 milyar metreküpünü iç tüketim için kullanıp, kalan 15,1 milyar metreküpünü ihraç etmiştir. Bu ihracat rakamı itibariyle Mısır, dönem çerçevesinde dünya doğalgaz üretimi sıralamasında 16. olmuştur (Özer, 2013, s. 334-337). Dolayısıyla da dönem itibariyle Mısır'ın doğalgaz ithal etmesi gerekmemiştir. Arap Baharı öncesi dönemde de Mısır, dünya geneli doğalgaz ihracatında 19. sırada yer almaktadır ve bu dönemde ürettiği doğalgazın büyük bölümünü kendi ülkesinde kullanan Mısır, doğalgaz üretiminde daha çok iç tüketimi hedeflemiştir (Yesevi, 2013, s. 27).

Petrol rezervleri açısından da Mısır, 2013 rakamları doğrultusunda 4,45 trilyon varil petrol rezervine sahip olduğunu açıklamıştır ve bu rakam ile de Mısır, dünya sıralamasında 28. sırada yer almaktadır. Arap Baharı sürecinin başlamasından önce de Mısır'da, 2011 yılı itibariyle günlük 750.000 varil kapasiteli 9 adet petrol

rafinerisi bulunmaktaydı. Neticesinde bu rakamlar doğrultusunda görülmektedir ki; aslında Mısır, bugün için enerji sıkıntısı yaşamaması gereken bir ülkedir (Yesevi, 2013, s. 8).

Devrim süreci öncesinde Mısır, ülke içerisinde enerji stratejisi bağlamında petrol tüketimini azaltmayı ve doğalgaz üretimini artırmayı hedeflediğini açıklamıştır. Bu bağlamda Arap Baharı öncesi dönemde Mısır, enerji ihtiyacının %47'sini petrolden, % 48'ini de doğalgazdan karşıladığını belirtmiştir.

Termik santrallerde petrol yerine doğalgaz kullanılmaya başlanması ile birlikte belirli bir oranda petrol tüketimi azaltılıp doğalgaz tüketimi iki kat artırılrsa da, istenilen noktaya erişilememiştir. Zira bu dönemden sonra Mısır'da petrol tüketimi, genel olarak nüfusun özel olarak da ticari ve özel araç sayısının artması ile birlikte öngörülenin aksine %30 artış göstermeye başlamıştır. Elektrik tüketiminin de, o döneme dek söz konusu rakamların yaklaşık %7 üzerine çıkması ile birlikte de, konu ile ilgili sorunlar yaşanmaya başlanmıştır (Pala, 2013, s. 53).

Mısır'da bugün için yaşanan enerji sorununun da bu kapsamda, son dönemde söz konusu olan yerel üretim rakamlarının düşmesi ve bu doğrultuda artan enerji ihtiyacının karşılanamamasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bu yönüyle Mısır'da 2008 itibariyle söz konusu olmaya başlayan enerji sorunu, bu dönemde tüketim rakamlarının üretim rakamlarının altında kalması ile birlikte gündeme gelmiştir. Ham petrol ve işlenmiş petrol ürünleri ithal edilmesi de, bu dönem itibariyle başlamıştır (Ubeyd, 2012, s. 14). Bununla birlikte Mısır hükümeti, “kaynak milliyetçiliği” olarak nitelendirilen ve enerji şirketlerinin tamamıyla devletin elinde olmasını ifade eden bu durum dolayısıyla, enerji kontrolünü elinde bulundurmaktadır. Dünya geneli ile mukayese edildiğinde yine de nispeten liberal bir yapı arz eden Mısır enerji sektörü, genel olarak Mısır Genel Petrol Şirketi temelinde bir devlet kurumu tarafından koordine edilmektedir. Mısır Genel Petrol Şirketi; enerji üretimi çerçevesinde lisanslama, üretim ve ürün işleme faaliyetlerini tek elden yürütmekte ve özel sektör desteği içermemektedir (Yesevi, 2013, s. 29).

2008 yılında Mısır doğalgaz boru hattı İsrail'e dek uzatılmıştır. Ancak bu hat 2011 ve 2012 yıllarında birçok kez saldırıya uğramış ve bu nedenle de doğalgaz akışı kesintiye uğramıştır (Özer, 2013, s. 27). Bu durum, doğalgaz ihtiyacının %40'ını

Mısır'dan karşılayan İsrail ile %80'ini karşılayan Ürdün gibi bölge ülkelerinin enerji ihtiyacının karşılanmasını tehdit etmiş ve hatta 2010 yılından sonra Ürdün'e gönderilen doğalgaz miktarı %60 oranında düşürülmüştür. 2012 yılında da Mısır hükümeti, satın aldığı doğalgazın ödemesini yapmadığı gerekçesi ile İsrail'e yapılan doğalgaz arzını tamamıyla kesmiştir (Pala, 2013, s. 50).

Mısır, Afrika'daki en büyük rafineri kapasitesine sahiptir, ancak bu niteliğini bugün için kullanamamaktadır. Mursi yönetimi, ülkedeki petrol arzını artırmak için birtakım tedbirler almış ve bu doğrultuda Libya, Mısır ve Irak arasında görüşmeler yapılmıştır (Yalçinkaya, 2014). Bu bağlamda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile de Moskova'da bir araya gelen Mursi, yaptığı görüşmelerde Putin'den 2011-2012 yılları arasını kapsayan dönemde iki devlet arasındaki ticaretin, tarım ürünleri başta olmak üzere, %70 oranında artırılacağı yönünde söz almıştır (Özer, 2013, s. 40). Bu arada Rus Lukoil Şirketi, Mısır'da petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerini yürütmeye devam etmiş ve Gazprom da aynı sektörde projeler gerçekleştirmek üzere Mısır hükümeti ile anlaşmalar imzalamıştır (Yalçinkaya, 2014). Bununla birlikte süreç içerisinde Mısır ile Rusya arasında doğalgaz, petrol ve nükleer enerji konularında işbirliğine gidileceği yönünde açıklamalar yapılmış ve barışçıl nükleer enerjiden elektrik üretilmesi ile deniz suyunun tuzdan arındırılması alanında koordinasyon içerisinde olunacağı belirtilmiştir. Böylece Rus teknolojisinin Mısır'ın sanayi gelişimi için kullanılması amaçlanmıştır (Özer, 2013, s. 40).

Bugün için Mısır'da yapılması öngörülen, Akdeniz kıyısı ve ülkenin batısında yer alan çöllerdeki doğalgazın üretimine geçilmesidir. Zira Mısır'ın bu bölgelerdeki enerji yataklarını kullanılabilir hale getirmemiş olması, bugüne dek izlediği yanlış politikaların bir neticesi olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte Mısır, 2012 yılına dek İsrail'e doğalgazı pazar fiyatlarının altında satmıştır. Neticesinde halktan gelen tepkiler doğrultusunda İsrail ile bu yöndeki anlaşma Mursi döneminde Mısır bağlamında tek taraflı olarak feshedilmişse de, Mısır'ın uzun yıllar mağdur edilmesi söz konusu olmuştur (Ubeyd, 2012, s. 14). Yine günümüz itibarıyla Mısır, içerisinde yer aldığı enerji darboğazından uzaklaşabilmek adına nükleer enerji üretmeyi planlamakta ve bu kapsamda da yine Rusya ile görüşmelerde bulunmaktadır. Bu planı, Mısır'ın bir nükleer enerji ülkesi olma isteği olarak uluslararası kamuoyuna

duyuran Mısır ve Rusya, Deba Santrali konusunda anlaşmaya varmıştır (Yesevi, 2013, s. 27).

Bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Mısır, 2015 yılında gerçekleştirilecek olan Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Gözden Geçirme Toplantıları'na katılmayacağını açıklamıştır. Aynı kapsamda Mısır, Güneydoğu Sahra'da bulunan uranyum sahalarının işletilmesi ve hammaddenin çıkarılmasının sağlanması hususunda yine Rusya ile işbirliğine gidileceğini belirtmiştir. Bu gelişmeler de neticesinde, hem Mısır'ın nükleer enerji üretimi kapsamında enerji sorununu çözümlemesine hem de artık uranyum üretiminde de Mısır'ın adından söz edilmeye başlanacağına yönelik bir durum olarak değerlendirilmektedir (Pala, 2013, s. 50). Bu süreçte Mısır, yenilenebilir enerji kaynaklarının da geliştirilebilmesi ve elektrik üretiminde kullanılabilmesi için Rusya ile işbirliği yapma hazırlığı içerisindedir. Konu ile ilgili olarak Mısır, yenilenebilir enerjinin Mısır enerji tüketimindeki yerinin %12 olduğunu ve 2020 hedefleri anlamında da %20'ye çıkarılmasının öngörüldüğünü açıklamıştır (Yesevi, 2013, s. 20). Zira Mısır'da, özellikle Kızıldeniz kıyıları ve Süveyş Körfezi, rüzgâr enerjisi elde etme potansiyeli yüksek olan bölgelerdir ve Mısır'ın yenilenebilir enerji stratejisinde bu bölgeleri kullanmaya başlaması, verimlilik açısından büyük katkılar sağlayacak bir yol olarak nitelendirilmektedir. Güneş enerjisi kullanımı ile ilgili olarak da Mısır, bu konuda çalışmalarda bulunmayacağını, çünkü güneş enerjisinden faydalanabilmek amacıyla yapılacak olan masrafın elde edilecek olan enerjinin getirisinden daha fazla olduğunu açıklamıştır (Ubeyd, 2012, s. 14).

3.1.3. Arap Baharı Sonrası Yeni Mısır ve Türkiye

Mısır ve Türkiye; Orta Doğu ve İslam ülkeleri ile batı arasında söz konusu olan ilişkiler çerçevesinde ortak ekonomik, jeopolitik, siyasi ve güvenlik çıkarlarına sahip olan iki ülke olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda Mısır ve Türkiye, dünya ticareti ve enerji transferi açısından da Doğu Akdeniz'in iki önemli ülkesi olma niteliğine sahiptir. Bu temelde tarihsel süreç içerisinde Mısır ve Türkiye, hem küresel hem de bölgesel anlamda ekonomik ve siyasi çıkarların ortak bir zeminde gözetilebilmesi doğrultusunda hareket etmeye özen göstermişlerdir (Oktav, 2013, s. 71).

Ancak yeni Mısır ve Türkiye ilişkileri anlamında değerlendirildiğinde; özellikle 3 Temmuz 2013'te Mısır'da söz konusu olan askeri darbe ve Müslüman Kardeşler Örgütü'nün ağırlıklı olarak yer aldığı seçilmiş hükümetin yönetimden uzaklaştırılmasının sonrasında, o döneme dek iki ülke arasında söz konusu olan ilişkilerin niteliği farklılaşmaya başlamıştır (Ulutaş, 2014, s. 12).

Arap Baharı kapsamındaki halk hareketlerinin Mısır'da yaşanmaya başladığı 2011 yılı itibariyle Türkiye, Mısır'da değişim isteyen grupların taleplerinin kabul edilmesini istemiş ve Türk Hükümeti, Müslüman Kardeşler Örgütü ile İhvan'a bağlı Hürriyet ve Adalet Partisi'ni desteklediğini açıklamıştır. Bu açıklaması ile birlikte Türk Hükümeti, Mursi yönetimine karşı gerçekleştirilen askeri darbe sonrasında da yine Müslüman Kardeşler Örgütü'ne yönelik desteğini devam ettireceğini uluslararası kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu süreçte Türkiye, halk tarafından seçilmiş bir başkan olmasına karşın Mursi'nin darbe ile başkanlığına son verilmesini ve bu temelde halkın istek ve beklentilerinin göz ardı edilmesini sert bir üslupla eleştirmiştir. Oysa Sisi tarafından darbe yapılarak yönetime el koyulmuş olması, Körfez ülkeleri tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Asal, 2014, s. 7). Neticesinde Türkiye'nin hala Mursi'ye ve Müslüman Kardeşler Örgütü'ne destek verme yönündeki açıklamaları da, Körfez ülkelerinin Türkiye'ye eleştiriler yöneltmesine neden olmuştur (Erkmen, 2013, s. 76). Suudi Arabistan'ın bir anlamda öncülüğünü yaptığı bu eleştiriler, Bağdat ve Tahran arasında söz konusu olan yakınlaşmanın ardından daha da artmıştır ki, bu süreçte Türkiye'nin Mısır Büyükelçisi "persona non grata (istenmeyen adam)" ilan edilmiştir (Kardaş, 2013, s. 71-79). Kahire Büyükelçisi Hüseyin Avni Botsalı'nın 23 Kasım 2013 tarihinde istenmeyen adam ilan edilmesine Türkiye de aynı şekilde karşılık vermiş ve Mısır'ın Ankara Büyükelçisi istenmeyen adam ilan edilerek ülkeyi terk etmesi istenmiştir (Erkmen, 2013, s. 71).

Mısır'daki darbe yönetiminin Türkiye'ye karşı takındığı tavır, uluslararası arenada Türkiye ekonomisinin gücünü görememek ve Türkiye ile olan ticaretinin büyük bir kısmını kaybetmeyi göze almak olarak değerlendirilmiştir. Oysa Mursi döneminde Türkiye ile Mısır arasında turizm, ticaret ve medya işbirliği anlaşmaları imzalanmış ve Türkiye Mısır'a yatırım yapılması için 2 milyar dolarlık bir yardım paketi hazırladığını açıklamıştır (Kardaş, 2013, s. 72).

Türk Hükümeti Başbakanı Erdoğan'ın, darbe taraftarı Al Wafd Partisi'nin resmi internet sitesinde de yayımlanan açıklamaları ile Türkiye; Mursi'yi yargılayan mahkemeyi tanımadığını ve Mursi'yi hala Mısır'ın Cumhurbaşkanı olarak gördüğünü açıklayarak, İhvan'a desteğinin devam ettiğini ve edeceğini göstermek istemiştir (Yalçınkaya, 2014).

Bu temelde Mursi döneminde Mısır'ı kardeş ülke olarak nitelendiren Türkiye, kendisi gibi 1960 yılından bu yana birden fazla askeri darbeye maruz kalan Mısır'ın artık askeri darbe yaşamamasına ve bir an önce ülkede demokrasinin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunulmasına ilişkin temenni içerisinde olduğunu açıklamıştır (Asal, 2014, s. 8).

Mursi yönetimine yapılan darbe neticesinde kurulan yeni Mısır hükümeti; muhafazakârları, solcuları, seküler ve liberal kesimi temsil etmektedir. Bu bağlamda birçok farklı partinin, ideolojik yapılanmanın ve bu yapılanmalara mensup kişilerin yer aldığı yeni yönetim batı tarafından da destek görmüştür. Ancak Türkiye bu süreçte, Tunus ile birlikte Müslüman Kardeşler Örgütü'nü ve seçilmiş hükümeti desteklemeye devam eden iki ülkeden biri olarak kalmıştır. Bu süreçte Türkiye Hükümeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Mursi yanlısı ve darbe karşıtı açıklamalarını bizzat dile getirmiş ve yeni Mısır hükümetinden duyduğu rahatsızlığı sıklıkla paylaşmıştır (Asal, 2014, s. 7).

Bu süreçte Mısır geçici yönetimi, içerisinde bulunduğu ekonomik sorunları aşamaması ve ABD'den de beklediği ya da kendisine öncesinde taahhüt edilmiş olan ekonomik desteği alamamış olması nedeniyle Rusya'ya yakınlaşmaya başlamıştır. Geçici hükümet, hem ABD'den hem de AB'den sözel de olsa yardım göreceğini düşünmekteydi. Ancak ifade edilen bu yardım ne maddi ne de manevi anlamda ABD ve AB tarafından kendilerine sağlanmamıştır (Kardaş, 2013, s. 73).

Bugün için Mısır'da erkek nüfusun %8,9'unun (1 milyon 822 bin kişi), kadın nüfusun %22,7'sinin (1 milyon 361 bin kişi) ve toplam iş nüfusunun da %12'sinin (3 milyon 183 bin kişi) işsiz olduğu belirtilmektedir. Yoksulluk sınırı %70, ekonomik büyüme oranı %1, yabancı yatırım oranı %0 düzeyindedir ve turizm gelirleri de %40 oranında azalma göstermiştir (Yalçınkaya, 2014).

Bütçe açığı 1.290 milyar Mısır poundu olarak açıklanmış ve Mısır Borsası'nın da bu süreçte 20 milyar Mısır poundu kaybettiği belirtilmiştir. Bu süreçte yüksek enflasyon rakamları ve gelir adaletsizliği ile baş etmek durumunda kalan Mısır halkı üzerindeki sosyo-ekonomik baskılar da günden güne artmaktadır. Böylesi bir ortam içerisinde yeni Mısır hükümetinin Türk Büyükelçi'yi sınır dışı etmesi de, halkın dikkatini başka bir yöne çekme istemi olarak değerlendirilmiştir (Asal, 2014, s. 8).

14 Ağustos 2013 tarihinde Kahire'de Rabiatal Adeviyye Meydanı'nda protestoculara darbe yönetiminin uyguladığı kanlı şiddetler ile özdeşleşen Rabia İşareti, Türkiye Başbakanı Erdoğan tarafından siyasi bir sembol olarak halen de kullanılmaktadır. 26-27 Mayıs 2014 tarihlerinde yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile birlikte Genelkurmay Başkanı Abdul Fettah el-Sisi'nin beklenildiği şekilde yönetimini resmileştirmesi, iki ülke ilişkilerinin kısa vadede normalleşmesinin beklenmemesine neden olmaktadır (Örtlek, 2013, s. 10).

Mısır'ın Minye kentinde darbe karşıtı sivil protestolarda yer alan Müslüman Kardeşler mensubu 529 kişinin 24 Mart 2014 tarihinde Minye Ceza Mahkemesi tarafından idam cezasına çarptırılması hem ülkede tansiyonu yükseltmiş hem de Türkiye'de büyük protestolara sebep olmuştur. Yine aynı mahkeme tarafından 28 Nisan 2014 tarihinde 9 dakika süren duruşmada 683 kişinin daha idamına karar verilmesi nedeniyle Türkiye Uluslararası kamuoyunu harekete geçirerek idamların durdurulması için çaba göstermeye başlamıştır. Ancak hem Körfez ülkeleri hem de batılı ülkelerin bu gelişmelere yeterince duyarlılık göstermemeleri Türkiye'nin de elini zayıflatmakta ve hareket alanını kısıtlamaktadır (Aral, 2014, s. 3).

3.1.4.Arap Baharı Sonrası Orta Doğu'da Oluşan Yeni Güç Dengeleri

Arap Baharı sonrasında Orta Doğu'da; Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve yeni Mısır, merkezde yer almaya ve yeni düzen tesis edilmesine yönelik yaklaşımlar sergilemeye ilişkin hareket eden ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu edilen bu ülkelerin hangisinin süreç içerisinde bölgede hâkim konumda yer alacağı hususunda, bölge ülkelerinin rejimlerinin temel belirleyici olacağı düşünülmektedir. Zira bu ülkelerin her birinde bugün için farklı bir rejim anlayışı söz konusu edilmekte

ve özellikle Türkiye, İran ve Suudi Arabistan kendilerine uygun rejimlerin bölgede artmasını hedeflemektedir (Kibaroglu, 2013, s. 27).

Bu doğrultuda hem Orta Doğu'da hem Kuzey Afrika'da yeni bir bölgesel düzenin tesis edilmesine yönelik olarak Türkiye, İran ve Suudi Arabistan ve belirtildiği üzere yanı sıra Mısır, izledikleri/izleyecekleri siyaset tarzı bağlamında yeni model arayışlarına çözüm olarak görüleceklerdir. Bununla birlikte bu ülkelerin her birinin bölgesel siyasetleri, iç siyasi yapıları ile Batı ülkeleri, ABD ve İsrail ile ilişkileri de farklı zeminler üzerine kuruludur (Tonus, 2013, s. 149).

Bu durum, bugün için Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve yeni Mısır'ın bir anlamda birbirleriyle rekabet içerisinde bulunmalarını beraberinde getirmiştir. Oysa bu ülkeler, hâlihazırda kendi adlarına dahi bölgesel çıkarlar doğrultusunda hareket etmeleri gerektiği, yoksa salt kendi çıkarlarını mı gözetmek adına hareket etmeleri gerektiğini belirleyebilmiş değillerdir. Zira milli ya da ülkesel çıkarlar ile bölgesel çıkarlar zaman zaman çatışabilmekte ve model önerileri de bu durumdan direkt olarak etkilenebilmektedir (Örmeci, 2014, s. 12).

İran bu dönemde, bölgedeki diğer İslamcı hareketlere ilham kaynağı olma niteliğini kaybetmiş olmakla birlikte, Körfez ülkelerinde yaşayan Şii gruplara siyasi ve ekonomik yardımlarla nüfuzunu korumayı amaçlamakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Bununla birlikte Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkeleri, İran'ın Şiiler üzerindeki etkisi dolayısıyla bölgenin İranlaşmasına yönelik korku duymaya başlamışlardır. Özellikle Suudi Arabistan'da bu dönemde, Sünnilik temelinde bir siyaset izlemeye özen göstermektedir (Oktav, 2013, s. 71).

Arap Baharı'nın Orta Doğu'da başlatmış olduğu değişim dalgası bölgesel güçlerin hepsini yeni oluşacak Orta Doğu düzeni içerisinde daha iyi bir konuma ulaşmak veya bulunduğu konumu kaybetmemek için mücadele etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmıştır. Her ne kadar söylem olarak Türkiye'nin düzen kurucu olma iddiası daha fazla biliniyor ve dile getiriliyor olsa da İran ve Suudi Arabistan'ın bölgede yeni düzen arayışı Türkiye'nin son on yıldaki aktif dış politikasından çok daha eskilere dayanmaktadır (Burhanettin ve Yılmaz, 2012, s. 22).

İran ve Suudi Arabistan'ın Şiilik ve Sünnilik temelinde uygulamaya koyduğu yaklaşımları karşısında Türkiye'nin ise, ya merkezi kutuplaşmayı aşmaya ya da

bölgedeki durumu kabullenmeye yönelik pasif bir politika izleyebileceği belirtilmektedir. Bununla birlikte Türkiye, Suriye’de Esad rejimine yönelik takındığı sert tavır dolayısıyla, yumuşak politikalar izlemeye yönelik yaklaşımının sınırlı ve göreceli olduğunu ortaya koymuştur (Örmeci, 2014, s. 12).

Bu gelişmelerin yaşandığı Orta Doğu’da ayrıca, petrolün dünya piyasalarına ulaştırılmasındaki kritik rolü nedeniyle, her ne kadar dönem itibariyle farklı gelişmeler söz konusu olsa da, ABD’nin birincil güvenlik sağlayıcı olmaya yönelik rolünün devam edeceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte bölgede yeni bir düzenin kurulmasına yönelik belirlemelerde, ABD’nin ve İsrail’in de etkisi olacaktır, hatta bu süreç İsrail-ABD ilişkilerinin de belirleyicisi olabilecektir (Oktav, 2013, s. 70).

SONUÇ

2010 yılında Tunus'ta başlayarak doğuya doğru yayılan toplumsal gösteriler Libya, Mısır ve sonrasında Suriye'ye kadar uzanmıştır. Önce Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali 2011 yılı Ocak ayında ülkeyi terk etmiş, bir ay sonra Mısır'da son 30 yıldır devlet başkanlığı yapan Hüsnü Mübarek koltuğunu askeri idareye devrettiğini açıklamıştır. Gelişmeler sonrası en demokratik gelişmeler Tunus ve Mısır'da meydana gelmiştir. Otoriter liderlerin devrilmesinden sonraki ara dönemde her iki ülkede bağımsız seçimler yapılmıştır.

Tunus'ta 2011 yılında yapılan ilk parlamento seçimlerini Müslüman Kardeşler'e yakınlığı ile bilinen Ennahda Hareketi kazanmıştır. Mısır'da 2011 ve 2012'de gerçekleştirilen parlamento seçimlerini ise Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı olan Özgürlük ve Adalet Partisi %50'ye yakın sandalye sayısı ile kazanmıştır. Yine Mısır'da 2012 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerini Müslüman Kardeşler'in adayı Muhammed Mursi az bir farkla %52 gibi bir oy alarak kazanmıştır. Yeni anayasa hazırlıkları esnasında artan siyasi gerilim ve Mursi'nin hayata geçirdiği ve kendisine aşırı yetkiler veren bir dizi kanun sonrası ülkede kutuplaşmalar baş göstermiştir. Artan şiddet olayları sonrası Savunma Bakanı ve Ordu Komutanı olan Abdülfettah El-Sisi tarafından verilen ultimatomun ardından gerçekleşen darbe ile Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi koltuğundan olmuştur.

Mısır'da 3 Temmuz 2013'te gerçekleşen askeri darbe ülkedeki en geniş sosyal tabana sahip hareketi olan Müslüman Kardeşler için bir dönüm noktası oldu. Darbenin mimarı Abdülfettah El-Sisi liderliğinde, Mısır yönetimi Müslüman Kardeşler hareketine yönelik daha önce benzeri görülmemiş bir baskı politikası yürüttü. Bu süreçte hareketin sadece yönetim kadrosu ya da üyeleri değil, organizasyonel kapasitesi de sonlandırılmaya çalışıldı. Müslüman Kardeşler'in eğitim, sağlık ve din alanlarındaki sosyal faaliyetleri hedef alınırken, bir taraftan da hareketle bağı olan toplumsal figürler, bu kimlikleri nedeniyle cezalandırıldılar.

Bu politikanın ilk adımı olarak hemen darbeyi izleyen dönemde Müslüman Kardeşler hareketine ait varlıkların kontrol edilmesi için bir komite kuruldu. 2013'ün Aralık ayında ilk incelemesini bitiren komite, harekete ait yüzlerce okul, sağlık

kuruluşu, dini eğitim kurumunun kapatılmasına ya da yönetimlerinin değiştirilerek devlete geçirilmesine karar vermiştir. Bu süreçte yapılan atamalarda özellikle rejime bağlı figürler ve istihbarat organlarından kişiler Müslüman Kardeşler'e ait kurumların yönetimlerine getirilmiş, hareket üyelerinin bu kurumlardaki tüm etkisinin sonlandırılması hedeflenmiştir.

Komite izleyen yıllarda da harekete karşı, kurumlara yönelik denetlemelerini sürdürdü. Bu süreçte sadece harekete ait derneklere bağlı kuruluşlar değil, Müslüman Kardeşler destekçisi oldukları suçlamasıyla bazı işadamları ve toplumsal figürlerin de mallarına el konulmuştur. Bunun yanında El-Ezher gibi rejime sadakatleriyle öne çıkan kurumlar da kendilerine düşen görevleri yerine getirmişlerdir. Ülkedeki camilerin büyük çoğunluğunda fahri olarak görev yapan Müslüman Kardeşler üyesi imamların görevlerine son verilmiş, buna ilaveten camilerde görev yapacak tüm imamların Ezher tarafından onaylanması şartı getirilmiştir. Bu politikasıyla rejim, Müslüman Kardeşler teşkilatının en güçlü yönlerinden olan din ve değerler eğitimini kendi tekeline alarak hareketin toplumsal düzeydeki saygınlığını sonlandırmayı amaçlamıştır.

Müslüman Kardeşler'e yönelik sürdürülen baskı siyasetinin boyutu ve kapsamı, Sisi rejiminin hareketi sadece geçici bir süreliğine kontrol altında tutmak değil bunun da ötesinde hareketin 80 yıllık tarihi boyunca en güçlü olduğu dönemde elinde bulundurduğu tüm imkânlardan mahrum bırakarak 'öldürücü darbe' vurmaya hedeflediğini göstermektedir. Bu tespit Mısır'daki devrim sürecinin geleceğinin Müslüman Kardeşler hareketinin geleceğinden bağımsız okunamayacağı gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Nitekim 2011'deki devrim süreci Mısır'da müesses nizamın kodlarını kökten değiştirecek, toplumsal ve siyasal bir dönüşümü harekete geçirebilecek bir girişimdi. Her ne kadar ideolojik arka planı Müslüman Kardeşler'den bağımsız gençler bu süreçte önemli rol oynasa da Mısır'ın toplumsal gerçekliği, devrim sonrası bir Müslüman Kardeşler liderliğini kaçınılmaz kılmaktaydı. Bunun işaretleri ise 2011'deki parlamento seçimlerinde ve 2012'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde açık biçimde görülmüştü.

Darbe sonrası süreçte Mısır ordusunun, Müslüman Kardeşler'e yönelik baskının temel uygulayıcısı olduğu görülmektedir. Mısır ordusunun Müslüman

Kardeşler'in siyaseten yok edilmesindeki en önemli motivasyonu ise hareketin yakın gelecekte siyasi bir rakip olmasının önüne geçilmesidir. Bununla birlikte ekonomik anlamda da ülkede önemli bir güce sahip olan Mısır ordusu, bu ayrıcalıklı konumunu korumak ve özellikle dış menşeli mali yardım ve desteklerden en çok payı alabilmek adına iktidarı ikinci bir grupla paylaşmak istememiştir. Nitekim süreç boyunca sadece MK hareketi değil, diğer liberal ve sosyalist devrimci gruplar da Sisi rejimi tarafından dışlanmış ve siyaset sahnesi dışına itilmiştir.

Müslüman Kardeşler hareketine yönelik baskının sürdürülebilir olmasının arkasında özellikle ABD ve Avrupa Birliği'nin başını çektiği Batı bloğu gelmektedir. Mısır'da gerçekleştirilen askeri darbenin ardından Sisi yönetiminin binlerce Müslüman Kardeşler üyesi sivil katletmesi ve hapse atmasına yönelik Washington yönetimin tepkisizliği bu durumun açık bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Öyle ki, darbe sonrası dönemde dahi ABD yönetimi Mısır'a olan askeri ve mali yardımlarını devam ettirmiş, ülkede yaşanan insan hakları ihlallerine karşı tepki göstermemiştir. ABD'nin Mısır'a yönelik askeri yardımları özellikle 2015 ve 2016 yıllarında artış göstermiştir. Bunun yanında Müslüman Kardeşler hareketine yönelik dışlama politikası ABD sınırları içerisine dahi ulaşmış, yıllardır sivil toplum hizmeti yapan Müslüman Kardeşler'in bu ülkedeki kuruluşu olan CAIR'in 'terör örgütü' olarak ilan edilmesine yönelik kanun Temsilciler Meclisi'ndeki Adalet Komisyonu'nca 2016'nın Şubat ayında kabul edilmiştir.

Benzer şekilde Avrupa Birliği üyesi ülkeler de Mısır'da Müslüman Kardeşler hareketine yönelik ihlaller karşısında sessiz kalmış ve darbeye yönetime gelen Sisi hükümeti ile işbirliklerini sürdürmüşlerdir. Bu anlamda Fransa, Almanya, İtalya ve İngiltere'nin politikaları dikkat çekmiştir. Fransa, binlerce sivilin ölümünün baş sorumlusu olan Mısır ordusuna hem savaş uçağı hem savaş gemisi satarak, insan hakları savunuculuğunun sadece söylemsel düzeyde kaldığını göstermiştir. İtalyan ENİ, Alman Siemens ve İngiliz BP firmaları da milyarlarca dolarlık yatırım anlaşmaları imzalayarak bir anlamda Sisi yönetimini hem Müslüman Kardeşler hareketine hem de diğer devrimci gruplara yönelik baskısından dolayı ödüllendirmişlerdir. Avrupa Birliği de Mısır'da İhvan liderlerinin idam cezasına çarptırılması ya da sivillerin hüküm giymeden yıllarca hapis tutulmasına yeterli düzeyde tepki göstermemiştir.

Darbe gerçekleşmeden önce darbe şartları oluşturuldu. Darbeden sonra Mısır'daki ani düzelme Mursi'ye yönelik organize bir çaba olduğunu akıllara getirmiştir. Darbenin olduğu sıralar Mısır'da hayat durma noktasına gelmişti. O sıralar sokaklar göstericilerle dolu, bakanlar hapis hayatı yaşıyor ya da firar etmiş durumda idiler. Ancak Mursi'nin askeri cunta tarafından alaşağı edilmesinden sonra Mısır'da hayat normale döndü. Bu da askerlerin darbeyi meşrulaştırmak amacıyla Mursi döneminde hayatı zorlaştırmak için yaptıkları organize bir plan olduğu anlaşılmaktadır.

Mısır'da askeri darbeye imza atan ordunun ABD ile öteden beri sıkı bağları bulunuyor. ABD, İsrail'in ardından en büyük askeri yardımı Mısır'a yapıyor. Genel kural: Kritik pozisyonda olan İslam lkelerinde ABD onayı olmadan askeri darbe olmaz. Genelkurmay Başkanı Sisi, Mursi tarafından atansa da neticede ABD'de eğitim almış bir general ve ABD'ye bağlı. ABD, Mısır ordusuna her yıl 1.3 milyar dolar karşılıksız destek veriyor. Mursi, ABD'nin İsrail ile anlaşmanın devamı ve Süveyş Kanalı'nın açık olması gibi çıkarlarına hilaf bir adım atmadı. Darbeden nce ABD Savunma Bakanı'nın Mısır Genelkurmay Başkanı ile görüşmesi de 'darbenin geleceği' açısından önemli bir sinyaldi.

Modern Mısır devletinin kurulduğu 1952 yılından bu yana ordu, Mısır'da etkin role sahip. Ordu, 29 yıl boyunca ülkeyi otoriter bir şekilde yöneten Mübarek'in arkasındaki gt ancak Mübarek devrildiğinde protestocuların koruyucusu oldu. Tahrir Meydanı'ndaki göstericiler, kendilerine müdahale eden polise karşı ordu güçlerine sığınmışlardı. Gstericilere bu yakınlık orduya geçici hükümet kurma imkânı tanıdı. Nitekim Mısır'ın 4. Cumhurbaşkanı olan eski Genelkurmay Başkanı Tantavi, Mübarek'in düştüğü 11 şubat 2011 günü devlet başkanlığı koltuğuna oturarak, bu görevi 30 Haziran 2012'de Mursi'ye devrettiği güne kadar sürdürdü.

ABD emperyalizmi açısından Mısır, Ortadoğu'da mevcut gerici statükonun korunmasında en stratejik Arap lkesiydi. Mısır'da halk hareketinin ilerlemesi ve gelişmesi, ABD çıkarlarına darbe vuran, İsrail'in güvenliğini tehlikeye atan bir gelişme olacaktı. Mursi yönetimi ABD ve İsrail ile yapılmış olan temel anlaşmalardan hiçbirine dokunmamasına ve bir uzlaşma ile işi götürme eğiliminde olmasına rağmen, özellikle halk kitlelerinin baskısıyla bu politikayı ne kadar süre

devam ettirebileceği konusunda belirsizlikler taşıyordu. Kitleler doğal olarak Filistinlilere sempati duyuyor, onlarla dayanışma içinde olmayı istiyor, İsrail'e karşı bir pozisyonda bulunuyorlardı. Bu durum, ABD ve İsrail açısından potansiyel bir tehdit oluşturuyordu. Mısır, bu haliyle, Ortadoğu'da ABD ve İsrail'in çıkarlarının savunulması açısından "bir zayıf halka" görünümündeydi. Müslüman Kardeşler'in halk üzerinde denetimi sağlayamadığı, üstelik on milyonlarca Mısırlının sokakları doldurarak eylemli olarak Müslüman Kardeşler hükümetine karşı ayağa kalktığı durumda, ABD'nin öncelikli tercihinin perde gerisinde ordunun ipleri elinde tuttuğu bir yönetim biçiminden yana olacağı çok açıktı.

ABD ve AB'nin darbe karşısındaki tutumlarını ikiyüzlülükle eleştirmek oldukça hafif bir eleştiri olacaktır. Onlar darbeyi açıkça destekleyemiyorsa, bunun nedeni, bu durumun kendilerini dünya halkları karşısında çok zor durumda bırakacak olmasıdır. Darbecilerin vahşeti ve katliamları, özgürlük ve demokrasi üzerine her fırsatta büyük laflar eden ve bağımlı ülkeleri bu konuda sınava çekenlerin açıktan savunabilecekleri bir durum değildir. Ama bu ülkelerin tutumları alttan alta darbeyi desteklemek, açıktan ise, suya sabuna dokunmayan eleştiriler yöneltmektir. ABD, Mısır Ordusu ile çok sıkı bir askeri işbirliği içindedir ve bazı tankların ve uçakların montajı Mısır'da yapılmakta, her yıl binlerce Mısır subayı ABD'de eğitim almaktadır.

Darbecilerin Mısır'ı kan gölüne çevirmeleri karşısında ABD'nin bütün yaptığı, bazı ortak işleri göstermelik olarak iptal etmek olmuştur. ABD, soruna, diğer sorunlarda olduğu gibi, bütünüyle stratejik emperyalist çıkarları açısından yaklaşmaktadır. Bu çıkarlar, ABD'nin bölgedeki etkinliğini, İsrail'in güvenliğini sağlamayı, Arap halklarının bağımsızlık yönündeki adımlarını kontrol altına almayı hedeflemektedir. Süveyş Kanalı, gerek petrolün, gerekse ticari malların geçişi için stratejik bir suyoludur ve ABD hem kendi çıkarları için, hem de bekçiliğini yaptığı dünya emperyalizmi için bu bölgenin denetimini elinde bulundurmayı hayati bir sorun saymaktadır.

Türkiye'de 15 Temmuz 2016 günü yaşanan darbe girişiminde başta ABD olmak üzere bazı ülkelere gelen ilk açıklamalar bu ülkelerin darbeye destek verdiği şeklinde yorumlandı. Kalkışmanın ilk anında açıklama yapan ABD Dışişleri

Bakan, darbeye karşı tavır aldıklarını dile getirmek yerine cuntacıları cesaretlendirici açıklamalarda bulundu. ABD'li Bakan, cunta komitesinin adı olan "Yurtta Sulh Komitesi"ni çağrıştıracak şekilde Türkiye'ye yeniden sulh gelmesi temennisinde bulunurken, bazı AB ve NATO üyesi ülkeler de yaptıkları açıklamalarla adeta "bekle gör" politikası izledi. Yapılan açıklamalar 15 Temmuz cuntasının bu mihraklarla beraber hareket ettiğini ortaya koydu.

Dünyanın çeşitli coğrafyalarında, farklı zaman dilimlerinde emperyalist güçlerin siyasal ve ekonomik oburlukları nedeniyle dünden bugüne sayısız askeri darbeler yapıldı. Başta ABD ve NATO olmak üzere darbe süreçlerini besleyen emperyalistler, milyonlarca insanın büyük acılar çekmesine yol açtı.

15 Temmuz günü Türkiye'de yaşanan darbe girişimi yeni bir milat oldu. Müslüman Türkiye halkı geçmişte yaşanan askeri darbelerin oluşturduğu tahribatı iyi tecrübe ettiğinden, aynı acı ve mağduriyetleri yaşamamak için büyük, izzetli, onurlu bir tavır sergiledi. Bu duruşuyla topraklarını ve iradesini esir almak isteyen başta ABD olmak üzere emperyal zihniyete ve onun yereldeki cuntacılarına büyük bir mesaj verdi.

15 Temmuz, geleceğe dönük her yönüyle yeni ve umut dolu bir sayfa açtı. Halkın direnişi, hayata tutunmak için tankların paletleriyle mücadele etmesi, jetlerin bombardımanına rağmen meydanları terk etmemesi, gelecek nesillerin gururla konuşacağı, okuyacağı bir tarih yazdı. Bu yönüyle 15 Temmuz, Türkiye'deki tüm darbe süreçlerinden daha farklı bir konumda yer aldı.

ABD, Orta Doğu'da bulunan Mısır, İran ve Türkiye'nin yakınlaşmasını istememektedir. Bu ülkeler arasında ikili diyalogların gelişmesi İsrail'in aleyhine sonuçlar doğuracaktır. Ne zaman ki adı geçen bu ülkeler arasında iyi ilişkiler gelişmiş, ABD hemen müdahalesini yapmıştır. Demokratik seçimlerle başa geçen Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'ye yapılan darbe de buna örnek teşkil etmektedir.

KAYNAKÇA

AKADIR, K. (2012), Libya'da Arap Baharı, <http://www.tuicakademi.org/libyada-arap-bahari/>, Erişim Tarihi: 10.04.2016.

AKBAŞ, Z. (2012), Orta Doğu'da Değişim Süreci ve Türk Dış Politikası, İstanbul: Akademik Yaklaşımlar Dergisi, İlkbahar Dönemi, Cilt:3, Sayı:1, s. 51-73.

AKCALI, Y. (2005), Arap Baharı Sonrası Değişen Dengeler: Yükselen Arap Etkisi (Üçlü İttifak), <http://vivahiba.com/article/show/arap-bahiri-sonrası-degisen-dengeler-yukselen-arap/>.

ALTUĞ, Y. (1970), Çin, Vietnam, Çekoslovakya ve Orta Doğu Sorunları, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü Yayınları.

ALTUNIŞIK, M. B. (2009), Ortadoğu ve ABD: Yeni Bir Döneme Girilirken, Ortadoğu Etütleri, 1 (1), s. 70-81.

ARI, T. (2004), Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları.

ARIBOĞAN, D. Ü. (2013), Büyük Resmi Görmek, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.

ARMAOĞLU, F. (2012), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, 18. Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.

ASAL, U. Y. (2014), Orta Doğu'da Güçler Dengesi Teorisi, İstanbul: Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü (USBED) Dergisi, Mart Dönemi, s. 1-10.

ATAMAN, M. (2005), Sultanate of Oman, Foreign Policy in the Greater Middle East, Berlin: Wissenschaftlicher Verlag.

ATAMAN, M. ve KUŞÇU, Y. (2012), Suudi Arabistan'daki Siyasal ve Toplumsal Hareketlerin Gelişimini Etkileyen Faktörler, Alternatif Politika, Şubat, Cilt:4 s. 1-26.

AYDIN, M. (2015), Arap Baharını anlamak, Erişim Tarihi: 01.10.2015, http://www.mustafaaydin.com/dosyalar/ARAB_BAHARIn%C4%B1_anlamak.pdf.

AYHAN, V. (2016), Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması, www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201227_veysell.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2016.

AYHAN, V. ve AYHAN, A. N. (2011), IMPR, Mısır Devrimi ve Mübarek: Bir Diktatörün Sonu, IMPR Rapor No: 6, <http://www.impr.org.tr/>.

AZMAN, K. D. (2012), The Middle East Policy of America After the Cold War, *International Journal of Human Resource Studies*, 2(2), s. 97-115.

BEYATLI, A. (2016), ABD'nin Irak'ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi, KÖKSAV E-Bülten, http://www.koksav.org.tr/ebulten/eyl-ek-kas2008/081127_kok_hk-abeyatli.pdf, Erişim Tarihi: 01.05.2016.

BROWN, C. L. (1984), *International Politics and the Middle East. Old Rules, Dangerous Game*. Princeton: Princeton UP. 21-85.

CLARK, J. A. (2004), *Islam, Charity, and Activism: Middle-Class Networks and Social Welfare in Egypt, Jordan, and Yemen*, Bloomington, IN: Indiana University Press.

COŞKUN, G. (2016), Seçimlere Doğru Tunus, www.usakgundem.com/dosyalar/R3yosiYVOHzQ3ezn5oo070RahSnmDb.pdf, Erişim Tarihi: 10.04.2016.

CÖHCE, S. (2000), Büyük Orta Doğu Projesi Bağlamında Hindistan ile Orta Doğu Arasındaki Tarihi Bağlar ve Güncel İlişkiler, *Gazi Akademik Bakış*, Sayı 2.

ÇAKMAK, C. (2014), *Suriye'nin Yeniden Yapılandırılması*, İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

ÇELİK, S. ve GÜRTUNA, A. (2005), *Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye'ye Etkileri*, Ankara: Global Strateji Enstitüsü.

DAVUTOĞLU, A. (2004), *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayıncılık.

DEDEOĞLU, B. (2002), Ortadoğu Üzerine Notlar, İstanbul: Derin Yayınları,

DEMİR, Y. (2012), Müslüman Kardeşler Örgütü'nün Son Dönemde Orta Doğu'daki Etkinliği ve Siyaseti, İstanbul: JASSS, December 2012, Volume: 5, Issue: 6, pp. 138-158.

DENİZ, T. (2013), Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme, Doğu Coğrafya Dergisi, 29, s 71.

DİJALİLİ, M. R. D. Ve KELLNER, T. (2013), Arap Baharı Karşısında İran ve Türkiye: Orta Doğu'da Yeni Bir Stratejik Rekabete Doğru Gidiş mi?, Çeviren: Hande Güreli, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

DİRİÖZ, A. O. (2012), Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika, Ortadoğu Analiz, Ocak 2012, Cilt:4 s. 85-88.

DURAN, H. ve ÖZDEMİR, Ç. (2012), Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 2, s. 181-198.

DURSUN, D. (1995), Ortadoğu Neresi, İstanbul: İnsan Yayınları.

EĞİLMEZ, M. (2014), Örneklerle Kolay Ekonomi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

ERDURMAZ, S. (2013), Arap Baharı ve Türkiye: Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları, Ankara: Berikan Yayınları.

ERKMEN, S. (2013), Orta Doğu'da Kilitlenen Güç Mücadelesi ve Yeni Çatışma Olasılığı, İstanbul: Orta Doğu Analiz Dergisi, Mart Dönemi, Cilt: 5, Sayı: 52, s. 71-77.

EROL, H. (2010), Geçmişten Günümüze ABD'nin Ortadoğu Politikası, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/amerika/252-gecmisten-gunumuze-abdnin-ortadogu-politikasi>, Erişim Tarihi: 05.05.2016.

ESPOSITO, J. L. (1984), Islam and Politics, Syracuse, NY: Syracuse University Press.

FENDOĞLU, H.T. (2013), Alevilik ve Yeni Anayasa, Malatya İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:4, Sayı:1.

GANİM, İ. B. (2000), İhvan-ı Müslimin, Diyanet İşleri Ansiklopedisi, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 21.

GERGES, F. A. (1994), The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics, 1955-1967. Boulder:Westview Press.

GÖNENÇ, S. (1999), Güneybatı Asya “Ortadoğu” Ülkeler Coğrafyası, İstanbul: Çantay Yayınları.

GÖRGÜN, H. (2000), Mısır Dışındaki İhvan-ı Müslimin Hareketi, Diyanet İşleri Ansiklopedisi, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı, Cilt 21.

GULF COOPERATION COUNCIL (2012), Global Security, <http://www.globalsecurity.org/military/world/gulf/gcc.htm>.

GÜLER SUDA, E. Z. (2011), Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek, İstanbul: Yazılama Yayınevi.

HARRIS, C. P. (1964), Nationalism and Revolution in Egypt: The Role of the Muslim Brotherhood, The Hague: Mouton and Co.

HEYWOOD, A. (2013), Küresel Siyaset, Çeviren: Nasuh Uslu ve Haluk ÖZDEMİR, Ankara: Adres Yayınları.

HUBEL, H. (1995), Das Ende des Kalten Krieges im Orient. Die USA, die Sowjetunion und die Konflikte in Afghanistan, am Golf und im Nahen Osten, 1979-1991. München: Oldenbourg.

HUBEL, H. , MARKUS, K. ve LEMBKE, O. (2000), Pax Americana imNahen Osten: Eine Studie zur Transformation regionaler Ordnungen. Baden Baden: Nomos.

İNAC, H. (2011), Arap Baharı sürecinde Arap kimliğinin dönüşümü Ortadoğu Yıllığı, Sayı 7 Yıl 7, s. 487-501.

İNSANİ YARDIM VAKFI (2010), 18 Aralık 2010: Arap Baharının Başlangıcı, <http://www.ihh.org.tr/tr/main/region/misir/40/18-aralik-2010-arap-baharinin-baslangici/1975> , Erişim Tarihi: 09.04.2016.

JUNG, D. (2003), Kriege im Nahen und Mittleren Osten, D. Jung, K. Schlichte ve J. Siegelberg, Kriege in der Weltgesellschaft. Strukturgeschichtliche Erklärung kriegerischer Gewalt (1945-2002). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag. 251-290.

KARDAŞ, Ş. (2013), “Türkiye ve Arap Baharı: Türkiye’nin Orta Doğu Politikasındaki Değişiklikler”, İstanbul: Hazar Raporu, Bahar Dönemi, s. 71-79.

KENNEDY, P. (1999), Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken, çev. Fikret Üçcan, 3. Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

KİBAROĞLU, M. (2013), Arap Baharı ve Türkiye, İstanbul: Adam Akademi Dergisi, Sayı: 2, s. 26-36.

KILIÇ, E., AKTAR, E., ERDOĞMUŞ, Y., ERTOSUN, M., AKADIR, K., KAYA, E. ve HASAR, H. (2012), Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de Halk Ayaklanmaları, Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları-Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi(TUİÇ-YADAM), Rapor No:1.

KILIÇ, S. (2014), Mısır’da Mursi’nin Yargılanması ve Anayasa Referandumu, Orsam Dergi, 06-12 Ocak 2014, Sayı:19.

KILINÇ, T. (2011), Orta Doğu’dan Notlar, İstanbul: Pınar Yayıncılık.

KIŞLAKÇI, T. (2012), Arap Baharı, İstanbul: Mana Yayınları.

KLAFF, R. (1993), Konfliktstrukturen und Außenpolitik im Nahen Osten. Das Beispiel Syrien. Berlin: Duncker&Humblot.

KNUTSEN, T. L. (2006), Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi, Çeviren: Mehmet Özay, İstanbul: Açılım Kitap.

KOÇAOĞLU, M.(1995), Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

KOÇAK, K. A. (2013), Mısır: Demokratikleşme Yolunda İki Adım İleri Bir Adım Geri, http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/5-53.pdf , Erişim Tarihi:10.04.2016.

KÖSEBALABAN, H., ŞENEL M. ve ULUTAŞ, U. (2014), Arap Baharı'nın İlk Demokratik Deneyimi: Tunus Seçimleri, Ortadoğu Konuşmaları, Bölgesel ve Küresel Perspektiften Arap Baharı, Ed.Zahide Tuba Kor, Küre Yayınları.

Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme, Erişim Tarihi: 03.11.2015, http://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf.

KÜÇÜKKELEŞ, M. (2013), AB'nin Orta Doğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı, İstanbul: SETA Analiz Dergisi, Yıl: 2013, Sayı: 63, s. 9-12.

LOCKMAN, Z. (2010), Hangi Ortadoğu? Oryantalizm. Tarih. Siyaset, Çeviren: Burcu Bininci, İstanbul: Küre yayınları.

MARTIN, B.G. (1976), Muslim Brotherhoods in Nineteenth-Century Africa, Cambridge: Cambridge University Press.

MEMİŞ, E. (2002), Kaynayan Kazan Orta Doğu, Konya: Çizgi Kitabevi.

MURPHY, E. C. (2011), The Tunisian Uprising and the Precarious Path to Democracy, Mediterranean Politics, 16, no. 2.

OĞUZLU, T. (2011), Arap Baharı ve yansımaları, Ortadoğu Analiz 3 (36), s. 8-16.

OKTAV, Ö. Z. (2013), Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri, Ankara: ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi.

ORHAN, D. D. (2013), Ortadoğu'nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği, Atılım Sosyal Bilgiler Dergisi,3(1-2).

ORSAM (2012), Rusya'nın Orta Doğu Politikası, ORSAM Rapor No:125, Rapor No: 23, Temmuz.

ORSAM (2013), Ortadoğuda Yaşanan Son Gelişmeler, Kasım, Cilt:5, Sayı:59.

ÖRMECİ, O. (2014), Arap Baharı ve Türkiye, Uşak: Uşak Üniversitesi Kamu Yönetimi Dergisi, Ocak Dönemi, s. 1-20.

ÖRTLEK, M. (2014), 25 Ocak Devrimi'nin Üçüncü Yıldönümünde Mısır, Referandumu Destekleyenler ve Karşıtları, IMPR Araştırma Raporu, İstanbul: IMPR Yayınları.

ÖRTLEK, M. (2014), Mısır'da Yeni Anayasa Referandumu: İhvan ve Darbe Anayasası'nın Karşılaştırmalı Analizi, Referandumu Destekleyenler ve Karşıtları, Uluslararası Orta Doğu Barış Antlaşmaları Merkezi Araştırma Raporu, İstanbul: IMPR Yayınları.

ÖZDAĞ, Ü. (2013), Türkiye'nin Mısır Politikası, Ahlaken Temelinde Doğru Olmakla Birlikte Bu Politikanın Ne Mısır'a Ne de Türkiye'ye Faydası Yok, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Dergisi, Ağustos Dönemi, s. 1-5.

ÖZER, S. (2013), Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz Enerji Politikası, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Dergisi, Temmuz Dönemi, s. 33-45.

ÖZKAN, M. (2014), Rusya-Mısır Yakınlaşması Geçici ve Çıkar Amaçlı, İstanbul: SETA Analiz Dergisi, Şubat Dönemi, s. 1-3.

ÖZTÜRKLER, H. (2012), Tunus Ekonomisinin Genel Özellikleri, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM), Ortadoğu Analiz, 4(37).

PALA, C. (2013), Irak: 21. Yüzyılın Yeni Enerji Deposu, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Dergisi, Temmuz Dönemi, s. 47-51.

PINFARI, M. (2009), Nothing But Failure? The Arab League and the Gulf Cooperation Council as Mediators in the Middle Eastern Conflicts, Crisis States Research Center Working Paper.

SANDER, O. (2002), Siyasi Tarih: 1918–1994, Ankara: İmge Kitapevi.

SEMİN, A. (2011), Mısır: Devrim İçinde Devrim, http://www.bilgesam.org/incele/1135/-misir--devrim-icindedevrim/#.V6w6z_mLTIU

SEMİN, A. (2011), Mısır'daki Olayların Işığında Anayasa Referandumunu, BİLGESAM Araştırma Raporu, İstanbul: BİLGESAM Yayınları.

SETA (2012), 25 Ocak'tan Yeni Anayasaya: Mısır'da Dönüşümün Anatomisi, Rapor No:2, Ankara, Nisan.

SGHIRI, M. (2013), “Şafağa Selam”, Devrimleri Yazmak Tunus'tan Suriye'ye Arap İsyanı'ndan Sesler, Ed.Layla Al-Zubardı, Matthew Cassel ve Nemonie C.RODERICK, Çev.Nesrin Demiryontan, Metis Yayınları, İstanbul.

SOY, B. (2004), Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918' e kadar, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 30, s. 173-202.

ŞENSOY, S. (2012) “Orta Doğu'daki Son Gelişmeler ve Jeostratejik Manzara”, Türkiye Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), [http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4934/orta_dogudaki_son_gelismeler_ve_jeostratejik_manzara,\(10.09.2016\)](http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/4934/orta_dogudaki_son_gelismeler_ve_jeostratejik_manzara,(10.09.2016))).

TANRIVERDİ, N. (2016), Tunus'ta Halk Ayaklanması: Nedenleri ve Etkileri, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011210_Nebahat.Tanriverdi.subatkapakkunu3.pdf ,Erişim Tarihi:10.04.2016.

TAŞLI, Ö. (1986), Ortadoğu'ya Süper Güçlerin Etkileri, İstanbul: Fikir Yayınları.

TELCİ, N.F. (2010), Devrim Sonrası Mısır'da Güç Müdahalesi: İslamcı İktidar ve Seküler Muhalefet, Cilt:5, Sayı:49.

TELCİ, İ. N. (2011), 6 Nisan Hareketi: Yeni Bir Sosyal Aktivizme Doğru Mu?, İstanbul: ORSAM Orta Doğu Analiz Aylık Uluslararası İlişkiler Dergisi, Nisan Dönemi, Cilt:3, Sayı:28, s. 98-105.

TEMELAT, N. (2012), Fas: Arap Baharının İstisnası mı? http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/20-100.pdf , Erişim Tarihi:02.05.2016.

TİBİ, B. (1989). Konfliktregion Naher Osten. Regionale Eigendynamik und Großmachtinteressen. 1. Basım. München: C.H.Beck.

TONUS, Ö. (2013), Orta Doğu'daki Gelişmelerin Işığında Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Perspektifi, Ankara: ADOM (Anadolu Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma, Uygulama ve Dokümantasyon Yayınları),

TURAN, Ö. (2003). Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Orta Doğu, İstanbul: Yeni Şafak Gazetesi Yayını.

UBEYD, H. (2012), "Arap Devrimlerinin Ekonomi Politikası", Devrimlerden Sonra Arap Baharı, Derleyen: İbrahim Tıgılı, İstanbul: DÜBAM Yayınları, s. 13-24.

ULUTAŞ, U. (2014), "Üç Yıl Sonra Arap Baharını Konuşmak", İstanbul: SETA Analiz Dergisi, Şubat Dönemi, s. 11-13.

ÜNSAL, Ü. (2013), 11 Eylül Olayı Ertesinde AKP Dönemi, Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III:2011-2012), İstanbul: İletişim Yayınları.

WARD, B. M. (2006), The Shift in United States Foreign Policy in the Middle East Since 1989, Department of Government and International Affairs, College of Arts and Sciences, University of South Florida.

WIKTOROWICZ, Q. (2000), "The Salafî Movement in Jordan," International Journal of Middle East Studies, Cilt 32, No 2.

YALÇINER, M.(2011). Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler-Olasılıklar-Sonuçlar, İstanbul: Evrensel Yayınevi.

YALÇINKAYA, A. (2014). Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar, İstanbul: Turkish News, 4 Mart 2014.

YAVUZ, C. ve ERDURMAZ, S. (2012), Arap Baharı ve Türkiye, Orta Doğu'da Kırılan Fay Hatları, Ed. Celalettin Yavuz, Berikan Ofset, Matbaa, Ankara.

YESEVİ, Ç. G. (2013). Mısır'ın Enerji Politikaları, İstanbul: 21. Yüzyıl Türkiye Dergisi, Temmuz Dönemi, s. 26-31.

YILMAZ, M. (2013), Yeni Anayasa ve Demokratikleşme Paketi, Stratejik Düşünce Dergisi, Ağustos Sayısı.

ZEHİR, C. (2004), Son Gelişmeler Işığında Ortadoğu'da Su Meseleleri, Milletlerarası Ortadoğu: Kaos mu? Düzen mi?, Konferansı Bildiriler Kitabı, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.

